

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 6 NOVEMBER 2016 PRIS: 89,-

Djurens öde i våra händer

Vad krävs för att rädda de stora djuren?

SAMHÄLLE

**ANNIKA NORDGREN
CHRISTENSEN**

om behovet av både
frivillighet och plikt.

FRIZON

ANDERS RÖNMARK

om skulptören Carl Milles
amerikanska år.

CIVILISATION

ULRICA CARLSSON

om ett sicilianskt kattdjur
i ny språkdräkt.

I BBC-dokumentären "Det brittiska imperiet" berättar den respekterade tv-journalisten Jeremy Paxman historien om imperiets uppgång och fall. Men han visar också hur det än i dag påverkar oss.

Klassisk bildning på **AXESS TV**

Väck fantasin till liv

Science fiction-författaren Neal Stephenson är inte den främsta stilist som genren skådat, men det är inget fel på idérikedomen. Att han skriver tjocka böcker betyder inte att det är glest mellan tankarna. Stephenson har en remarkabel fantasi vad gäller såväl vetenskap och ny teknik som samspelet mellan teknik och sociala förhållanden. Volymerna fullständigt bagnar av uppslag.

I *The Diamond Age* (1995) har nanotekniken slagit igenom i stor skala och staterna ersatts av en sorts icke-territoriella gemenskaper samtidigt som en stor grupp människor väljer att leva som viktorianer. *Anathem* (2008) skildrar en värld vars naturvetare dragit sig undan och lever klosterliv. *Seveneves*, som kom ifjol, beskriver hur mänskligheten tack vare drastiska beslut och storartad ingenjörskonst lyckas överleva att månen exploderar och blir till fragment. En särskild favorit är *Snow Crash* (1992), där det bland mycket annat uppdagas att ett numeriskt urspråk fungerar som blandning av virus och lingvistisk källkod och går att använda för att programmera människor.

FÖGA FÖRVÄNANDE anser Stephenson att vår egen icke-fiktiva värld, och då inte minst USA, numera lämnar mycket övrigt att önska beträffande påhittighet och djärvhet i att tackla stora utmaningar. För att ändra på detta han dragit igång *Project Hieroglyph*, som uppmanar science fiction-författare att formulera ikoniska koncept, symboler – *hieroglyfer* – som Isaac Asimovs robotar, Robert A Heinleins raket skepp och William Gibsons cyberspace, vilka i sin tur ska stimulera till större optimism, fantasifullhet och handlingskraft.

I programartikeln "Innovation Starvation" (*World Policy Journal*, Fall 2011) riktar han hård kritik mot stämningskultur och kvartalskapitalism, som sprider ängslighet i näringslivet. Företagsledare möter starkt motstånd mot att ta risker som är kända – eller som enligt framtida domstolsbeslut borde ha varit kända – även om det finns gott hopp om att risktagandet kan ge goda långsiktiga resultat. Någon långsiktighet kan man nämligen inte kosta på sig i verksamheter som alltid måste ha fokus på nästa månads rapport. Resultatet blir en kultur där det bästa man hoppas på är beskedliga effektiviseringar, medan det riktigt löftesrika och omvälvande aldrig blir testat. Istället för fusionskraft blir det cyklistfiler på gatorna. Vi får en värld där "big stuff can never get done".

NEAL STEPHENSON står inte med i personregistret i *The Innovation Illusion* (Yale University Press, 2016) av Fredrik Erixon och Björn Weigel, men han skulle mycket väl ha kunnat göra det. Erixon & Weigel tar för all del ett mer jordnära grepp än Stephensons visionära och skönlitterära, men

här finns släktskap i tanke och ansats och de anger ögonöppnande förklaringar till att läget har kommit att se ut som det gör med allt mattare produktivitetstutveckling och tillväxt i västvärlden.

DE LYFTER FRAM FYRA särskilt stora bovar i dramat. *Regleringsivern* har gjort comeback och blivit alltmer föreskrivande till sin natur. Istället för att tydligt klargöra vad som inte är tillåtet delegerar de politiskt ansvariga regleringsmakt till tjänstemän, vilket dels leder till ökad detaljstyrning, dels till allmän osäkerhet om vad som går för sig. *Globaliseringen* har gått in i en andra fas, där väldiga transnationella företag konsoliderar sig och hellre lägger krut på att försvara sina positioner mot konkurrens än på att ta fram nya erbjudanden. *Managerialismen* är ett tråkigt ord men en ännu tråkigare praxis, som i klartext betyder att företagen – inte minst av juridiska skäl – underkastar sig alltmer av rapportering, dokumentation och policies som syftar till att hålla ryggen fri. Man skulle kunna tala om ett destruktivt "New Private Management".

SLUTLIGEN, OCH I MINA ögon allra intressantast, pekar de på hur *kapitalet har blivit alltmer räddhåget och rastlöst*. Pensionsfonder och statliga Sovereign Wealth Funds dominerar alltmer och vill ha en jämn, garanterad avkastning som inte har mycket gemensamt med entreprenörskap och dynamisk kapitalism.

Lyckas man kasta dessa stagnationens fyra rytare ur sadeln finns förutsättningar att inte bara Neal Stephenson utan också medborgarna i västs demokratier kan bli på lite bättre humör. (Sedan vet vi att speciellt statliga beslutsfattare bör ta det lugnt med en hel del "big stuff", men det får bli nästa pilsner.)

VERKLIGT "BIG STUFF", som har allt vad angelägenhet man kan begära, behandlas i detta nummers temadel. Ska vi rädda de stora djuren? Ska vi se till att deras skönhet och inspirerande väsen finns levande kvar ibland oss? Eller ska vi låta utrotningen fortsätta och lämna en fattigare planet efter oss? Det handlar om vilja, fantasi och resurser. Deras öde ligger i våra händer.

**PJ Anders
Linder**

"Istället för fusionskraft blir det cyklistfiler på gatorna. Vi får en värld där 'big stuff can never get done'."

EN SVÅR ARBETSMARKNAD KRÄVER ENKLA JOBB.

Vi har för många arbetslösa människor i Sverige. Unga och nyanlända har svårt att komma in på arbetsmarknaden och få ett första jobb. Samtidigt ser vi hur många kämpar för att få vardagen att gå ihop. Småbarnsföräldrar har svårt med tid, äldre har mer tid men mindre kraft och ork, och på arbetsplatsen är stressnivåerna ofta höga.

Vi har en idé. Det finns alltså en stor efterfrågan på vardagsjobb - jobb som underlättar vardagen för privatpersoner och företag. Arbetsuppgifter som fler kan utföra, och som gör tillvaron enklare för den som får hjälp. Det finns också många som skulle behöva få in en fot på arbetsmarknaden och den erfarenhet ett jobb ger.

Hur gör vi det billigare, enklare och mindre riskfyllt att anställa människor utan erfarenhet? RUT-reformen har visat att det går. Så hur kan vår idé bli verklighet, hur kan vi skapa fler vardagsjobb?

10 SAMHÄLLE

Krönikor Annika Borg ivrar för mobildförbud **10**

Thomas Engström faller en tår av lycka **10**

Försvarspolitik Annika Nordgren Christensen reder ut försvarets personalbehov **12**

Demokrati Jojje Olsson presenterar Hongkongs unga demokratiaktivister **14**

Teknik Nicklas Lundblad undrar hur mycket som kan minnas **16**

Rwanda Joakim Rådström om en okonventionell fattigdomsbekämpning **18**

I korthet Shimon Peres på gott och ont. Revolutionsromantik **19**

20 FRIZON

Axel Odelberg reser i myternas Etiopien **20**

Anders Rönmark berättar om Carl Milles amerikanska år **26**

TEMA: RÄDDA DE STORA DJUREN

32 Därför bryr vi oss

Att bevara de vilda djuren är en mänsklig plikt. Men vad krävs? Vi kan lära oss av både misstag och framgångar. **Av Emil Uddhammar**

37 Appar mot tjuvjakt

Den internationella tjuvjakten hotar inte bara djuren utan även fred och säkerhet. Ett organiserat samarbete mellan världens stater kan rädda många arter från utrotning. **Av Johan Bergenäs**

40 Strimmor av hopp

Vi bevarar naturen genom att använda mindre av den. Därför måste vi omfamna modern teknologi. **Av Linus Blomqvist**

45 Havet försvinner

Haven riskerar att ödeläggas av utfiskning och föroreningar. Bara genom att skapa stora och övervakade skyddsområden kan det marina livet överleva. **Av Carl Gustaf Lundin och Olof Lindén**

49 Valet av vildmarken

Vår syn på vildmark och vilda djur är romantisk och orealistisk. En kontrollerad turistjakt kan hålla djur och områden vid liv. **Av Natasha Illum Berg**

”

*Vi ser in i djurens
ögon, och undrar
vad de tänker.*

Emil Uddhammar, sid 35

54 INTERVJU

Mats Wiklund samtalar med Richard Swartz om Östeuropas farliga nationalism.

58 TRADITION

Carl Rudbeck om Louis Massignon.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Susanna Hakelius Popova läser Lars Norén 62
Resebrev Alfred Sjödin besöker Ukraina 64
Litteratur Ulrika Carlsson läser *Leoparden* 66
Historia Gunnar Åselius om den inställda invasionen av Sverige 1716 68
Litteratur Jakob Sjövall hyllar 100-åringen Kazimierz Brandy 70
Krönika Martina Björk misslyckas som språkpolis 71
I korthet David Andersson om att filmatisera romaner 71

72 RECENSIONER

- Carl Rudbeck söker en amerikansk gemenskap förgäves 73
Staffan Ulfstrand släktforskar 77
Mark Brodin återupprättar en hedersman 78
Peter Landelius begrundar nationen och fiktionen 81
Hanna Sistek punkterar en teknologibubbla 83
Jonas Elvander skrittar med apokalypsens fyra ryttare 85
Bertil Holmlund vårdar en modellsamling 87
Andreas Åkerlund ser staten retirera 89
Ruth Lötmarker ömmar för ett havererat Europaprojekt 92
Ann-Sofie Dahl frossar i kvalitetsjournalistik 94
Mats Fält spanar söder om Bornholm 96

98 SAMTIDEN

Fredrik Johansson ser sig omkring och skakar på huvudet.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Vik. redaktionssekreterare:

Catta Neuding

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Niklas Ekdal, Peter Elmlund,

Thomas Gür, Peter Luthersson

och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen

och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 13 december 2016

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte

ansvar för insänt obeställt material.

Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.

111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Scott Olson

Vinjetbilder: Fredrik Tjernström

Porträttteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,

Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

David Andersson
Författare och redaktör i *Axess*

Louise Belfrage
Internationell rådgivare vid
Axel och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Johan Bergenäs
Säkerhetspolitisk analytiker
vid tankesmedjan Stimson
Center i Washington

Martina Björk
Fil dr i latin vid Lunds
universitet

Linus Blomqvist
Miljövårdschef vid
tankesmedjan Breakthrough
Institute i Oakland

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Mark Brolin
Författare och
nationalekonom

Ulrika Carlsson
Fil dr i filosofi och
universitetslektor i Moskva

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik
och Adjunct Fellow vid Center
for Strategic and International
Studies i Washington

Jonas Elvander
Utrikesredaktör på *Flamman*

Thomas Engström
Journalist och författare

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

**Susanna
Hakelius Popova**
Journalist och författare

Bertil Holmlund
Professor i nationalekonomi
vid Uppsala universitet

Natasha Illum Berg
Professionell jägare, författare
och naturvårdare

Fredrik Johansson
Senior partner på Kreab

Peter Landelius
Författare, översättare
och fd ambassadör

Olof Lindén
Professor på World Maritime
University i Malmö

Nicklas Lundblad
Fil dr i informatik och
adjungerad professor vid KTH

Carl Gustaf Lundin
Havs- och polardirektör
på Internationella natur-
vårdsunionen i Gland, Schweiz

Ruth Lötmarker
Fri skribent och fd lektor i
franska vid Stockholms
universitet

Tommy Möller
Professor i statsvetenskap vid
Stockholms universitet

**Annika Nordgren
Christensen**
Försvars- och säkerhetspolitisk
debattör och moderator

Axel Odelberg
Journalist och författare

Jojje Olsson
Journalist och författare

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Joakim Rådström
Frilansjournalist

Anders Rönmark
Samordnare för MittMedias
ledarredaktioner

Hanna Sistek
Frilansjournalist

Alfred Sjödin
Fil dr i litteraturvetenskap
vid Lunds universitet

Jakob Sjövall
Statsvetare

Emil Uddhammar
Professor i statsvetenskap
vid Linnéuniversitet

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i
ekologisk zoologi

Mats Wiklund
Redaktör i *Axess*

Andreas Åkerlund
Docent i historia vid
Uppsala universitet

Gunnar Åselius
Professor i historia vid
Försvarshögskolan

FOTO: MAJA SUSLIN/TT

Axess nr 7/2016.

Nya perspektiv

I SLUTET AV 1990-talet genomförde jag ett forskningsprojekt om politisk misstro samtidigt som jag höll en kurs för doktorander om värderingsförändringar. Det var något som skavde, insåg jag. Samtidigt som misstron var stark (inte bara i Sverige) tycktes det mesta peka mot en ljusnande framtid när man studerade hur människors värderingar förändrats över tid: stödet för demokratin var starkt och med ett fortsatt växande välståndet skulle det bara bli starkare. Den reviderade moderniseringsteorin, empiriskt välgrundad på Ronald Ingleharts bastanta dataserier, visade på ett tydligt samband mellan ekonomisk utveckling och en väl fungerande demokrati. En högre utbildningsnivå var både en förutsättning och en konsekvens av välståndet och innebar i sin tur mer ifrågasättande och kritiska medborgare, vilket innebar en demokratiskt sund auktoritetsurgröpning och en mer egalitär politisk kultur. Till detta kom att individualismen ökade, vilket i sig innebar en demokratisk kvalitetsförbättring.

PLÖTSLIGT TYCKS perspektivet ha förändrats. Pesimismen breder ut sig, konstaterar Henrik Höjer i sin artikel (Axess 7/2016). Sedan några år tillbaka kan vi bevittna globaliseringens avigsidor. Förlorarna är många i våra tidigare så välmående och stabila demokratier. Växande klyftor frestar på sammanhållningen. Att dessa förlorare nyligen i den pågående amerikanska presidentvalskampanjen av Hillary Clinton kallades för en "basket of deplorables" var en katastrofal miss – men en talande sådan. Det är ju inte bara i USA som eliten vänt ryggen åt globaliseringens förlorare.

Håkan Boström menar i sin utmärkta analys av samtidens utmaningar att högerpopulismens framgång (bland annat) bygger på att man inom dessa rörelser på ett skickligt sätt lyckats ställa folket mot etablissemang. Det är alldeles uppenbart sant, men jag tror att Boström drar resonemang. Ett snäpp för långt när han illustrerar tesen med att populisterna fått folket att tro att eliten med-

vetet försöker göra tillvaron svår för samhällets utsatta ("Några där uppe vill oss illa"). Visst kan sådana tongångar emellanåt göra sig gällande men i huvudsak handlar det nog om en upplevelse av att vara övergiven och förbisedd. När jag studerade den politiska misstrons kvalitativa beskaffenhet fann jag flera olika former av misstro varav den mest utbredda var just att de styrande i allt mindre grad slutat upp med att "lyssna på vanligt folk", och att de av olika skäl helt enkelt inte längre brydde sig om dem som befann sig i utanförskap. Jag tror detta fortfarande är den dominerande varianten, men den omfattande migrationen har av allt att döma bidragit till att fördjupa denna misstro ytterligare. Samuel Huntingtons varningar för de konflikter som väntade i det mångkulturella samhället var knappast ogrundade, och hans adept Francis Fukuyama har visat att det i sådana länder är svårare att etablera tillit och väl fungerande politiska institutioner än det är i mer homogena länder.

FÖRESTÄLLNINGEN ATT eliten inte bryr sig om vanligt folk – eller rentav motarbetar deras intressen – illustrerar en paradox i välfärdsstaten. För att låna Ralf Dahrendorfs begrepp syftar välfärdsstaten till att ge människorna *livschanser* genom att tillhandahålla resurser som möjliggör individuell autonomi. Farhågor har dock funnits om att motsatsen kommer att ske, det vill säga att en understödsgaranda etableras när människor förväntar sig att staten alltid ska finnas till hands när livet är motigt. Och när människor i utsatthet inte upplever sig få erforderlig undsättning från det allmänna resulterar det i en besvikelse mot det politiska etablissemang.

Konsekvenserna ser vi tydligt. Henrik Höjer konstaterar att medborgarna blir alltmer ifrågasättande mot sina politiska ledare och refererar till nya data som visar att stödet för auktoritära alternativ växer (förvånansvärt nog mest bland välbeställda). Forskning visar samtidigt att ledarnas föreställda kompetens blir viktigare för väljarna när de röstar. Att dagens ledare tycks ha svårt att leva upp till förväntningarna förefaller uppenbart – inte bara i USA.

Tommy Möller

Gärna mobildförbud

Hade du trevligt? frågade väninnan och sände över en bild. Det tog ett tag innan jag kunde placera vilka fotot föreställde och var det togs. I förgrunden fanns ett sällskap bestående av glada människor på vad som föreföll vara en restaurang. Vid ett annat mindre bord i bakgrunden satt en kvinna i orange kofta.

Vid en närmare besiktning insåg jag att det var mitt stamställe och att kvinnan i bakgrunden satt vid mitt stambord. Så trillade hela polletten ned: Det var jag som satt där, utan glasögon och stirrande ned i mobilte-

lefonskärmen. Jag hade ingen aning om vilka personerna i sällskapet bredvid mig var eller vem som tagit bilden, men i flödet på Instagram hamnade jag, min mobiltelefon och min kofta.

DET INFANN SIG EN märklig och stark känsla av att ha blivit avslöjad. Något så normalt, och föga kontroversiellt, som en middag på en restaurang, kändes i ett slag nästan som om jag hade ägnat mig åt hemligheter. Dunkla hemligheter som nu hade avslöjats.

Anonymiteten jag tog för given en kväll när jag var ensam hemma, och hade tröttnat på mitt eget sällskap i den folktomma

För få i fält

12 Att utreda försvarets behov av personal var en stark upplevelse. På många sätt.

Hongkongs rebeller

14 Efter valet till Hongkongs parlament finns nu flera aktivister som kräver självständighet från Kina.

I en inspelad värld

16 Vad kan och ska sparas i vår tid av informationsöverflöd? Frågan är om det ens är önskvärt att spara allt.

Kor mot fattigdom

18 Att dela ut kor är en framgångsriks metod i kampen mot fattigdom i Rwanda.

I korthet

19 Shimon Peres. Revolutionsromantik.

Nu är det studierektorns tid

IBLAND TROR MAN kanske att det inte händer någonting i Europa – att det som vi säger på skånska är samma gamla mög. Men skam den som ger sig i jakten på goda nyheter! Jag har hittat minst två. Vi börjar i Georgien, som just har avnjutit en valrörelse nästan helt utan bilbomber.

Tbilisi behöver byggas om. Trafiken är olidlig och det råder kraftig brist på gångstråk, parker och andra urbanitetens oaser. Men vad tillkännager regeringen några veckor före valet? Att de nya satsningarna istället ska komma landsbygden till del. Problemet med huvudstaden, menar premiärministern, är att för många har flyttat in. För man dem att flytta tillbaka ut på landet igen har man slagit två flugor i en smäll – och till en betydligt lägre kostnad.

Alltså ska vägar byggas, broar renoveras,

tunnlar grävas. Skidturismen har enorm potential i detta land, men då behövs snöröjning av vägarna och stabil elförsörjning året runt på de mest avlägsna platser. Uppe i Tusheti, mest berömt för sina får och ostar och sitt Hobsalaliknande landskap, övervintar kanske trettio hushåll – de övriga, tusentals människor, spikar igen stugorna och tillbringar det kalla halvåret på låglandet. Regeringen kallar detta för såväl slöseri som tragedi och lovar att ge förutsättningar för en levande landsbygd även i bergstrakterna.

REGIONALPOLITIKEN LEVER och frodas, således, i världens friaste före detta Sovjetrepublik. (Friare än Baltstaterna? Ja. Georgien har exempelvis sin egen valuta.) Inte nog med att landets premiärminister låter som en gammaldags centerpartist – han och

lägenheten, hade ersatts av en påtvingad offentlighet. Så det var lika bra att erkänna för väninnan: Jag tillhör det släkte som gärna äter ute ensam, för då kan jag hänge mig helt åt att tänka, inombords spekulera om bordsgrannarnas liv och ibland tjuvlyssna på högtintressanta konversationer.

DET ÄR NÅGOT SJÄLSLIGT berusande med den anonyma frihetskänslan av att vara helt sig själv omgiven av andra som man inte behöver förhålla sig till, om man inte vill. En god bok eller ett anteckningsblock är standardrekvisita vid dessa tillfällen. Men på senare år har poesiläsningen ofta ersatts av artikelläsande. I mobiltelefonen. Jag är ambivalent till den personliga utvecklingen.

Jag är ambivalent till den personliga utvecklingen.

Inte heller brukar jag bry mig om att byta om när jag promenerar den korta biten ned till stamstället. Skrivkläderna, dit hör en estetiskt tveksam orange kofta, som är valda för att vara bekväma och skydda mot dragiga fönster samt dito golvlister behåller jag

på. Kläderna ingår på något sätt i själva konceptet för mitt ensamätande ute. Efter händelsen med Instagram inser jag dock att fler sådana klädbilder allvarligt skulle kunna skada mitt "varumärke".

Det var inte förrän jag hörde en bekant berätta om en – kanske inte helt anständig – klubb i Berlin, som jag förstod att min känsla av att bli avslöjad, berövad min anonymitet och nästan mig själv i denna värld av konstanta bildströmmar, delades av andra.

På klubben fick gästerna inte ha med sig sina mobiltelefoner. Hade de glömt att lämna telefonerna hemma, försågs de med en plombering som skulle visas upp innan de ens blev utsläppta på den sena nattliga färden hem. Nu var klubben antagligen betydligt mer rafflande än mina tidiga ensamkvällar på restaurang, men sådan mobilhantering borde fler sammanhang som värnar om sina gäster införa.

DEN ENKLA MOBILREGLN VITTNAR nämligen om en djup insikt i människans natur: Behovet av integritet, anonymitet och att själv få bestämma på vilken scen man vill stå och med vem. I samtiden är vi istället kringgårdade med selfiepinningar, mobilfotografering och videoupptagningar i det offentliga rummet. Tillsammans skapar vi och upprätthåller ett övervaknings-samhälle som har en del obehagliga sidor:

Det är alltid någon som vet var du är och med vem.

Om jag inte själv tittat ned i telefonen större delen av den där kvällen, hade jag säkerligen uppmärksammat att jag blev fotograferad. Nästa gång det är dags för en ensamkväll på stamstället lämnar jag mobiltelefonen hemma och sätter på mig solglasögon. Men vem vet, kanske har stället då blivit certifierat med "Mobildfritt. För Din integritets skull."? "Mobildförbuds"-kampanjen kommer, var så säker. ✨

Av Annika Borg

hans koalition Georgian Dream gick dessutom och vann valet i oktober med osedvanligt god marginal. I en ung demokrati är det förstås ett sundhetstecken att en sittande regering alls blir omvald: det vanliga är annars att stora omvälvningar sker varje gång det rastlösa folket får ge uttryck för sin otålighet med det halvfärdiga samhällsbygget.

DET SOM HÄNDE denna gång var att det tidigare maktpartiet UNM, Micheil Saakasjvilis parti som fortfarande dyrkas förutsättningslöst av amerikaner som aldrig satt sin fot i landet samt av Carl Bildt, försökte göra valet till en folkomröstning om det förflutnas personstrider. Saakasjvili själv, numera guvernör i Odessa, hotade till och med att återvända till hemlandet i händelse av en valseger.

Utan Saakasjvilis hektiska tid vid makten (2003–2012) hade Georgien varit lika genomkorrupt och skittråkigt till vardags som alltfjämt dess grannländer; karln uträttade storverk. Men georgierna är just nu inte på humör för fler revolutioner. De vill ha stabilitet, om så till priset av en regering som är långsam, ofta onödigt försiktig och alltid smått diffus. Översatt till tidlösa

svenska förhållanden: hellre Torbjörn Fällins mumlande omsorger än den hätska Stureplanscentern.

Även i en annan nyligen befriad del av Europa, Storbritannien, blåser gammaldags vindar – unkna sådana, enligt belackarna. Theresa May har tagit över ett land som

om briterna hade skickat May istället för Cameron till vårens förhandlingar i Bryssel! Hon hade krossat övriga mötesdeltagare – inte bara det, hon hade pulveriserat dem och malt ner dem till belgisk väffelmix. Så hade hon återvänt till London i triumf och vunnit folkomröstningen för att stanna kvar. Ett bättre EU. ✨

Det är inte utan att man faller en tår av lycka.

mot hennes milda inrådan röstade för att lämna EU. Hon verkar tolka utgången som ett rop på mer av nationell självhävdelse och mindre av blankpolerat multikulti-babbel. I ett slag har briterna därmed gjort sig av inte bara med Bryssel utan med arvet efter Tony Blair och David Cameron. Skolans charm-gossar fick sina chanser; nu är det studierektorns tur. Det är inte utan att man faller en tår av lycka.

Men kanske får det plats en liten sorg också. Paradoxen är nämligen slående: Tänk

Av Thomas Engström

FÖRSVARSPOLITIK

För få i fält

Jag fick uppdraget att se över försvarets behov av personal. Det var en stark upplevelse på många sätt, skriver **Annika Nordgren Christensen**.

DET FINNS EN MÄRKLIG likhet mellan svensk försvarsdebatt när det säkerhetspolitiska läget är tilltagande allvarligt och de perioder när den eviga freden intecknas. Den lamslås och blir upptagen av penningdiskussioner om pinsamt små summor, politiker pekar ut specifika materielsystem som ska till eller bort och en lika tröttsam som bekväm diskussion pågår om gamla underlåtenhetssynder. Mindre intresse ägnas åt reella möjligheter att

genomföra eventuella ambitionsökningar så snabbt som krävs när man är sent ute. Kanske beroende på att dessa gränssättande funktioner, om de kommer i dagen, lägger viss sordin på handlingskraftiga förslag.

Officersförsörjning är en sådan gränssättande faktor. En annan är tillgången till instruktörer bland anställda soldater och sjömän, som i en slimmad organisation i skymningsläge är fullt upptagna

med att vara i insats. Detta problem förstärks ytterligare om det inte finns någon personalreserv att kalla in och snabbt fräscha upp kunskaperna på, eftersom man då måste öka utbildningsvolymerna kraftigt – vilket i sin tur låser kontraktsförbanden än mer. Inom vissa funktioner är diskussionen om kompetensförsörjning helt frikopplad från materielen. Pigga förslag om att behålla respektive anskaffa fler JAS Gripen måste ställas i relation till en fullskalig kris vad gäller antalet stridspiloter redan idag. Att det tar ungefär ett decennium att få fram en krigsplacerad pilot bör fler fundera över.

För sex år sedan lades värnplikten vilande till förmån för rekrytering av soldater och sjömän på frivillig grund. Beslutet var en följd av att det militära försvaret skulle utformas till ett tillgängligt insatsförsvaret med ökad förmåga till internationella insatser vilket – tillsammans med en radikalt minskad krigsorganisation jämfört med tidigare årtionden – gjorde beslutet rationellt och kanske till och med rätt utifrån dåvarande omständigheter.

I ALL SIN VISDOM behöll den dåvarande regeringen pliktlagen samt gjorde den könsneutral. Den skulle bara inte tillämpas. Tanken var att politiken snabbt skulle kunna återuppväcka mönstring och grundutbildning med värnplikt om omvärldsutvecklingen så krävde eller om krigsorganisationen inte längre kunde bemannas på helt frivillig väg. Dock var det mindre klokt att bortse från varningar från Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), som i en rapport i samband med reformen bland annat framhöll att man skulle vara beredd att kontinuerligt följa upp resultatet och göra justeringar, tillskjuta mer pengar vid behov och skapa incitament för soldater och sjömän. Allt detta mot bakgrund av internationella erfarenheter från länder med yrkesförsvaret.

Sex år gick och inblandade parter ville så gärna att reformen skulle vara lyckad att det upprepades som en besvärjelse att personalförsörjningen i stort gick bra och framförallt att det var för tidigt att dra några slutsatser. Dilemma uppstod mellan behov av att tydliggöra problem och att det skulle inverka menligt på rekryteringen om Försvarsmakten skulle omgärdas av signaler om krisbransch. Men till slut tornade en allt sämre säkerhetspolitisk utveckling upp sig så mycket att de skarpa frågorna måste ställas: Hur har det gått och vad händer om vi fortsätter som förut, med ungefär samma resultat?

I oktober 2015 fick jag regeringens uppdrag att utreda hur en robust personalförsörjning av Försvarsmaktens ska gå till, med fortsatt tyngdpunkt i frivillighet men där plikten stöttar upp när rekryteringskraften inte räcker för krigsorganisationens behov. En viktig del av arbetet bestod i att

klarlägga hur läget egentligen är. Det var en stark upplevelse på flera sätt.

Försvarsmakten behöver rekrytera 4 000 personer årligen för den nuvarande organisationens behov. Det genomsnittliga resultatet sedan frivilligreformens inledande är dock blott 2 500 personer per år. Det ger, som var och en kan räkna ut, ett växande underskott. Vid årsskiftet saknades ungefär 800 kontinuerligt tjänstgörande och 6 600 tidvis tjänstgörande gruppbefäl, soldater och sjömän jämfört med målbilden. Utredningen kunde inte se att rekryteringskraften ökar framöver, snarare tvärt om bland annat beroende på demografisk utveckling och låg ungdomsarbetslöshet i målgruppen.

TILLSTÅNDET I officersförsörjningen, som är helt avgörande för förmågan att tillväxa om politiken till exempel beslutar om en utökad krigsorganisation, är alarmerande. Rekryteringsbasen är helt enkelt för liten. Redan år 2020 understiger tillgången på yrkesofficerare behovet. För att nuvaran-

Att det tar ungefär ett decennium att få fram en krigsplacerad pilot bör fler fundera över.

de mål ska kunna nås måste rekryteringen i princip fördubblas redan under nästa år. Om inga åtgärder vidtas är personalreserven dessutom uttraderad under nästa försvarsinriktningsperiod (2021–2025). Lägg den säkerhetspolitiska utvecklingen och politiska ambitioner att öka den operativa effekten i Försvarsmakten ovanpå detta och det blir en omöjlig ekvation. Vi kan anskaffa vilka materielsystem som helst och besluta om nya krigsförband – men vem ska bemanna dem? Om Försvarsmakten går i strid, hur ska förluster ersättas utan personalreserv?

Sammantaget landade utredningen i bedömningen att såväl det försämrade omvärldsläget som svårigheterna att på helt frivillig väg bemanna krigsförbanden motiverar att regeringen fattar beslut om att skyldigheten att genomgå mönstring redan från och med nästa år och att skyldigheten att genomgå grundutbildning med värnplikt ska gälla från och med den 1 januari år 2018. Det är en sportig tidsplan, med svensk försvarspolitikens mått mätt, som utan omsvep behövs för Sveriges försvarsberedskap.

Men det räcker inte. Det vore förödande att enbart väcka upp plikten utan att samtidigt stimulera intresset för Försvarsmaktens yrken. Vi ska inte tillbaka till allmän värnplikt och mobiliseringsförsvaret. Så länge Sverige har anställda delar av försvaret behöver >>

vi personer som vill fortsätta efter grundutbildningen. Det är ett av skälen till att den kulturförändring som under sex år har sipprat ut i myndighetens kapillärer – att soldater och sjömän är medarbetare och inte folk som är på tillfälligt besök och dessutom under plikt – måste hållas i även i fortsättningen. Personalförsörjningen ska bygga på frivillighet så långt rekryteringskraften medger. Det betyder att det personalbehov som inte kan tillgodoses genom att kvinnor och män frivilligt anmäler intresse, ska tillgodoses genom att kalla individer till mönstring där motivation ska vara en viktig faktor för vem som ska anses bäst lämpad. Hur många som ska kallas med plikt avgörs således av hur många som frivilligt söker sig till Försvarsmakten och går vidare in i pliktssystemet. För att öka attraktionskraften föreslår utredningen bland annat studieekonomiska incitament. Vidare anser utredningen att Försvarsmakten bör se över soldaternas ingångslöner. Få tycker att de 18 000 kronorna är rimliga.

MED UTREDNINGENS lösning på hur plikt och frivillighet ska giftas ihop i ett system kommer de planerade utbildningsvolymerna att garanteras. Det vill säga att det kommer vara 4 000 kvinnor och män årligen i utbildning. Det räcker dock inte för en robust personalförsörjning. Utredningen föreslår därför en ökning med 1 000 individer år 2020 och ytterligare 1 000 år 2021. Därefter bör volymen stabiliseras på totalt 8 000 om året. För nästa inriktningsperiod krävs ett tillskott på två miljarder kronor om året för att uppnå detta.

Kommer då dessa behövas släpas innanför grindarna medels polishämtning? Nej, det är knappast troligt och definitivt inte önskvärt. I det beredskapsunderlag som varje år sänds ut till 18-åringar framgår att det är drygt 22 000 kvinnor och män som kan kallas till mönstring, om hänsyn tas till eget intresse och motivation, varav nästan 15 000 är män och drygt 7 000 kvinnor. Dessa har aldrig Försvarsmakten fått kännedom om på grund av vattentäta skott mellan pliktssystemet – där beredskapsunderlaget ingår – och rekryteringen av frivilliga. Utredningen bryter upp detta hinder.

Med hjälp av rejäla incitament för att främja frivilligheten samtidigt som det vid behov är en skyldighet för alla svenska medborgare att mönstra och genomföra utbildning med värnplikt – en skyldighet som kan träffa alla svenska medborgare – kan en avpelarna i Försvarsmakten monterats upp, nämligen personalförsörjningen.

På ett generellt plan bör erfarenheten med personalförsörjningssystemet vara att inte överge system som garanterar en grundläggande förmåga att växa vid behov. Det är ett anständighetskrav alldeles oavsett omvärldsläget. ✨

DEMOKRATI

Hongkongs rebeller

Valet i Hongkong blev en chock för kommunistregimen. I parlamentet finns nu flera aktivister som kräver självständighet från Kina, skriver **Jojje Olsson**.

NÄR DEN KINATROGNA REGERINGEN i Hongkong ville få slut på de protester som lamslog delar av staden i 79 dagar under hösten 2014 uppmanades demonstranterna snarare att göra skillnad i nästa val än att ta missnöjet till gatan. Men just innan valet till Hongkongs lagstiftande församling gick av stapeln i september i år förbjöds flera kandidater att ställa upp. De beskyldes nu för att bryta mot lagen genom att förespråka självständighet från Kina.

Hongkongs grundlag Basic Law, som utarbetades av Kina och Storbritannien inför överlämnandet 1997, garanterar särskilda rättigheter inklusive yttrandefrihet till år 2047. Men stadens impopulära regeringschef Leung Chun-ying hävdade att frågan om självständighet inte har något med yttrandefrihet att göra, och varnade personalen vid stadens lärosäten att de riskerar sina jobb om de ens tillåter diskussion kring ämnet i eller utanför klassrummen.

Brutna löften och illa förtäckta hot gör Hongkong alltmer polariserat. Relationen till Kina överskuggade också alla andra frågor i årets parlamentsval. Hongkongs dussintals partier delas traditionellt upp i två läger: "pro-Kina" och "pro-demokrater". I år tillkom även en tredje kategori, bestående av yngre kandidater vars politiska medvetenhet sporras av obehag inför den kinesiska regimen växande inflytande.

DE SVARTLISTADE kandidaterna ersattes snart av meningsfränder som avstod från att förespråka självständighet officiellt. Sex av dessa nya kandidater valdes in i parlamentet. Bland dem fanns Nathan Law, 23 år gammal, som nyligen bildade partiet Demosisto tillsammans med Joshua Wong, som var den absoluta förgrundsfiguren under 2014 års protester. (Wong själv är bara 19 år och därför för ung för att ställa upp.)

Demosisto gick till val på önskan om en folkomröstning angående Hongkongs framtid efter 2047, för att befolkningen ska kunna "ta kontroll över sitt eget öde". Law, som själv föddes i Kina, har sagt att han inte vill se Hongkong förvandlas till en kinesisk stad. Men för att få ställa upp i valet var man tvungen att leka med orden. Demosisto talar således aldrig om "självständighet" (independence), utan om "självstyre" (self-governing).

Även två aktivister från ett nytt parti vid namn Youngspiration valdes in; en 25 år gammal kvinnlig student samt en aktivist som tagit sitt engelska namn efter fotbollsspelaren Roberto Baggio. Också de vill se en folkomröstning om Hongkongs framtid senast år 2020.

Med i den lagstiftande församlingen finns nu även en representant från gruppen Civic Passion, som vill se Kinas kommunistparti upplösas och öppet förespråkar våldsamma protester. Argumentationen är enkel: På grund av myndigheternas ovilja till dialog uppnådde de fredliga protesterna 2014 ingenting, och sedan dess har klimatet i Hongkong hårdnat ordentligt.

KIDNAPPNINGARNA av den svenska förläggaren Gui Minhai och hans fyra kollegor – varav en rövades bort på öppen gata i Hongkong – utgör bara toppen på isberget. *Times Higher Education* har upprepade gånger varnat för hoten mot den akademiska friheten sedan många ämnen blivit tabu vid stadens universitet, som också förlorat makten att utse de egna universitetsråden.

Ifjol rankade Reportrar utan gränser Hongkong på plats 71 i sitt årliga index över global pressfrihet. Det kan jämföras med plats 34 bara fem år tidigare, eller plats 18 år 2002. Som anledning uppges ökat kinesiskt inflytande. Förutom

Demosistos unga aktivister.
I mitten den 23-årige nyvalde
parlamentsledamoten Nathan Law.

FOTO: JEROME FAVRE/TT

hot och attacker med brandbomber mot – såväl redaktioner som privatbostäder, blir det allt vanligare att medier köps upp av aktörer med kinesiska intressen. De som uttrycker sig kritiskt mot Kina har samtidigt svårt att hitta annonsörer.

Till och med Hongkongs rättssystem, länge känt som det bästa i Asien, upplevs stå under hot. 2014 genomförde 1 800 advokater och domare en tyst protestmarsch genom stadens centrala delar, sedan Kina utfärdat ett dokument med krav på att alla inom Hongkongs administration, inklusive det juridiska systemet, måste "älska landet".

Och till slut bestämde sig ledarna i Peking för att inte ens hymla med ignoransen inför den grundlag som de själva varit med och utarbetat. Sommaren 2015 utfärdade Kinas statsråd en vitbok som förminskade betydelsen av såväl Basic Law som konceptet "ett land, två system". Man lät nu istället veta att det begränsade självstyret som Hongkong ännu har kvar sker helt på kinesisk nåder.

Samma höst började stadens fotbollsfans regelbundet att bua ut sin egen nationalsång, som sedan 1997 är *March of the Volunteers* snarare än *God Save the Queen*. "Hongkong är inte Kina" stod det på ban-

Till och med Hongkongs rättssystem, länge känt som det bästa i Asien, upplevs stå under hot.

derollerna under en svettig kvalmatch i tropisk hetta, där staden lyckades hålla o-o och minska chansen för världens mest folkrika land att ta sig till fotbolls-VM.

Desto allvarigare blev det i februari i år då polis försökte stänga ner ett par gatustånd som utan tillstånd sålde nyårsmat i det luggslitna, tätbefolkade nöjesdistriktet Mongkok. Plötsligt dök ett par hundra maskerade ungdomar upp. De sade sig vilja värna om den lokala kulturen, varpå de började kasta sten och starta flera bränder. Kravallerna var de våldsammaste i Hongkong sedan kulturrevolutionens dagar och resulterade i över 100 skadade varav flera poliser.

Kinas myndigheter var snabba att fördöma ungdomarna som "radikala separatister", ett kinesiskt uttryck vanligtvis reser-

verat för grupperingar i Tibet och Xinjiang. Man har även förbehållit sig rätten att diskvalificera kandidater som inte "älskar moderlandet" eller på något annat vis misstänks vara illojala mot Kina, när landets nya regeringschef ska väljas nästa år.

Därmed är Leung Chun-ying – som tidigare varit medlem i "kinesiska folkets politiskt rådgivande konferens", Kinas överhus med säte i Peking – en av huvudfavoriterna. Detta trots förtroendesiffror som sjunkit under 20 procent hos hela befolkningen och ännu lägre bland de yngre.

Även Hongkongs lagstiftande församling – där Nathan Law nu blir den yngsta medlemmen någonsin – domineras fortfarande av auktoritära män i kostym med lojalitet mot regimen i Peking. Hongkongs valsystem är nämligen utformat så att endast 40 av de 70 platserna väljs av befolkningen. Resterande del utses av affärsmän och organisationer som ofta har nära band till Kina; prodemokraterna tilldelades i år endast 7 av dessa 30 platser.

Därför är det nästan omöjligt för partier och kandidater som motsätter sig Kinas ökande inflytande att tillsammans vinna egen majoritet. Målsättningen inför valet

>>

var istället att behålla den tredjedel som krävs för veto mot kontroversiella lagförslag med syfte att öka den kinesiska närvaron.

Och det lyckades man med, men valresultatet visar ändå tecken på en inre splittning till följd av det drastiskt förändrade politiska landskapet. De sex nya kandidaterna tog nämligen bara tre platser från grupperingen pro-Kina. Resterande tre togs från mer återhållsamma och lågmälda prodemokratiska kandidater som vill verka inom ramen för "ett land, två system". Den ökade polariseringen har förskjutit dessa partier till något slags politiskt vakuum, medan de andra två lägren blir alltmer vågade i sin framtoning.

Exempelvis var det för bara ett par år sedan närmast tabu att ens nämna tanken på självständighet från Kina. Nu innehåller parlamentet flera medlemmar som mer eller mindre öppet förespråkar denna självständighet, och som vinner mer stöd ju tuffare retorik Kinas myndigheter hänger sig åt. I slutet av augusti avslutade en liberal kandidat sin kampanj efter hot, vilket endast tjänade till att dra mer uppmärksamhet till själva valet.

Och i Kina förstod man redan på förhand vartåt det lutade, varför inhemska medier belades med sedvanlig munkavel. Av drygt 300 kinesiska tidningar som China Media Project undersökte i samband med parlamentsvalet var det bara tre som ens nämnde att något val ägde rum, och bara en av dem på kinesiska.

Detta trots att valet i lokala medier kallades för Hongkongs viktigaste någonsin, vilket det rekordhöga valdeltagandet på nästan 60 procent blev ett kvitto på. Rapporter i lokala medier visade även hur grupperingen pro-Kina lyckades minimera skadefallet genom att mobilisera många äldre väljare, som helt enkelt kördes till vallokalen efter lite övertalning. Mycket riktigt ökade också valdeltagandet i åldersgruppen 60 år eller äldre med över 20 procent, jämfört med drygt 5 procent totalt.

Men oförmågan att vinna de yngre invårnas gunst fortsätter att utgöra Pekings största huvudbry. En årlig undersökning av University of Hong Kong visade i somras att 67 procent av stadens befolkning nu främst identifierar sig som "hongkonges". Endast 31 procent anser sig vara "kines", vilket är en minskning med 7 procent från året innan och den lägsta siffran sedan mätningarna började 1997.

Undersökningen visade även att andelen svarande som inte är stolta över sin "kinesiska identitet" ökade från 56 till 65 procent. I åldersgruppen 18–29 var siffran så hög som 86 procent. Den generation Hongkongbor som vuxit upp under kinesiskt styre också är den generation som allra tydligast tar avstånd från Kina. 🌸

TEKNIK

I en inspelad värld

Vad kan och ska sparas i vår tid av informationsöverflöd? Frågan är om det ens är önskvärt att försöka spara allt, skriver **Nicklas Lundblad**.

VI ÄR DEN KANSKE mest väldokumenterade kulturen någonsin. Från sociala mediers narcissism över de sensorflöden som nu byggs ut inom industrin till den exploderande mängden kommunikation över alltifrån meddelandeappar till fotodelningsverktyg kastar vår civilisation en lång informationsskugga.

Men hur beständig är den? Är vår epok en epok som samtidigt drabbas av informationsöverflöd och minnesförlust? Redan tidigt i informationssamhällets framväxt lät olika organisationer ringa i larmklockorna: de konstaterade att vi saknar strategi för att lagra och minnas de enorma mängder information som nu produceras. Våra sinnen är breda men våra minnen korta. Vi kan dokumentera löprundor, datingprofiler och vad vi åter till frukost, lunch och middag – men vi saknar förmågan att gå tillbaka tjuo år i tiden och se vad vi skrev i e-posten då, eller vad vi noterade i dokument skrivna i ordbehandlingsprogram som sedan länge försvunnit.

Vi lever i en inspelad värld där glömskan finns inbyggd i systemen.

En hårddisk har en garanti om kanske fem år. Dvd och cd-skivor klarar av ett tiotal år, om de format som du lagrat informationen i fortfarande finns kvar. I värsta fall kan du upptäcka att du har ett perfekt register av lagrade dokument som ingen mjuksvara längre kan läsa. De nationella arkiven i Storbritannien tillhandahåller till och med en särskild tjänst för att spåra upp och tolka försvunna format. Idag rymmer denna databas med förlorade format mer än tusen olika format som ofta är svåra att läsa eller använda – och formatdöden kommer att fortsätta att rasa genom vårt digitala kulturarv.

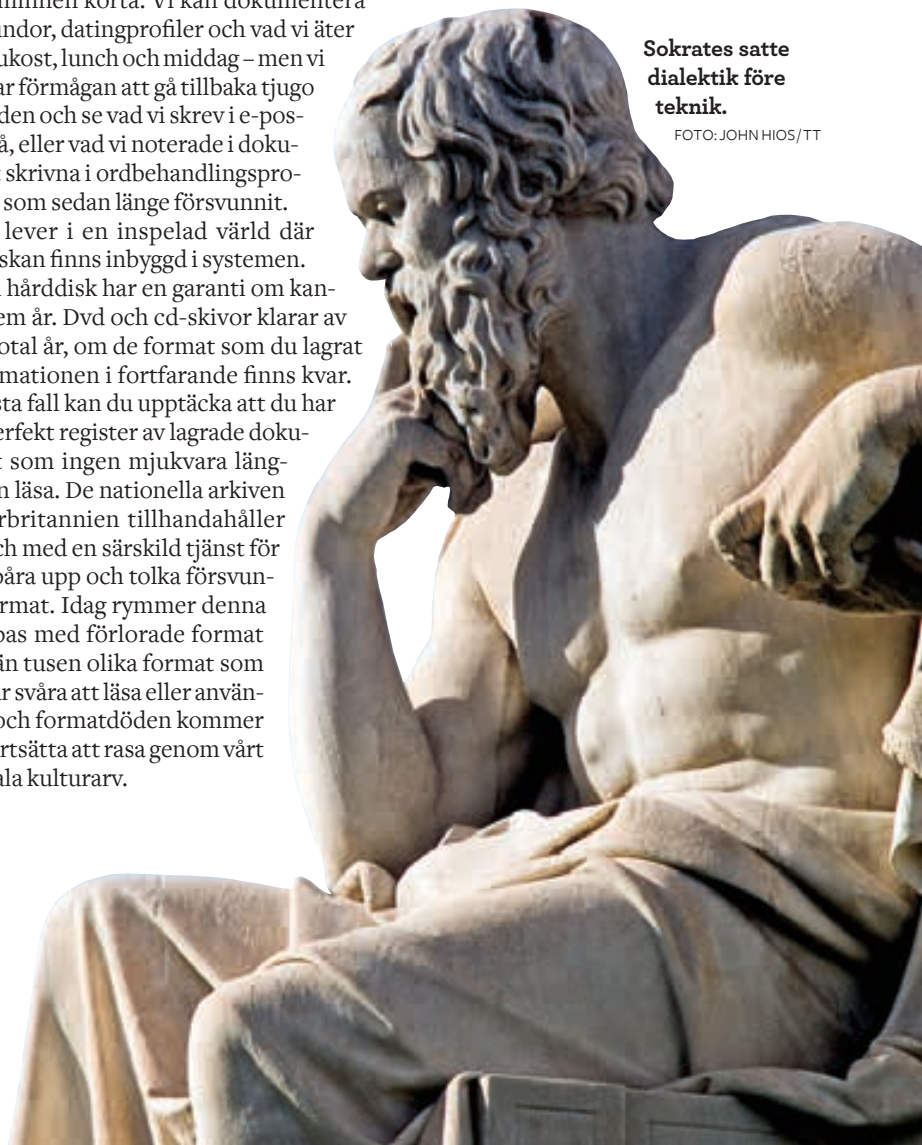
Jämför det med stentavlor eller papper. Om vi bevarar papperet rätt kan det klara sig i säkert tusen år. Stentavlorna kan vara mycket längre än så. Men informations-samhället är gjort av medier som bleknar mycket snabbare än så.

PROBLEMET ÄR INTE nytt. Unesco skrev redan i början av 2000-talet en rapport om hur viktigt det är att ha en digital arkivstrategi, att tänka igenom hur informationssamhället minns. Utmaningarna – då – var betydande. Problemet är bara att vi inte kommit särskilt mycket längre i svaren.

Visst, det finns idag medier – som m-discs – som kan lagra information utan

Sokrates satte
dialektik före
teknik.

FOTO: JOHN HIOS/TT

att den degraderar i tusen år. Och det finns planer på att olika typer av digitala rosetta-stenar som skulle kunna användas för att tolka format, språk och olika typer av digitala arkiv – men de verkliga problemen är mer komplexa än så.

De handlar om relationen mellan tekniken och minnet.

Hur minns vi? Minnet är en komplex uppsättning mänskliga reaktioner, en inexact förmåga som handlar både om vad som skett och hur det tolkats. När vi med skriften lyckas förlägga minnet till tecken trodde vi att vi kanske nått en punkt där vi inte längre behövde lita på den mänskliga hågkomsten längre, men sanningen var en annan. Som Platon låter Sokrates konstatera när denne i *Faidros* återberättar myten om Teut och Tamus: tekniken förändrar minnet. Teut – en uppfinningarnas gud – förevisade alla sina uppfinningar för kung Tamus, på det att denne fick besluta vilka uppfinningar som skulle spridas och vilka som skulle läggas till arkiven. När Teut förvisade skriften reagerade Tamus med avsky och förskräckelse. Här fanns en teknik som skulle lura människor att tro att de mindes, att får dem att tro att de visste, att de såg sanningen – men allt de skulle ha skulle vara ett sken av detta: en skensanning som kom utifrån och inte inifrån.

TEKNIKENS FÖRMÅGA att fånga minnet var med nödvändighet otillräcklig, fattig och försätlig, menade Sokrates. I skriften skulle människan tro att hon vunnit ett verktyg för minnet, där hon i själva verket bara hittat på ett sätt att fånga några tunna skivor av erfarenheten på ett bräckligt och otillräckligt vis.

Tamus dom var entydig: denna teknik fick inte spridas.

Den spreds, förstås, och Sokrates poäng med myten handlade om den verkliga insikten, det som endast kunde ges i dialektiken, i dialogen och samtalet mellan två människor som gemensamt sökte sanningen. Denna dialogs funktioner och sanning kunde inte fångas i skrift eller annan teknik.

Hur är det idag? Går det verkligen att fånga ett tvärsnitt av informationssamhället på ett meningsfullt sätt? I vissa lagringstjänster görs ett svep av nätet i ett givet ögonblick, vi tar en bild av verkligheten och låter denna bild bli det minne vi arbetar ifrån – men det minnet blir med nödvändighet den platta och tunna insikt som Tamus varnade för.

Nätsamhällets komplexitet och sammanvävda natur kan inte fångas på ett enkelt sätt utan att vi samtidigt dissekerar den levande dialogen, länkarna, kommentarerna, lajkandet och delningarna i tunna skivor av tid. De säger inget om det som verkligen spelar roll – vägorna fram och åter, rörelsen, debatten och insiktarna.

Vår förmåga att minnas – att försöka institutionalisera minnet – faller platt också, och vi lämnas med fragment och brottstycken som dessutom kommer att rymma en massa oväsentligt brus. Hur minns vi en pågående process på ett bra sätt? En komplex väv av tankar och idéer, politik och kultur, hat och kärlek – eller i alla fall lajkande?

Hur minns vi den utan att samtidigt bryta upp den i fragment som inte fångar helheten?

Inte heller det problemet är nytt – livet har alltid varit ett skeende – men det blir mer komplext när livet, debatterna och tankarna ingår i ett globalt nätverk av aktörer och institutioner som ständigt producerar mer och mer information i utbyte med varandra.

De fragment som historien alltid måste bygga på fångar idag allt mindre av helheten.

Vi står bara i början av frågan om hur vi ser på tiden, minnet och tekniken.

KAN VI FÖRSÖKA lagra allt? Spara all information som produceras, alla bilder, poster, dokument, simulationer, program, databaser – allt? Är detta kanske nyckeln till att se till att vi inte missar något? Om lagringskostnaderna tillåter det och mediet vi använder inte tappar information för fort så kanske det skulle vara möjligt. Det är dock ett stort om. Att lagra all information – att spara allt – skulle både ur ett kostnadsperspektiv och ett bevarandeperspektiv vara mycket svårt.

Men om vi kunde göra det – skulle det då ens vara önskvärt?

Låt oss förenkla frågan: Är ett arkiv som omfattar allt som skett i en viss tid verkligen ett arkiv? Är det inte en sorts soprum där man kastat ned allt utan att ta ansvar för det? Finns det inte i tanken på ett arkiv eller en historisk samling en sorts tanke på att varje generation måste ta ansvar för vad den väljer att bevara till eftervärlden? Att vi samtidigt som vi bevarar innehållet också bevarar ett lager av värderingar – estetiska och etiska – som kan användas som en nyckel för att läsa det lagrade materialets olika dimensioner?

Är inte urvalet en del av det som gör arkivet värdefullt?

Kanske inte. Kanske kunde vi istället tänka oss att det i materialet – i länkar, delningar, lajkanden, hjärtan och sparade filer – redan ligger en värderingsstruktur som är färdig att avtäckas. En sorts kollektivt kuratorskap där vi alla varit en del av värderingen av samtidens informationsmassa.

Samtidigt är det svårt att frigöra sig från att det behövs mekanismer för att uttrycka en mer komplex värdering. Kanske vore det bra om vi från bibliotek och arkiv fick

en enkel app eller browserlösning som lät oss spara vad som helst som vi ansåg borde bevaras – en individuell tidskapsel som vi kunde utnyttja för att bevara det som vi ansåg att våra efterkommande borde ägna särskild uppmärksamhet.

VI STÅR BARA i början av frågan om hur vi ser på tiden, minnet och tekniken. Alltifrån e-postkonton över foton och sociala mediekonton är ännu bara i den första generationen. Hur kommer vi att se på detta om tusen år? Kommer vi att se publiceringar av kända historiska gestalters profilsidor och kommentarsströmmar? Carl Bildts samlade tweets? Låter det galet? Det är det inte – dessa tidsdokument kommer att vara av ibland avgörande betydelse för att förstå vår samtid. Tänk på den amerikanska presidentkampanjen – att inte ha tillgång till Donald Trumps twitterkonto skulle göra kampanjen, mannen, politiken och utgången nästan svår att förstå. Då står vi ändå bara i början av ett samhälle som kommer att leva mycket av sitt liv i dessa olika informationsströmmar.

Kanske tar det ett par generationer innan institutionerna har förändrats. Vår tid kommer att kallas den mörka informationsåldern. Den tid då det skedde så mycket, men då nästan inget bevarades till en framtid som först efter de inledande 100 åren började dokumentera det digitala på allvar. Våra bitar ruttnade bort innan de kunde räddas.

Det finns andra möjligheter också, några av dem hisnande. En sådan möjlighet är att framstegen inom artificiell intelligens låter oss bygga en Arkivarie, en artificiell intelligens vars enda uppgift blir att minnas oss – och hantera arkiveringens problem i alla delar: lagringsmedier, urval och formatglömska.

En sådan framtid, i vilken vi överlåtit till en artificiell intelligens att minnas oss fullkomligt, kommer att pröva gränserna för minnet i sin helhet, relationen mellan minne, intelligens och förstånd.

EN SÅDAN VARELSE skulle ytterst påminna om den olycklige Funes i Jorge Luis Borges novell – en ung man som mindes allt, i detalj, utan att kunna ens abstrahera ut generella minnen ur det konkreta – han minns alla sprickor i husen där han sover och drabbas ofta av sömnlöshet. Till sist, berättar Borges, dör Funes av en propplunga, inte olik det öde som drabbar den som drunknar. Skulle en artificiell Arkivarie kunna överleva med förståndet i behåll om vi bad den att minnas oss fullkomligt? Eller skulle den också drunkna?

I en sådan framtid skulle historien återigen bli muntlig, efter en kort tid på några tusen år i skrift – den skulle bli berättad, men inte av en människa, utan av en maskin. 🌱

FOTO: RWANDA PEDIA

minoriteten tutsi – ett misstroende som sedan det självständiga Rwandas hutu-regering kunde utnyttja skamlöst för egen vinning.

Efter 1994 byggde istället Rwanda upp en statsförvaltning på ålderdomliga rwandiska traditioner. En resultatstyrningsmodell för tjänstemän, kallad "imihigo", togs fram från ett århundrades träda och kom till användning för att skapa ansvarsutkrävande. Kollektiva arbetsinsatser för att bygga allmänna anläggningar som brunnar, skolor och latriner – ett system som kallas "umuganda" – återinfördes för att skapa tillväxt och gränsöverskridande gemenskap.

Och en gammal rwandisk modell för att jämna ut resurser och bekämpa fattigdom genom att distribuera nötboskap till behövande – togs till heders igen.

Rwandas kofördelningssystem kallas "girinka" – vilket betyder "ta emot en ko" på det lokala språket kinyarwanda – och är idag mycket framgångsrikt. 250 000 kor har till dags dato delats ut till lika många familjer. Om man är "fattig" eller inte fastställs enligt ytterligare en lokal rwandisk indelningsmodell, "ubudehe"-systemet, som delar in samtliga invånare i en inkomstkategori 1 till 4, där kategori 1 innebär "mycket fattig". Kor delas ut till invånare i kategori 1 och 2.

– Programmet startade 2006, med målet att fördela åtminstone 330 000 kor, säger dr Pascal Nyabinwa, som är koordinator för girinkaprogrammet på Rwandas jordbruksdepartement. Det rör sig alltid om kvigor.

Nyabinwa berättar att regeringen köper in kvigor och delar ut dem. All mjölkproduktion tillfaller sedan stödtagarfamiljen. "Återbetalningen" är snillrik, och skapar en naturlig långsiktighet för girinka:

– Om kon kalvar ges den första kvigan som föds till en annan fattig familj, säger dr Nyabinwa. Men kalven får först vara med modern i sex till tio månader.

För att skapa festivitas och andakt kring proceduren arrangeras en "pass on ceremony" när ett antal kvigor lämnas över till sina nya innehavare i ett område.

– Ett mål med girinkaprogrammet är att skapa enhet och försoning efter folkmordet. I vår kultur är det så att om jag ger dig en ko så får vi social sammanhållning. Vi blir vänner. Efter folkmordet blev det en viktig försoningsfråga för förövare att ge kor till överlevare. Det blir en "fredsko".

Girinkaprogrammet fördelar kor till alla fattiga, oavsett folkgrupp, tutsi som hutu. Ett ytterligare program har också initierats av den rwandiska regeringen för att fördela överskottsmjolk från girinkakorna till fattiga skolbarn. Och kodynga används för att gödsla allmän jordbruksmark.

Rwanda avstår från omvärldens påklisterade lösningar för tillväxt, statsstyrning och jämlikhet och tittar inåt istället. ✨

Att dela ut kor är en framgångsrik metod i kampen mot fattigdom i Rwanda, skriver **Joakim Rådström**.

RWANDAS PROGRAM för minskad korruption och ett förenklat företagsklimat uppmärksammas långt utanför Östafrika. Att dela ut kor till fattiga är en framgångsrik lösning, skriver Joakim Rådström.

Rwandierna räknar idag i mångt och mycket sensommaren 1994 som år 0. Det var då folkmordet var över, när 800 000 människor hade dödats på 100 dagar. 333,3 i timmen eller 5,6 människor i minuten. Rwanda hade slungats rakt ner i helvetets innersta krets, där grannar dödade familjen i huset intill, präster dödade sina församlingsmedlemmar och lärare dödade sina elever. 20 procent av landets befolkning hade mördats – 70 procent av minoritetsbefolkningen tutsi.

När folkmordet var över, och Rwanda hade övertagits av rebellarmén RPF (Rwandan Patriotic Front, ledd av Paul Kagame, som sedermera kom att bli landets president), fanns knappt något folk kvar att styra över. Rwanda behövde byggas upp från början.

En grundstruktur för detta existerade dock. Faktum är att Rwanda är en överraskande väladministrerad, hierarkisk och minutiöst noggrant indelad stat. Fem provinser är indelade i 30 distrikt, som i sin tur är indelade i 416 sektorer, under vilka sorterar 2 148 "celler", som inrymmer 14 837 byar. Som dokumentärförfattaren Philip

Gourevitch skriver om de forna kolonialherrarna belgierna kunde de "knappast ha låtsats att de behövdes för att skapa ordning i Rwanda".

Men exemplet Rwanda visar också – om möjligt ännu tydligare än under andra världskrigets Tyskland – hur en effektiv statsadministration bara är ett kraftfullt verktyg, inte något inherent och objektivt gott. Den lilla men tätbefolkade centralafrikanska nationen utvecklades i början av 1990-talet till en perversion av rättsstaten: en stat där mord ändras från brott till rättighet och till och med skyldighet hos medborgarna. Hutuer som inte dödade tutsier kunde räknas som medlöpare och därmed fredlösa.

Efter folkmordet – och från och med den nya rwandiska folketikens år 0 – fordrades nya modeller för statsstyrning, för att en gång för alla förhindra att något liknande någonsin skulle ske igen.

Eller, rättare sagt, mycket gamla modeller. De senaste decenniernas system hade visat sig förrädiskt felanpassade för Rwanda, både vad gäller Belgiens kolonialstyre mellan sekelskiftet och självständigheten 1962 och det västskisserade styret 1962–1994.

Belgarna byggde med inspiration i det egna landets flamsk-vallonska obalans upp ett misstroende mellan majoritetsbefolkningen hutu och den initialt styrande

En essens på gott och ont

Osloavtalets siste galjonsfigur, Shimon Peres, har gått bort. Statschefer världen över stuvade ögonblickligen om i sina kalendrar och for till det heliga landet för att ta farväl. Karavaner av svarta Mercedesbilar lamslog trafiken mellan Tel Aviv och Jerusalem. Inte helt olikt den så kallade fredsprocessen. Dödläge råder trots, eller kanske på grund av, många goda viljor. Och lika mycket som man sörjer sin världsberömda, Nobelprisbelönta diplomat och politiker sörjs viljan till den tvåstatslösning som han vigde senare delen av sitt liv till.

Peres började inte sin karriär som fredsdruva. 1948, 24 år gammal, fick han uppdraget att snabbt inhandla vapen till den nybildade staten. Han uppfattades som ett stjärnskott av premiärminister Ben Gurion. Fem år senare utsågs han till biträdande minister för Försvarsministeriet som han förvandlade till ett industriellt och vetenskapligt lokomotiv. Kronan på verket var kärnvapenprogrammet i Dimona.

Men det var inte genom att bygga en egen reaktor från grunden som man skulle skaffa sig atombomben. Det var enligt Peres för dyrt och skulle ta för långt tid. Dessutom var stora delar av det vetenskapliga etablissemangen i Israel emot kärnvapen och litade inte på Peres

FOTO: AMOS BEN GERSHOM/GPO/GETTY IMAGES

som ansågs sakna militär erfarenhet. Kostnaden för ett kärnprogram fick heller inte betunga försvarsbudgeten. Stora summor slussades in via hemliga privata donationer. Varken USA eller Storbritannien ville hjälpa till.

Istället erbjöd Suezkrisen, som fyller 60 i år, en historisk möjlighet för Peres – och Israel. Det fanns plötsligt en fransk regering att köpslå med. Och Peres hade goda kontakter inom fransk försvarsindustri. I tv-intervjuer har Peres vittnat om hur försvarsministern Christian Pineau före krisen frågat honom: "Har ni

någonsin funderat på att storma Sinai?" Historikern Avner Cohen, en av de främsta kännarna av Israels kärnvapen, beskriver hur Peres skickligt övertygade Moshe Dayan att, trots viss tvekan, gå med på att inkludera en kärneaktor (utan brittisk kännedom) som ett av kraven på fransmännen för att attackera Egypten.

Den erkänt vaga parollen "Vi kommer ej att vara först med att introducera kärnvapen till regionen" levererade Peres under ett möte med president Kennedy i april 1963 och kom sedan att användas flitigt, inte minst av Peres själv som var mästare på att inte svara rakt på frågor. Cohen berättar också att Peres, bakom kulisserna, uppmanat dåvarande försvarsminister Dayan att utföra ett kärnvapenprov i syfte att avskräcka och förhindra sexdagarskriget. Dayan förde förslaget vidare, lyckligtvis utan att få gehör.

Shimon Peres var en dubbelnatur, både hög och duva. Han hävdade alltid att Osloavtalet skrevs tack vare Dimona. Hade han fått sin vilja igenom 1967 skulle han antagligen aldrig belönats med något fredspris. Vid Peres begravning fångades hans väsen väl med Obamas ord: "Peres var essensen av Israel." På gott och ont.

Louise Belfrage

VAD LENIN OCH LENNON LÄR

Victoria and Albert Museum i London tar sig an 1960-talet. Eller rättare sagt, det sena, upprioriska 1960-talet. "You Say You Want a Revolution? Records and Rebels 1966–1970" är en uppvisning i tidstypiska kläder, design, skivomslag och musik.

Utställningens titel anspelar på Beatleslåten *Revolution* där John Lennon sjunger:

*You say you want a revolution
Well, you know
We all want to change the world
You tell me that it's evolution
Well, you know
We all want to change the world*

Det var förstås omtumlande år och många som var för unga för att ha varit med har nog alltid känt en avund, en önskan att ha fått vara med när så mycket förändrades under en så kort och intensiv period. En ungdomsrevolution med anspråk på att förändra världen gav upphov till nya perspektiv, vanor och livsmönster.

Ett ledmotiv för 1960-talet är förstås miss-

tron mot auktoriteter: föräldrar, politiker, institutioner och alla andra som på mer eller mindre goda grunder kunde anklagas för att stå bakom den bestående ordningen. "Det är rätt att göra uppror", förkunnade Mao, och miljontals av hans trosvissa följeslagare i väst instämde helhjärtat.

För detta var också en tid av dogmer och testuggande, av sektarism och – ironiskt nog – auktoritetstro: önskan att leva rätt och renlärigt drev delar av den mest välutbildade och välmående ungdomsgenerationen att ge upp sitt kritiskt granskande förnuft och istället sätta sin lit till gurer, gerillaledare, terrorister och tyranner. Något som Lennon noterade en strof senare i *Revolution*:

*But when you talk about destruction
Don't you know that you can count me out*

Historien lär oss nämligen att revolutionen äter sina egna barn. Det glada, optimistiska och ifrågasättande 1960-talet gick in i ett 1970-tal där vänsterns tolerans för olikänkande krympte dramatiskt och där kampen om en

och endast en sanning fördes med de mest världsfrånvända argument. Till och med den reformistiska och demokratiska arbetarrörelsen infiltrerades.

Att Labourpartiets konferens i Manchester pågick samtidigt som V&A-besökare kunde beskåda Che Guevara-affischer verkade därför högre maktens spel. Genom Jeremy Corbyns ledarskap har partiet återgått till slagord om socialism och kamp mot kapitalism. Inte överraskande pågår interna strider, utrensningar och troskistisk infiltration. Corbyns förtroende bland väljarna är förstas minimalt.

Trosvissa Corbynister viftar dock bort invändningarna. Det viktiga är att stå upp för ideal och värderingar. Tids nog kommer historien att ge oss rätt. Men hur? John Lennon såg igenom frasmakandet:

*You say you got a real solution
Well, you know
We'd all love to see the plan*

Mats Wiklund

Av Axel
Odelberg

1

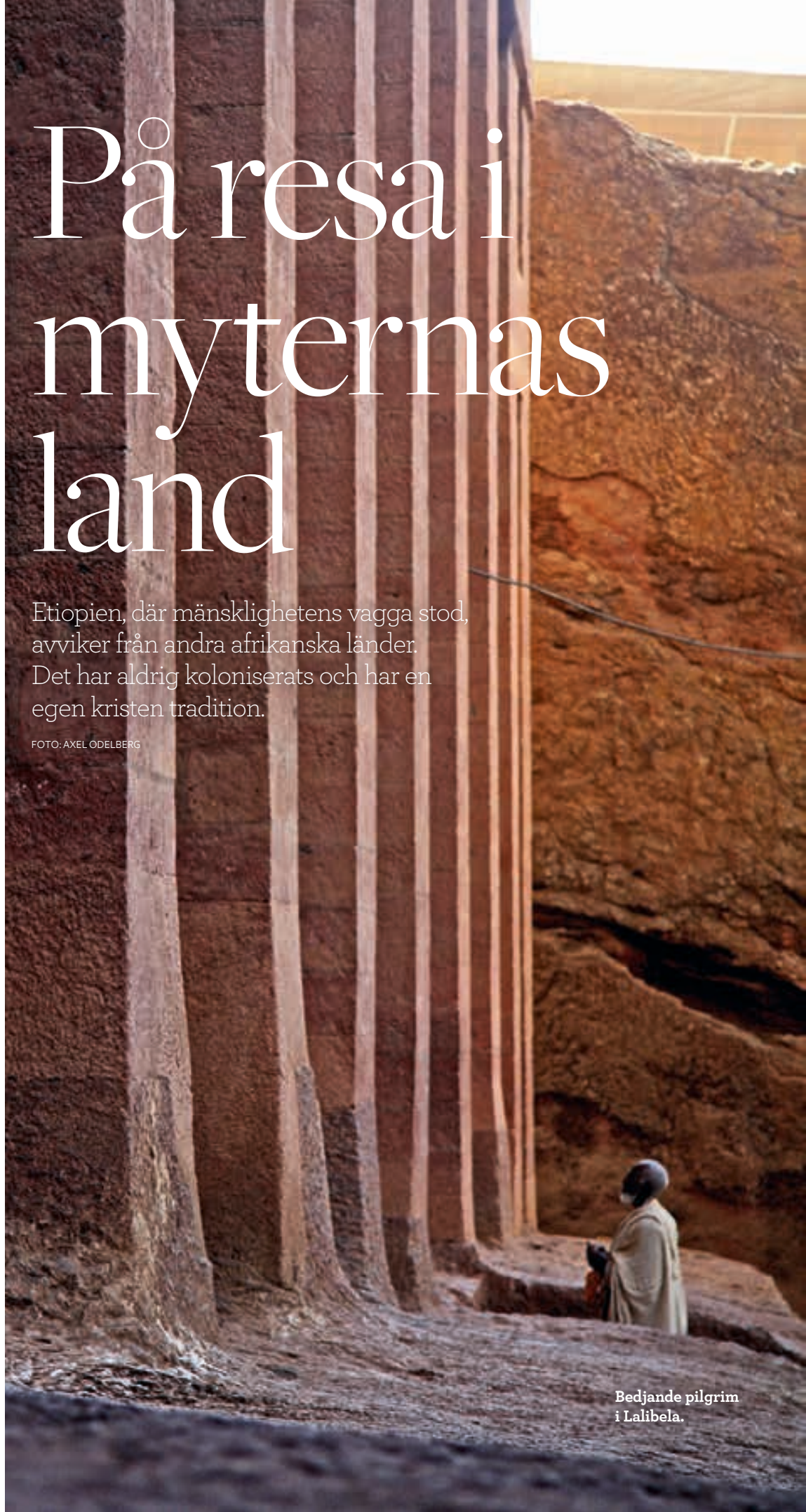
Axel Odelberg är
författare och journalist.

På resa i myternas land

Etiopien, där mänsklighetens vagga stod,
avviker från andra afrikanska länder.
Det har aldrig koloniserats och har en
egen kristen tradition.

FOTO: AXEL ODELBORG

Bedjande pilgrim
i Lalibela.

Ferenjikyrkogården ligger i norra Addis Abeba. Fereni betyder främling och här vilar de multnande resterna av tusentals, bland dem Anna-Greta Stjärne, en svensk missionär som rånmördades 1958 vid 32 års ålder. Här vigdes också den förre SS-läkaren

och Hauptsturmführern Karl Babor – expert på avlivning med fenolinjektationer – till sista vilan, sedan hans lik bärgats ur en flod fylld av krokodiler.

Dock är det varken Babor eller Stjärne som lockat mig utan flygargreven Carl-Gustaf von Rosen. När Mussolini anföll Abessinien 1935 anmälde sig den 26-årige greven som Röda kors-flygare. Efter andra världskriget engagerades han av kejsar Haile Selassie för att bygga upp ett etiopiskt flygvapen. Han blev kvar till 1956.

Arton år senare återvände han än en gång, nu för att flyga nödproviant till offren för torka och översvämningar som drabbat dem i mitten av 1970-talet. Sedan utbröt krig mellan Etiopien och Somalia om Ogaden. Då inledde von Rosen matbombningar från luften för att hjälpa den nödlidande civilbefolkningen. Det blev han sista uppdrag. Den 13 juli 1977 dödades den 68-årige äventyren då granateld träffade hans hus.

En stor men enkel stensarkofag på Ferencjikyrkogården blev hans sista viloplats. Frånvaron av blommor eller annan utsmyckning antyder att besök vid graven är sällsynta. Det är långt härifrån till 1300-talsslottet Rockelstad i Sörmland där von Rosen växte upp och såg ett annat flygare, den blivande morbrodern Hermann Göring, landa sitt flygplan på sjön Båvens is i början av 1920-talet.

Det finns något hisnande över de perspektiv von Rosens liv och död öppnar. På Addis Abebas flygplats står två gamla utrangerade DC 3:or. Kanske flögs någon av dem för länge sedan av honom. Kanske bidrog hans engagemang till att Etiopien blev det första landet att få svensk u-hjälp.

1954 började biståndstransfereringar och personal att strömma från Stockholm till Addis. Haile Selassie såg Sverige som ett idealiskt hjälparland. Rikt utvecklat och generöst men utan koloniala ambitioner. Som barn läste jag en bok om Etiopien och levde länge i tron att landet nästan var som en bit Sverige i Afrika.

Dock skulle det dröja ända till 2016 innan jag kunde avföra detta land från min lista över ännu ej besökta. Etiopien är inte ett land man ofta påminns om. I nyhetsflödet har det överskuggats av mer konfliktfyllda länder. Ändå är det på flera sätt Afrikas mest avvikande.

Här stod mänsklighetens vagga och det är det enda land i Afrika som aldrig varit koloniserat. Enligt en av mina guider under resan, gör det att andra afrikaner inte riktigt vill se Etiopien som ett äkta afrikanskt land. Ni har aldrig fått lida under de vita som vi, fick hon höra vid ett besök i Nigeria.

Det är också det enda land i Afrika utom Egypten som har en egen kristen tradition, helt oberoende av västerländsk mission. När Ansgar dök

upp i Birka hade det redan gått ett halvt årtusende sedan syrisk apostlar börjat sprida Guds budskap i Etiopien.

Mitt plan landar en januarikväll på Addis flygplats. Det är nära ekvatorn men höjden är mer än 2 000 meter och kvällsluften sval. Gatorna är igenkorkade av bilköer. Det luktar tredje världen: sopor, kolrök och dieselångor.

Mitt hotellrum ligger på åttonde våningen och saknar hiss. Det är stärkande. Hade det funnits hiss hade jag inte använt den. Förtänsamma människor med klaustrofobisk läggning gör inte det i länder med opålitlig elförsörjning. Vilket jag starkt misstänker Etiopien för att vara. Oavbrutet skällande hundar håller mig vaken om natten.

Nästa dag far jag åter till flyget genom morgontomma gator. Bilen måste lämna mig på en bra bit från terminalbyggnaden. I en stängslad entré med beväpnad personal kontrolleras pass och biljett innan jag släpps vidare mot terminalen 100 meter längre bort. Ett första filter mot bilbomber och terrorister, tänker jag.

I terminalentrén finns filter nummer två. Ta av dig skorna, kör bagaget genom röntgen och dig själv genom metalldetektor. Efter incheckning upprepas samma procedur en gång till i nålsöga

tre, innan avgångshallens portar öppnar sig. Det liknar paranoia, tänker jag, men kanske bara är rimlig hotanpassning.

Etiopien är Afrikas näst folkrikaste stat: cirka 100 miljoner invånare som i genomsnitt lever på några tusenlappar om året. Hälften tillhör två större folkgrupper medan en mängd etniska minoriteter svarar för den andra hälften. Folkslagsrikedom brukar inte vara den materia som bygger lugn och idyll. I oktober när detta skrivs har regeringen i Addis just utfärdat sex månaders undantagstillstånd på grund av upplopp med delvis etniska förtecken.

I avgångshallen noterar jag en kvinna som snabbt reser sig och erbjuder plats då en man i stor vit turban kommer in och ser sig om efter någonstans att plantera sin ansenliga rumpa. Jag undrar lite över kvinnans servilitet men förstår senare att mannen är präst och människor här starkt

”

Deras förhållningssätt styrs i hög grad av religiösa föreställningar och seder. Dit hör att bjuda sittplats åt Guds språkrör på jorden.

Poolhuset i kung Fasiladas stora badbassäng.

>>

troende. Deras förhållningssätt styrs i hög grad av religiösa föreställningar och seder. Dit hör att bjudas sittplats åt Guds språkrör på jorden.

Den som inte redan vet det får från luften snart klart för sig hur otroligt veckat Etiopien är. Ett landskap av sänkor och raviner, bergsryggar och dramatiska förkastningsbranter. Mängder av berg reser sig mot 4 000 meter och över. Många har formen av horstar eller taffelberg som om en jätte gått fram över landet med motorsåg och kapat topparna.

Målet är Lalibela, 65 mil norr om Addis Abeba, en första klassens turistmagnet med sina elva världsarvsförklarade klippkyrkor huggna direkt ur bergens råa granit. Högsäsong är början av januari då folk från hela landet vallfärdar till denna fjärran landsortshåla för att fira jul.

Det som lockar är inte något outlet-tempel för billiga julklappar, utan klippkyrkornas helighet och en religiös önskan att högtidlighålla minnet av Jesu födelse. Att det sker i början av januari beror på att den etiopisk-ortodoxa kyrkan håller fast vid den gamla julianska kalendern där den 25 december motsvaras av den 7 januari i gregoriansk tideräkning.

Närvaron av dessa tusentals julfirande pilgrimer förvandlar klippkyrkorna från sällsamma gamla monument till levande historia. Pilgrimernas mörka väderbitna ansikten, kropparna svepta i resolika vita kläden, vandringsstavar i händerna och ränsel över axeln, ger en stark förnimmelse av biblisk tid.

Arbetet med att mejsla den första kyrkan ur urberget påbörjades på 1100-talet av den store kung Lalibela. Hans avsikt var enligt myten att skapa ställföreträdande Jerusalem dit pilgrimer kunde vallfärda sedan muslimske härledaren Saladin besegrat korsfararna och införlivat Jerusalem med sitt vidsträckt kalifat.

Min guide Hailu berättar att det tog 23 år att färdigställa alla elva kyrkorna. Låter osannolikt invänder jag, med tanke på de enkla verktyg som stod till buds. Inte alls, förklarar Hailu, om kvällarna, då Lalibelas mänskliga arbetarkontingenter stämplat ut och gått i nattvila steg en gudomlig armé av stenhuggande änglar ned från himlen och gick på nattskiftet.

Så där är det i Etiopien. Ett religiöst land vars långa historia mest tycks bestå av fantasi-eggande myter. Den mest hisnande är kanske den om härskardynastiens 3 000-åriga historia av regenter, härstammande i rakt nedstigande led från kung Salomo och drottningen av Sabas påstått gemensamme son Menekles, återgiven i nationaleposet *Kebra Nagast*.

Detta förment judiska påbrå ligger bakom titeln "Det segrande lejonet av Juda stam" som de etiopiska härskarna prytt sig med. I det starkt religiösa Etiopien byggde regenterna i hög grad sin legitimitet på denna mytologiska knytning till "Davids hus och släkt".

Men till slut räckte inte ens det. Sist med titeln blev Haile Selassie; utkuppad och bortfraktad i en blå Folkvagnsbubbla 1974, ett år senare kvävd till

döds under en kudde, av kuppgeneralen överste Mengistu själv. Denne störtades i sin tur 1991 och gick i exil hos sin afrikanske tyrannkollega Robert Mugabe i Zimbabwe.

Ett 40-tal mil nordväst om Lalibela ligger Gonder, universitetsstad med 400 000 invånare och 50 procents arbetslöshet tillika en gång 1600-talskejsaren Fasiladas huvudstad. Här finns ett världsarvsförklarat palatsområde med flera välbevarade ruiner. Huvudattraktionen är Fasiladas eget slott som brittiska bomber förvandlade till en taklös ruin då italienarna jagades bort 1941, efter sex års ockupation, och Haile Selassie kunde återvända från exilen.

En annan del av Gonder finns Debre Berhan Selassie, en omskruten 1600-talskyrka som, enligt den mytologiska historieskrivning som tycks oundviklig i etiopiska kyrkosammanhang, bevarats in i våra dagar endast tack vare en gudomlig bisvärm som ingrep till dess försvar då ett gäng sudanesiska dervisher försökte bränna kyrkan under en antikristen attack på Gonder 1888.

Byggnaden är mycket modest, elegant i linjerna men helt utan det storslagna som präglar Europas katedraler och många av Orientens moskéer. I det lilla kyrkorummet täcks taket av 100 målade änglaansikten och väggarna av andra religionsmotiv. Ovanför en dörr på ena kortväggen syns bilden av en naken enögd man med stort skägg ridande på en åsna som leds av en liten djävul med horn och svans.

Mannen är Muhammed och sättet att avbilda honom en antiislamisk förolämpning. Den har uppenbarligen provocerat. Under bilden finns en stor sotfläck efter ett misslyckat försök att bränna den förgrifliga bilden av islams grundare.

Etiopien har en stor och växande muslimsk minoritet. Cirka en tredjedel av befolkningen bekänner sig till islam. 40–45 procent tillhör den etiopisk-ortodoxa kyrkan, som var statskyrka till 1974, och cirka 20 procent är protestanter och katoliker, en produkt av västerländsk mission. Jag frågar guiden om motsättningar mellan kristna och muslimer. Finns inte, hävdar hon. Dock sitter islamistiska ledare i fängelse för att de krävt införandet av sharialagar i landet.

Mitt hotell invid en av stadens breda boulevarder ger gott intryck med stor pool, trevlig trottoarservering, förtroendeingivande säng och fungerande rörmokeri i badrummet.

Men när jag nästa morgon far i bil mot Simienbergens nationalpark är det med kroppen kliande av en nattlig väggslusattack.

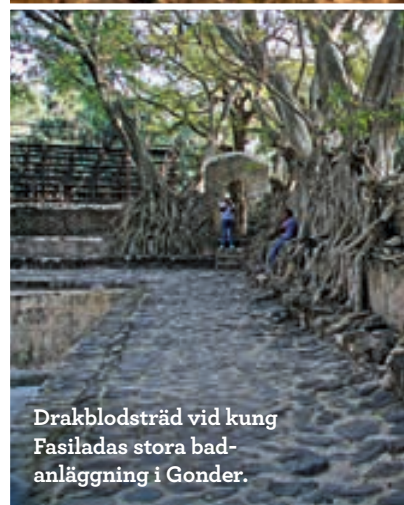
Vägen kurvar mjukt genom ett pastoralt jordbrukslandskap som ter sig nästan musealt. Allt från plöjning till tröskning sker utan andra hjälpmedel än åsnor och oxar. Jordbruk är Etiopiens överlägset viktigaste näringsgren. Biltrafiken är gles men dragdjursförspända kärror, tungt lastade åsnor och människor till fots är desto vanligare. Apostlahästarna är utan konkurrens Etiopiens vanligaste transportmedel.

Simienbergen har vulkaniskt ursprung, formade av lava för 40 miljoner år sedan och därefter

”

Utsikten är smärtsamt vacker.

Vandringen svindlande obehaglig. Ett snedsteg och man faller 200 meter.

Drakblodsträd vid kung Fasiladas stora badanläggning i Gonder.

eroderade till dagens förföriska landskap av mjuka kullar, dramatiska toppar och hisnande bråddjup. Här finns Etiopiens högsta berg Ras Dasha med 4 543 meters höjd.

Vid sidan av det vackra landskapet är geladababianen parkens främsta attraktion. Geladorna skiljer sig från alla andra apor genom hannarnas stora röda område av bar hud på bröstet med vilket de signalerar sitt sexuella stämningsläge.

Söder om Gonder vid Tanasjöns södra ände, där Blå Nilen börjar sin 522-mila färd mot Medelhavet, ligger staden Bahir Dar, vars främsta *claim to fame* är att den ligger just där. På Zegehalvön norr om staden finns klostret Ura Kidane Meret. Ett baldakinförsett flytetyg fraktar mig dit över sjöns ljusbruna bölja. Vi passerar fiskare i papyruskanoter, ser flockar av pelikan lyfta och en flodhäst sticka upp sitt huvud.

>>

Klosterkyrkan har anor från 1500-talet och är en cirkelformad byggnad med nylagt halmtak. Interiören är fylld med bibliska muralmålningar. Jag noterar att Bibelns gestalter avbildas med ljus hy, trots att Etiopien är ett land av mörkhyade. Det är för att det ljusa är optimismens och godhetens färgton, säger den mörkhyade prästen.

Ett par mil söder om Bahir Dar kastar sig Blå Nilen utför ett 42 meter högt fall där flodens chokladbruna vatten slås till regnbågsgenere-
rande sprej innan den fortsätter mot Sudan och

sammansmälter med Vita Nilen till Nilen kort och gott. Frågan om Nilens källa hade sysselsatt mänskligheten sedan de egyptiska faraonernas tid. År 1770 förklarade den skotske upptäckaren James Bruce att han lokaliserat platsen. I själva verket hade han bara till hälften rätt och dessutom hade den upptäckt han tillskrev sig redan gjorts 157 år tidigare av den spanske jesuiten Pedro Páez.

I Bahir Dar konstaterar jag vad jag redan observerat i Addis och Gonder, att Etiopiens vanligaste byggnad är ett övergivet betongskelett med ranglig byggnadsställning och spretande armeringsjärn. Julnatten genljuder oavbrutet av entonigt mässande och sjungande från stadens kyrkor. Det låter nästan som muslimska böneutrop. Nästa morgon bär det av till Aksum i norr, en annan av Etiopiens gamla kungastäder.

Aksum är främst känt för sina obelisker och Förbundsarken, den kista i vilken Moses förvarade stenplattorna med Tio Guds bud. Enligt etiopisk mytologi fördes den av kung Salomos och drottningen av Sabas son Menekles från Jerusalem till Egypten varifrån den på okända vägar hamnade i

”

Som barn läste jag en bok om Etiopien och levde länge i tron att landet nästan var som en bit Sverige i Afrika.

Gammal etiopisk bibel på det semitiska språket ge'ez.

Apostlahästarna är det överlägset vanligaste transportmedlet i Etiopien.

Aksum. Som förvaringsplats utpekar guiden ett litet kapell, på en muromgärdad plats som hyst kyrkor sedan Etiopien kristnades.

Arken är central i den etiopiska kyrkans liturgi och vaktas dygnet runt av en munk som är den enda person i världen som tillåts se underverket. Hemlighetsmakeriet kring denna heliga tingestämmer lätt den skeptiskt lagde lite tvivlande till dess existens, men Etiopiens kristna är starka i tron.

För att i någon mån stilla min nyfikenhet, köper jag en förment replik av arken, snidad i ett tropiskt träslag någon gång av någon munk vid något kloster, och nu till salu i en speciell butik i Aksum, i syfte att dra in pengar till reparationer och underhåll på klostret.

Den ser inte alls ut som jag föreställt mig. Jag har alltid tänkt mig en kista innehållande ristade stenplattor. Min modellark är mer lik en rund afghansk tehuskamin med fyra öppningsbara luckor som får mig att tänka på en adventskalender.

Min guide i Aksum är före detta arkeolog. Han tar mig till en palatsruin strax söder om staden som han säger tillhörde drottningen av Saba, eller Makeda som hon heter i Etiopien. Jag har tidigare lärt mig att det är en skräna men han vidhåller bestämt och hänvisar till nya, ännu opublicerade arkeologiska rön. I det nuvarande Jemen hade Makeda ett likadant palats.

Sedan får vi norrut för att besök landets äldsta kloster. Det heter Debre Damo och ligger på toppen av ett 3 000 meter högt taffelberg med tvärbanta sidor. För att nå dit måste jag häva mig 15 meter uppför en lodrätt klippvägg med hjälp av ett tjockt skinnrep, säkrad med en tamp getskinn kring midjan. Jag undrar hur det helgon som tros ha grundat klostret på 500-talet f.Kr. bar sig åt för att komma upp första gången. Dum fråga. I det etiopiskt mytologiska sammanhanget är svaret självklart. Gud lät sända en orm till platsen som grundaren fick klättra upp på.

På klipphyllan häruppe bor 150 munkar. De odlar sina grödor, föder upp sin boskap och har stora vattenreservoarer uthuggna i klippan. I kristendomens barndom hade de kristna dödsfiender som de skyddade sig mot genom att bygga sina helgedomar på otillgängliga platser. Den vackra klosterkyrkan från 900-talet är Etiopiens äldsta.

Abune Yemata heter ett ännu mer otillgängligt kloster i det vackra bergsmassivet Gheralta. Det krävs en timmes bergsvandring och några minuters regelrätt klättring för att nå klosteravsatsen som är en lätt rundad, sluttande klippa, på två sidor omgiven av bråddjup. Därifrån leder en halvmeterbred klipphylla tio meter runt ett utsprång fram till klosterkyrkan som är en grotta mejslad ur den lodräta bergsbranten. Utsikten är smärtsamt vacker. Vandringen svindlande obehaglig. Ett snedsteg och man faller 200 meter.

Det lilla kyrkorummet har muralmålningar med bibliska motiv och scener ur kristendomens historia i Etiopien. Det sägs ha tagit fem till tio år av hamrande och mejslande att holkas ur det. Det finns ett 30-tal sådana grottkyrkor i dessa berg.

Etiopisk
ortodox
präst.

Oklart när de byggdes. Någon gång mellan 300-tal och 1400-tal. I en separat grotta ligger en hopad munkskelett.

Ater i Addis Abeba. Har inte haft nätkontakt på tre dagar. Utgår från att det ska fungera i huvudstaden. Min förväntan kommer på skam. Hela landet tycks avskuret. I morgon kanske... Men nej, då är det dubbelt värre. Även elen utslagen av nattens regn. Det dröjer till eftermiddagen innan el och nät kommer igång.

Då har jag hunnit bekanta mig med Lucy, hela mänsklighetens lilla etiopiska farmor, som finns att beskåda på landets Nationalmuseum. Hon gjorde vetenskaplig sensation som det äldsta icke fossiliserade hominidskelett som hittats då hon grävdes fram 1974. Hon levde för 3,2 miljoner år sedan och dog sannolikt då hon trillade ner ur ett träd. Hon var en dryg meter lång, gick upprätt och hade en hjärna stor som en schimpansdito. Därav har forskare dragit slutsatsen att upprätt gång föregick hjärnans tillväxt hos människan och kanske även bidrog till den.

I Lucys hemland är man mindre imponerad av henne. När jag nämner Lucy för Hailu i Lalibela uttrycker han starka tvivel: Lucy sägs vara 3,2 miljoner år gammal, men det kan inte vara sant. Gud skapade människan för 500 000 år sedan, fastslår han. I Sverige hade han blivit hånad för det uttalandet men i de kristna myternas Etiopien befinner han sig i åsiktskorridorens mitt. ✨

”

Jag frågar guiden om motsättningar mellan kristna och muslimer. Finns inte, hävdar hon. Dock sitter islamistiska ledare i fängelse för att de krävt införandet av sharialagar i landet.

**Av Anders
Rönmark**

2

Anders Rönmark är samordnare för MittMedias ledarredaktioner.

Carl Milles i frihetens land

Skulptören Carl Milles levde och verkade i USA i mer än 20 år. Hans amerikanska år blev framgångsrika och produktiva men alla uppskattade inte hans konst.

Det kan, med tanke på läget i mediebranschen idag, vara svårt att tänka sig att vinsterna från det tryckta ordet skapat några av USA:s rikaste familjer. Hearst, Knight, Annenberg – de en gång så lukrativa tidningarna på både den lokala och den nationella marknaden i USA har byggt förmögenheter. Förmögenheter som i många fall investerats i andra branscher och på andra marknader, men som också varit enormt betydelsefulla för utbildning, musik och konst; filantropi och mecenatverksamhet har alltid varit naturligt för amerikanska mångmiljonärer, och tidningsägarna har inte varit några undantag.

Att George Gough Booth en dag skulle få en stor påverkan på svensk konst var knappast något som någon kunde förutse då han gifte in sig i tidningsfamiljen Scripps, som grundat *The Detroit News*. Med *Detroit News* i ryggen kunde Booth starta Booth Newspapers, en lokaltidningskoncern med fokus på delstaten Michigan, och med pengarna från Booth Newspapers kunde George Gough Booth och hans hustru bygga upp det som idag går under namnet Cranbrook Educational Community i Bloomfield Hills utanför Detroit. Ett 129 hektar stort campus med skolor, konstmuseum och konstakademi som idag är känt för att ha fostrat kongressledamöter, författare och affärsmän. Republikanernas presidentkandidat 2012, Mitt Romney, gick på Cranbrook, där han också träffade sin blivande fru, något som ledde till att demokraterna i valrörelsen för fyra år sedan använde namnet som något av ett skällsord. Romney var inte från "arbetarstaden Detroit". Han var >>

Carl Milles vid sin staty *The fountain of Faith* i Virginia, USA. FOTO:UPI/TT

The Hand of God.

”

Den unga och mångkulturella nationens historia ställde andra krav på Milles som skulptör.

Orfeus, Cranbrooks campus.

FOTO: ERIK RÖNMARK

en produkt av ”det fina Cranbrook”. Samma ställe som på 1930- och 40-talen var ”hemma” för Sveriges störste skulptör genom tiderna: Carl Milles.

Carl Milles föddes som Carl Andersson den 23 juni 1875 i det som idag är Knivsta kommun. Ingen konstnär är så förknippad med svensk skulpturkonst som Milles, och Millesgården ute på Lidingö är ett vitalt landmärke som ger besökaren en god förståelse för Milles konstnärskap, hans storhet och hans avtryck inte bara i Sverige, utan i Europa och USA. Att det sistnämnda landet kom att spela stor roll för Milles förutsättningar att skapa många av de skulpturer som gjort honom världsberömd kan dock knappast sägas vara något som står i fokus, trots att Milles 30- och 40-tal var amerikanska. I Bloomfield Hills, en ytterst välmående förort där bildirektörer och arvtagarna till ”the old money” som det finns förvånansvärt gott om i det annars så nedskrivna Detroit, är dock arvet efter Carl Milles år i USA tydligt.

Stoltheten över att han under mer än 20 år hade ansvaret för Department of Sculpture på Cranbrook Academy of Art går heller inte att ta miste på. Hos Cranbrook finns världens näst största Millessamling med 69 originalskulpturer (endast Millesgården har fler) och för en svensk som vandrar över Cranbrooks campus är igenkänningsfaktorn stor. *Orfeusgruppen, Europa och tjuren, Folke Filbyter, Engelbrekt, Sven Hedin på kamel...* George Gough Booth kunde inte bara ge Milles en anställning som fick den store skulptören att stanna på, i alla fall i Milles tycke, ”fel” sida Atlanten i två decennier; Booths inköp av både modeller och färdiga skulpturer gör att Carl Milles och Cranbrook för alltid kommer att vara sammanlänkade.

Att Carl Milles hamnade i Michigan var dock ingen självklarhet. Som konsthistorikern Elisabeth Lidén visar i sin utmärkta bok *Between Water and Heaven. Carl Milles' Search for American Commissions* var det inte någon längtan efter läraryrket som fick Milles att slå ner bopålar utanför Detroit. Hans liv och karriär hade fram till dess varit koncentrerad till Europa, och det var främst i Sverige, Tyskland och Frankrike han studerat och arbetat. Cranbrook saknade varken pengar eller renommé – som exempel kan nämnas att Booth anlätade Eliel Saarinen för att designa och bygga Cranbrooks campus och senare anställde honom som rektor för Cranbrook Academy of Art – men Milles var måttligt förtjust i att behöva ägna sig åt undervisning, något som Booth dock var fullt medveten om och respekterade.

Elisabeth Lidén beskriver i *Between Water and Heaven* ett något ansträngt förhållande mellan Milles och hans mecenat, då den svenske skulptören bland annat inte var nöjd med ersättningen för de skulpturer Booth placerade runt Cranbrooks campus. Anställningen vid Cranbrook gav dock Carl Milles en finansiell stabilitet, men framförallt möjligheten att på plats i USA vinna uppdrag att skapa skulpturer åt städer, universitet och privatpersoner. Lidén refererar bland annat till den tyske konsthistorikern Carl Georg Heise, som redan 1926 pekade på att Milles styrka och kännetecken, monumentalskulpturerna, var svåra att både skapa och marknadsföra från ett annat land. Heise påpekade dock också att Milles skulpturer behövde anpassas och formas efter det land där de skulle stå, något som inte visade sig vara helt enkelt i USA. Den unga och mångkulturella nationens historia ställde andra krav på Milles som skulptör; hans förmåga att bygga konst kring både antikens myter och svensk historia var långtifrån lika uppskattad i det nya hemlandet som i Europa. Listan på uppdrag som gick Milles om intet, på grund av andraplatser i tävlingar eller svårigheter att komma överens med uppdragsgivare, blev därför betydligt längre än vad antagligen både Milles och hans supportrar i Europa hade tänkt sig.

Framgångarna uteblev dock inte, med skulpturer i Minnesota, Delaware, Virginia, Texas och New York, men frågan är om någon skulptur blivit mer uppmärksammas än *Guds hand*, som också blev Milles sista stora skulptur i USA. Skulpturen är på många vis en talande historia om både Detroit som stad och den amerikanska moralismens hämmande effekt på offentlig konst. Den beställdes av det mäktiga bilfacket The United Auto Workers 1949 för att hedra Frank Murphy, tidigare borgmästare i Detroit, guvernör i Michigan, justitieminister och domare i USA:s högsta domstol. Murphy, som var en av bilfackets stora favoriter, avled i juli 1949, Milles avslutade sitt verk 1953 och skulpturen avtäcktes... 1970. Milles, som hämtat inspiration från den berättelse om skapelsen som Michelangelo målat i Sixtinska kapellet, avbildade en man ståendes i Guds vänstra hand, fylld av beundran inför livet och världen. Men mannen var naken, vilket placerade skulpturen i

ett förråd i 17 år. Utan fackbossen Walter Reuthers beslut hade den kanske varit kvar där än idag...

Politisk hänsyn var dock något som Carl Milles fick vänja sig vid i USA. Att Milles, dock inte i samma utsträckning som vännen Sven Hedin (som Milles avbildade på en kamel, och vars modell finns på Cranbrooks campus), hyste varma känslor för Tyskland var ingen hemlighet, inte heller att han uttryckt sig i positiva ordalag om både Mussolini och Franco. Hans starkt antikommunistiska hållning uppskattades av många i USA, men i det snabbt växande och mångkulturella Detroit fanns det givetvis en skepsis gentemot det som kunde uppfattas som en överslätande attityd gentemot fascismen och nationalsocialismen.

Vilken roll Carl Milles politiska åskådning spelade för uteblivna uppdrag är något som har diskuterats bland konstkännare. Att det fanns en misstänksamhet gentemot Milles bland många av de judiska mecenaterna i Detroit med omnejd är knappast någon överraskning, sett till Milles tyskvänliga åskådning. Det fanns dock en allmänt avog inställning gentemot utländska medborgare under krigsåren (Milles blev inte amerikansk medborgare förrän 1945) och enligt Eva Nordin, som i *Tusen möjligheters rike. Aspekter på Carl Milles monumentalskulptur* förtjänstfullt diskuterar hur den politiskt och ideologiskt omvälvande första halvan av 1900-talet påverkade Milles skapande, upplevde svensken en misstänksamhet från Cranbrooks ledning gentemot de utländska lärarna. Men trots att Milles enligt egen utsago upplevde USA som "ett fängelse" – enligt Nordin särskilt under krigsåren, då resor blev svåra att genomföra och Milles kände sig avskuren från Europa – så fortsatte han att vara produktiv under sina år i USA.

Ironiskt – eller kanske snarare lyckligt – nog så kom också Milles, trots hans minst sagt njuga inställning till undervisning, att påverka amerikansk skulpturkonst för lång tid framöver även efter att han lämnat USA genom en nära medarbetare. Marshall Fredericks hade lärt känna Milles då han genom stipendier fått chansen att resa till Sverige och studera, och en av Milles första – och kanske största – insatser vid Cranbrook var att 1932 anställa den då 24-åriga Fredericks. Det var också Fredericks som kom att efterträda Milles, då denne lämnade Cranbrook för att resa hem till Europa. Samarbetet mellan de båda skulle visa sig vara fruktsamt. Fredericks (som dog 1998) förblev Michigan troget, men över 150 av hans skulpturer smyckar platser runtom i USA. Bland de mer kända finns *Cleveland War Memorial Fountain* och *Spirit of Detroit*. Åren med Milles kan i vissa fall bli väldigt synligt i Fredericks skulpturer, och ingenstans mer så än i den av Milles påbörjade och av Fredericks avslutade *Gud Fader på Himmelsbågen* vid Nacka Strand. Den skandinaviskättade amerikanske eleven fick avsluta det hans till Amerika inflyttade skandinaviska lärare aldrig hann göra färdigt. Det var för

övrigt också Fredericks som fick övervaka placeringen av *Guds hand*, då den slutligen avtäcktes i Detroit 1970.

Carl Milles lämnade USA 1951 och återvände då till Europa. De sista åren levde han, förmodligen lyckligare och mer nöjd än under de sista åren i USA, främst i Rom. Arbetet med Millesgården, som under perioder stått stilla då Milles bott i Michigan, återupptogs. Stödet från Cranbrookstiftelsen fanns dock kvar livet ut, och bidrog givetvis till att ge Milles en trygg ekonomisk bas under de sista åren. Kopplingen mellan lokaltidningar i Michigan och Milles mäktiga skulpturer känns knappast som den mest naturliga, men utan George Gough Booths filantropi hade en betydande del av de verk som Milles skapade under sin levnad antagligen aldrig blivit verklighet. USA må aldrig ha blivit, trots två decennier och ett medborgarskap, det hemland för Milles som Booth kanske tänkt sig, men uppskattningen för den anda som skapat ett land där mecenatverksamhet à la Booth och Cranbrook är möjlig fanns alltid där. USA var inte perfekt, men öppet, eller som Milles uttryckte det i ett brev till vännen Per Palm i november 1939.

"America är ej himmelrike heller, men det är fritt o kommer jämt att bli, på Frihetens grund byggdes hela detta Land upp o det kämpa de för än." ✨

”

Vilken roll Carl Milles politiska åskådning spelade för uteblivna uppdrag är något som har diskuterats bland konst-kännare.

**Europa och tjuren,
Cranbrooks campus.**

FOTO: ERIK RÖNMARK

TEMA

RÄDDA DE STORA DJUREN

Många arter är satta under hårt tryck och flera hotas av utrotning i en nära framtid. Vi riskerar att lämna en torftigare värld efter oss. Men vad människor hotar kan människor också förvalta och bevara. Teknik och politik kan vända utvecklingen. Djurens öde vilar i våra händer.

Därför bryr vi oss

Att bevara de vilda djuren är en mänsklig plikt. Men vad krävs? Vi kan lära oss av både framgångar och bakslag.

Av Emil Uddhammar

När jag talar med min halvårsgamla hundvalp ser hon ibland in i mina ögon, och jag undrar förstås vad hon tänker. Hur kan hon ha förtroende för oss – och varför tar vi oss an henne? Vår relation till djur är fascinerande, vare sig vi tänker på Lascauxgrottornas fresker, djuornamentiken i många kulturer, våra egna husdjur eller djur som villebråd och föda. Varför vill vi bevara de vilda djuren, varför bryr vi oss om naturens öde?

Ett enkelt svar är att det är för vår egen överlevnad – men, handen på hjärtat, inte skulle människans överlevnadschanser rent ekologiskt minska för att den afrikanska eller indiska elefanten dog ut? Eller båda? Kanske hänger svaret istället samman med en önskan om att vi inte bör behandla vår omvärld helt godtyckligt, att det kan finnas en större mening i att bevara de sammanhang ur vilka vi själva kommit till. Min misstanke är att detta snarast handlar om vår känsla för det sublimes och sköna i naturens värld av mångfald än om en ren nyttokalkyl.

Med mänsklighetens tekniska och institutionella utveckling har hela planeten till slut kommit att bli vårt ansvarsområde när det gäller miljö och natur. Det finns några få relativt orörda områden kvar på jorden, men de ingår på ett eller annat sätt under någon mänsklig förvaltning. De stora däggdjuren kommer sannolikt inte att klara sig, om inte människorna som administrerar de områden de bebor skapar förutsättningar för det. Kanske går det bättre för svampar, virus och bakterier.

Men om vi nu vill bevara de stora däggdjuren av estetiska eller ekologiska skäl, vad skulle då krävas? Det finns en hel del erfarenhet av både framgångar och bakslag i olika typer av samhällen, som vi kan lära av.

Nyligen fick vi veta att järven, ett av de ”fyra stora” rovdjuren i Sverige, nu spridit sig söderut till norra Värmland. En hona har fått valpar där, och detta är den sydligaste fasta förekomsten av järv i modern tid. Lodjuret har också ökat markant på bara några år, och

allra mest i mellersta och södra delarna av landet. Faktum är att de stora däggdjurens återkolonisering av stora delar av vår landsbygd de senaste hundra åren är en remarkabel framgångssaga.

De stora däggdjuren bebor ofta storslagna landskap, som Afrikas savanner, Nordens fjäll och skogar eller Asiens djungler. Den brittiske historikern Simon Schama har i sin bok *Landscape and Memory* från 1995 beskrivit hur de storartade landskap i klippiga bergen som först gjordes till nationalparker i USA på ett närmast mytiskt sätt ansågs representera skapelsen. För tyskar har skogen en motsvarande mytisk betydelse, enligt Schama. Besökare på Afrikas savanner brukar tala om att det är paradiset – dock ett ganska våldsamt sådant, frestas man tillägga, med tanke på den ständiga kampen om att äta eller ätas. Likväl finns en tydlig koppling mellan de storslagna habitat som flertalet stora däggdjur bebor, och vår vilja att bevara dessa biotoper och djur.

I utvecklingsländer, där ännu en stor del av befolkningen bor på landet, betraktas stora vilda djur ofta som en pest och plåga. Swahiliordet för stora djur motsvarar ”ohyra” på svenska. Har man elefanter, krokodiler och flodhästar i närheten av sina åkrar, är det högst begripligt. På samma sätt betraktas för övrigt varg och järv av renskötare och fårfarmare i Sverige. Det är förstås bra för både människor och stora djur om denna typ av konflikter kan hållas på ett minimum.

I början av 1800-talet besöktes Sverige av den engelske adelsmannen och jägaren Llewellyn Lloyd, som väntat sig en myckenhet av villebråd. Han blev dock besviken, då det ofta var tomt i skogarna. Han fann det bero på ”det oupphörliga utrotningskrig man här i landet, med få undantag, överallt förer emot allt vilt, i trots av de författningar som äro utfärdade”. Han noterade att alla som ägde mark fick jaga, och inte bara, som i England, de högre samhällsklasserna. ”Om sommaren, ävensom om våren, sker slaktandet både med skjutning och giller, och under

>>

RÄDDA DE STORA DJUREN

FOTO: JAMES HAGER/ROBERT HARDING/TT

den långa vintern användes allt vad människans sinnrikhet kan uppfinna för att utdöda det vilda”. Dock fann han en hel del vilt ändå, inte minst björn – som han själv gärna nedlade – och han beskrev sina äventyr i flera böcker. Ett sammandrag finns publicerat i boken *Jaktnöjen i Sverige och Norge*, som första gången utkom 1828.

Den urskillningslösa jakten är givetvis en förklaring till att i stort sett alla större djur trängdes tillbaka eller utrotades helt i Sverige mot slutet av 1800-talet. Som exempel fanns rådjur bara kvar på några begränsade ytor i Skåne. Återhämtningen började i slutet av 1930-talet, efter att nya jaktvårdslagar och andra skogsbruksmetoder med större avverkningsytor och nyplanteringar införts. Dessutom flyttade människorna in till städerna – Norra Europa och Amerika hör till världens mest urbaniserade samhällen.

Rådjursstammen har sedan dess mångfaldigats och spridit sig långt upp i landet. Älgen var också mycket sällsynt, men har på motsvarande sätt återtagit förlorad terräng. Bävren har återinplanterats med stor framgång, medan vildsvin och dovhjort spritt sig från hägn.

I länder som hyser stora däggdjur i Afrika och i Indien har dessa trängts undan på samma sätt som skedde hos oss tidigare, efter att befolkningen ökat kraftigt och jordbruket expanderat. Också här skulle urbaniseringen kunna skapa utrymme för det vilda att återhämta sig. Några av de länder i Afrika som har minst befolkning i förhållande till ytan, har också ett exceptionellt djurliv, som Botswana och Namibia.

Från och med 2008 lever en majoritet av mänskligheten i städer. Vi har länge vetat att urbanisering är en kraftfull drivkraft, som hör ihop med modernisering och utveckling. Först hängde det ihop med industrialiseringen, men nu för tiden finns det sällan några industrier i städerna. I många länder i tredje världen finns det slumområden kring stora städer. Städerna växer hela tiden, och på många håll, som i Indien, Kina och USA, växer megastäder med tiotals miljoner människor fram.

En som ägnat detta många tankar är den kanadensiske ”stadsgrun” Jeb Brugman. Hans tes är att mänskligheten håller på att omskapa sig själv till ett nytt sätt att leva, som han kallar Staden. Denna storhet är både en kultur i sig själv, men också

sammankopplad med världens alla städer. Det är den urbana livsformen i globaliseringens tidevarv.

Ur naturens och de stora däggdjurens perspektiv är mänsklighetens urbanisering således ganska positiv. När vi flyttar från landsbygden kommer naturen tillbaka. Läsaren har säkert sett dokumentärerna om det öde Tjernobyl. Naturen har på några årtionden helt återtagit stadsterrängen där.

I länder som Indien skulle exempelvis den starkt utrotningshotade tigern och den vilda elefanten må mycket väl av litet mer urbanisering. Trycket från mänskliga samhällen och odlingar mot deras biotoper förblir ett av de största hoten. Risken för konflikt mellan människor och vilda djur skulle också minska. Detsamma gäller Afrika, vars växande befolkning på många håll trängt undan de större vilda djuren, så att de idag ofta bara återfinns i skyddade reservat. En fortsatt urbanisering till miljömässigt hållbara städer, skulle också där vara betydelsefullt för bevarandet av de stora djuren.

En annan känd metod för att bevara de stora djuren är förstas att tillskapa betydande områden där djuren och deras biotoper är skyddade. De första nationalparkerna skapades i USA och Sydafrika runt förra sekelskiftet. Innan dess hade stora gods och lantegendomar i Europa och Indien ofta omfattande jaktreservat, och flera av dessa har senare blivit officiellt skyddade områden.

Nationalparker har dock sina egna problem, som hänger samman med staters suveränitet och kapacitet. I icke-fungerande stater som Kongo och Somalia fungerar förvaltningen av nationalparkerna lika dåligt som statsmakten i övrigt. De har ofta blivit tillflyktsorter för gerillagrupper som utmanar centralmakten. Under inbördeskrig dödas inte bara många civila, utan också de stora djuren. Ett exempel är Uganda under Idi Amin. Unika pärlor som nationalparkerna Queen Elizabeth och Murchison Falls tömdes i stort sett på djur genom militärens hänsynslösa slakt under inbördeskriget. När krig, kris och nöd sprider sig skapas också grogrund för urskillningslös tjuvjakt.

Nationalparker kan också etableras för att markera statens närvaro i avlägsna, glest befolkade delar av ett land. Grönlands nationalpark, som omfattar nära en miljon kvadratkilometer i norra och östra delen av ön, patrulleras med hundsläde av danska flottans elitförband Siriuspatrullen.

Imånga delar av östra och södra Afrika växer ett komplement till de statligt administrerade nationalparkerna fram, genom att eko-entreprenörer tagit initiativ till privata reservat. I Sydafrika och Namibia sker detta huvudsakligen i stora, inhägnade områden där det tidigare bedrevs extensiv boskapshållning eller jordbruk. En farm om 10 000 hektar i Namibia som vi besökte häromåret kunde på grund av det torra klimatet och den magra jorden endast hysa 300 nötkreatur. I närliggande reservat har man framgångsrikt sadlat om till naturparker med alla de klassiska safaridjuren och bedriver framgångsrik ekotursim.

I Kenya har det också utvecklats privata reservat av betydande storlek som komplement till nationalparker och regionala reservat. Runt Masai Mara och Amboseli har de privata reservat utökats ytan under naturskydd med upp till 50% inom samma ekosystem.

Denna expansion av naturvården har helt och hållet skett genom initiativ från entreprenörer som länge varit engagerade inom ekoturism och de lokala markägarna, massajerna. Massajerna har kvarstått som markägare och aktiva partner i dessa projekt. Typiska däggdjur är giraff, unika gaseller som giraffantilop,

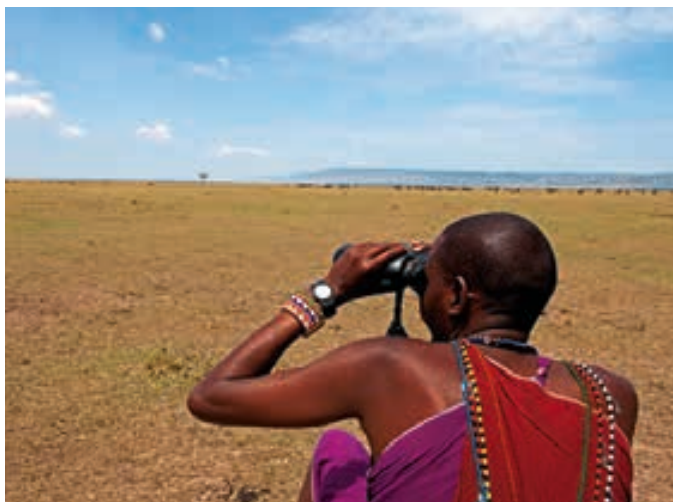
*”Ur naturens och de stora
däggdjurens perspektiv
är mänsklighetens
urbanisering således
ganska positiv.”*

En ung serval på en termitstack.

FOTO: JAMES HAGER/TT

RÄDDA DE STORA DJUREN

Massaj guidar och vakar i nationalparken Masai Mara, Kenya.

FOTO: SERGIO PITAMITZ/TT

gnu och zebra samt afrikansk buffel, elefant och de stora kattdjuren lejon, gepard och leopard. Dessutom finns ett mycket rikt och varierat fågelliv.

Idag arbetar tusentals personer inom dessa reservat, och det genomsnittliga årliga inflödet till deras familjer per år är betydande. Till skillnad från i södra Afrika finns det inga staket runt de privata reservaten vid Massai Mara och Amboseli. När de vilda djuren upptäcker att boskapen och boskapsskötarna inte är där kommer de naturligt tillbaka till sina områden.

Ett annat exempel på framgångsrikt djurskydd från Östafrika är skyddet av bergsgorillorna – arten som tjänar in till sin egen säkerhet. Det fungerar litet annorlunda, och här kan man säga att den internationella ekoturismen bidrar till att stärka upp annars svaga statliga institutioner, genom att stärka övervakningen.

Den östliga bergsgorillan har två mycket begränsade utbredningsområden: dels i det dimhöljda Virungamassivet, som ligger i östra Kongo, norra Rwanda och sydvästra Uganda, dels i ett närliggande område i södra Uganda, Bwindi. För 30 år sedan fanns totalt cirka 300 bergsgorillor, idag har de ökat till mer än 780 individer. Gorillorna lever i områden har varit synnerligen utsatta för störningar, genom att oppositionella milisgrupper från alla tre länderna från tid till annan tagit sin tillflykt till bergen, och gärna till nationalparker som ligger avlägset och skyddat.

Studier visar emellertid, att få djur i Afrika under de senaste 25 åren varit så övervakade som de östliga bergsgorillorna. Varje dag vandrar ett antal turister med guider upp till gorillorna. Vissa gorillagrupper är tillvanda till besökande människor. Studier visar att skyddet av dessa gorillor är högt, och att nativiteten är högre hos de grupper som övervakas och besöks av turister, jämfört med de "helt vilda" grupperna.

Vad denna eko-ekonomi skapar är ett medvetande hos myndigheter, parkanställda och lokalbefolkning att de långsiktiga intäkterna från levande, vilda och väl skyddade bergsgorillor vida överstiger den kortvariga vinst för några få, som tjuvskytte skulle inbringa.

Vid sidan av nationalparkerna i östra och södra Afrika finns ock-

så områden där reglerad jakt är tillåten. Från Botswana och norrut sker detta huvudsakligen i öppna reservat utan stängsel, medan det i Namibia och Sydafrika nästan uteslutande sker i inhägnade stora reservat om flera tusen hektar. Huruvida detta är ett effektivt sätt att bevara de mest hotade arterna som elefant och de stora kattdjuren är omtvistat. Huvudsaken är att jakten sker reglerat och enligt tilldelade kvoter, men i de länder där staterna inte fungerar särskilt väl och korruption är ett problem kvarstår frågetecken.

Det finns en seglivad myt att den enkla, primitiva människan levde i harmoni med naturen och bara tog så mycket som hon för dagen behövde. Sanningen tycks vara att människan jagat en hel del och ofta så mycket hon kunnat, givet de tekniska förutsättningarna. Så länge det skedde till fots med spjut och bäge kunde det inte bli så många djur, men när gevär, maskingevär och effektiva gifter kom, försvann det mesta av storviltet. Så har skett i Europa och så skedde i Amerika när människan invandrade.

Livingstone beskriver i början av sin bok *En missionärs resor och forskningar i Sydafrika*, utgiven på svenska 1859, hur mannen i bakwenastammen i nuvarande Botswana fångade villebråd. De arrangerade en flera kilometer lång Y-formad kraal med höga och täta sidor vid slutet. Den mynnade in i en tre meter djup och fem meter bred fångstgrop, som kallades hopo. In i denna kraal drev man en stor mängd antiloper, bufflar, hjortar, gnuer och zebbor. Livingstone skriver: "Sedan djuren under högljudda skrin blifvit jagade till den trånga delen av hopon, kasta män, som der hålla sig gömda, sina spjut in bland de skräma hjordarne, och framåt rusa djuren till öppningen mellan de båda häckarna och ner i gropen, tills den är full af en lefvande massa". Denna jaktform synes i sin ambition inte ha varit varken mer eller mindre hänsynsfull mot djuren eller på sikt hållbar, än den omfattande jakt med kulgevär som den vite mannen införde.

De professionella jägare som leder västerländska jaktturister i Afrika mot nya adrenalinkickar genom att låta dem döda någon av de stora katterna eller en elefant, utför dock knappast några större hjältedåd. Långt större insatser gör då personer som Ian Douglas-Hamilton, en zoolog från Oxford, som med sin organisation Save the Elephants vill skydda Östafrikas och i synnerhet Kenyas minskande elefantpopulation genom övervakning, utbildning och kamp mot tjuvjägare, eller Storbritanniens prins William, som engagerat sig betydligt i kampen mot illegal handel med delar från utrotningshotade afrikanska djur.

Det finns som bekant många organisationer den kan stödja som vill hjälpa till att bevara de stora djuren. En av de mer intressanta är Rewilding Europe, en holländsk stiftelse som arbetar för att göra hela Europa till "a wilder place". Specifikt arbetar man för att återinföra vilda djur i områden som övergivits av människor, eller där det på annat sätt finns potential för fler vilda djur, både i städer och på landsbygden. Man har projekt bland annat i Apenninerna, floderna Odern och Donaus deltaområden, Portugal och Lappland.

Lyckan tycks stå jättemånga gånger i jämförelse med just nu, men kanske är det bäst om djuren får litet hjälp på traven av oss människor. Det handlar sannolikt inte om vår egen överlevnad, vare sig på kort eller lång sikt. Vi är dock den enda art som – i bästa fall – kan planera de andra djurens villkor och framtid. Denna tanke och insikt skapar i sig förutsättningen för ett ansvars-kännande.

Vi ser in i djurens ögon, och undrar vad de tänker.

Emil Uddhammar är professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitetet.

Smart telefon förbättrar bevakningen.

FOTO: MARTIN STENMARCK

Appar mot tjuvjakt

Den internationella tjuvjakten hotar inte bara djuren utan även fred och säkerhet. Bara ett organiserat samarbete mellan världens stater kan rädda många arter från utrotning.

Av Johan Bergenäs

I september 2013 fick jag för första gången se en noshörning. Det var mitt i natten vid ett vattenhål i noshörningsreservatet Ngulia i Kenya. Parkvakterna räckte mig en mörkerkikare och på avstånd kunde jag se två skuggor som rörde sig. En noshörning och hennes unge närmade sig långsamt för att få släcka törsten, båda var märkbart misstänksamma och oroliga. De kunde inte se oss, för noshörningar har jättedålig syn, men det märktes att de kände på sig att vi var där för de reagerade så fort vi rörde på oss. De stannade till, backade, med uppmärksamheten riktad åt vårt håll. De vet att det inte går att lita på människor. Tjuvskytter har dödat nästan 10 000 stycken under de senaste årtiondena på den plats där jag just då satt. Noshörningarna jag betraktade var 2 av ungefär 65 som fanns kvar i området som en gång kallades Noshörningsdalen. Tiderna var svåra då och det är de alltjämt idag, inte bara för noshörningar i Kenya, utan för elefanter, giraffer och resten av världens utrotningshotade arter. Men mitt i den värsta tjuvjaktskrisen på årtionden är det här en hoppfull skildring om hur vi kan besegra dem som är på god väg att länsa världen på några av dess mest välkända varelser.

Under de senaste åren har tjuvjakt och viltbrott rakat i höjden, efter sig lämnar de decimerade djurbestånd. Under sju år döddes 144 000 afrikanska savanneelefanter, en tredjedel av beståndet som återstod. I en takt av en dödad elefant varje kvart riskerar arten att utrotas inom tio år. I en takt av tre afrikanska noshörningar om dagen jagas de sista 25 000 hänsynslöst för sina horn. Priset på dem är högre än på guld i Kina och en del länder i Sydostasien. Antalet afrikanska giraffer har minskat med 40 procent under de senaste 15 åren, till under 80 000. Jag har tillbringat mycket tid i Afrika på sistone och har hört skildringarna med egna öron. De är inte vackra.

Charles Omondi ansvarade tidigare för säkerheten för djuren i Kenyas största nationalpark, Tsavo West. Huvuddelen av tiden, sa han när jag träffade honom första gången, "inser vi inte att vi har tjuvskytter i parken förrän vi hör skott". Och innan parkvakterna

kan räkna ut varifrån skottet kom har gärningsmännen hunnit försvinna med sitt byte och kvar ligger ett ansiktslöst djur – bokstavligt talat. Elfenbenet eller noshörningshornen färdas sedan långsamma smuggelkedja som narkotika och illegala vapen. De skeppas från hamnen i Mombasa i Kenya via något av länderna runt Persiska viken till marknaderna i Kina och Sydostasien. Längs rutten finns den internationella organiserade brottsligheten och till och med terrorgrupper som tjänar på det som har blivit den fjärde största smuggelgodskategorin i världen – en näring som är värd 23 miljarder dollar.

Viltbrott innebär ett storskaligt, organiserat och tungt militäriserat företag och de boende i området har varken resurser eller kunskap för att på egen hand ta sig an denna utmaning. Därför har jag under de senaste tre åren inriktat min yrkeskarriär på att få denna fråga högt upp på dagordningen i debatten om internationell säkerhet och fred. Delvis för att jag inte kan tänka mig att uppleva Afrikas slätter utan dessa majestätiska varelser och delvis för att det hotar den globala säkerheten och freden. Men du behöver inte bara lita på mitt ord. FN:s generalsekreterare Ban Ki Moon har kallat det vettlösa dödandet av djur ett "allvarligt hot mot varaktig fred och säkerhet".

V i återvänder till Tsavo. Bara ett par dagar innan ett av mina besök i parken hade en större attack av tjuvjägare förhindrats. Goda nyheter, så klart, men tyvärr ett undantag. Den här gången hade dock ledningen vid parken fått ett underrättelsetips om att en attack var nära förestående. Nio parkvakter hade ordnat ett bakhåll och gömde sig tills tjuvjägarna till slut dök upp. De hade fått nöja sig med vatten, kakor och lite torkat kött och för att inte bli upptäckta hade de fått klara sig utan både tält och lägereld. Men sedan, efter två veckor, hörde parkvakterna röster runt 500 meter bort klockan tre på natten. De väntade tills tjuvskytterna befann sig på ett avstånd av 10–20 meter, sedan öppnade alla nio eld samtidigt. Den våldsamma eldstriden mellan de två grupperna ledde till att tre av tjuvskytterna dog.

>>

Tjuvskyttarna hade kommit från landsvägen till Mombasa. I skydd av mörkret hade de vandrat sträckan på sju kilometer till det nordöstra gränsområdet till Ngulia. Efter anfallet skickades två fordon ut för att leta efter den fjärde förövaren och andra medbrottslingar. Dock utan framgång. Samtliga tjuvjägare var beväpnade och när man tog hand om kropparna visade det sig att en av dem arbetade som vakt vid stängslet, vilket antydde att det delvis var ett insiderjobb. En annan var anställd inom försvaret men för tillfället ledig.

Parkvakterna klarade sig oskadda denna gång. Runt tusen parkvakter världen över har inte haft samma tur under den senaste tioårsperioden utan dog i tjänsten. Många fler har blivit sårade i kampen för att skydda djuren. En amerikansk statstjänsteman beskrev nätverket med tjuvjägare som "de mest förhårdade brottslingar som finns idag. Det är samma typer som smugglar människor, narkotika, vapen och blodsdiamanter." I Tsavo och världen över har parkvakterna både sämre vapen och utbildning än tjuvjägarna, som är utrustade med mörkerkikare, tunga vapen och fler fordon än naturskyddsorganisationerna i de mest utsatta länderna i Afrika. Kikaren som jag använde när jag för första gången fick se en noshörning var en av två som sammanlagt 50 anställda vid reservaten skulle dela på. De famlar bokstavligt talat i mörkret i fråga om vad som händer i deras park. Första kvällen på savannen frågade jag en av parkvakterna bredvid mig varför han ville bli parkvakt. "Jag älskar vilda djur", var det enkla svaret.

Vad ligger bakom ökningen av den illegala handeln med vilda djur? Under de senaste fem åren har en plötslig uppgång i efterfrågan mer än dubblat priset på elfenben i Kina, där det är en statussymbol som den växande medelklassen eftertraktar. Att minska efterfrågan på elfenben i länder som Kina och regioner som Sydöstasien är en avgörande del i att komma till rätta med den utmaning som tjuvjakt innebär. Men just nu, och under de närmaste åren, behöver vi ingripa med kraft och använda det internationella samfundets makt för att gå mellan tjuvjägarna och dessa försvarslösa djur. Ett sådant radikalt steg skulle kunna vara att låta FN:s säkerhetsråd ge sitt godkännande till att bilda en skyddsstyrka för att trygga dessa djur. Det finns redan en förebild i fråga om att vidta djärva åtgärder för att skydda de värnlösa.

År 2005 blev FN:s doktrin om "ansvar att skydda" enhälligt antagen. Dess syfte är att förhindra folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskligheten. En av dess grundprinciper säger att när ett land har visat sig vara oförmöglet eller inte berett att skydda sin befolkning har andra länder ett ansvar att ingripa och skydda civilbefolkningen om den är i fara. FN:s säkerhetsråd har makt att godkänna användande av våld för att uppnå dessa mål.

Samma logik kan tillämpas på vilda djur. Det ständigt sjunkande antalet elefanter visar att en del länder med betydande elefantbestånd för närvarande är oförmögna att skydda dem på ett effektivt sätt, trots att de få stöd för att göra det. En del statliga myndigheter är till och med delaktiga i tjuvjakt, att lita på deras stöd är följaktligen ett hopplöst företag.

FN-styrkor har använts i en mängd olika situationer för att främja fred och säkerhet, men de har aldrig satts in för att skydda ett djur som elefanten. Många länder skulle begripligt nog motsätta sig att utsätta sina soldater för fara för ett sådant uppdrag, och just därför är det viktigt att påpeka att målen är betydligt högre än att bara rädda elefanter. Förutom säkerhetshotet som tjuvjakt utgör innebär förlusten av elefanterna också ett allvarligt avbräck för många afrikanska länder som är beroende av det populära djuret för att locka resenärer och affärsrörelser. En del länder som korsas av de sista kvarvarande elefanterna får 10–20 procent av sin BNP från turismen. Enligt Världsturismorganisationen (UNWTO) är Afrika en

av de regioner i världen där turismen växer snabbast, och att åka på safari är den vanligaste vildmarksturismen. Utrotningen av elefanterna skulle förstöra turismens enorma men ännu outnyttjade ekonomiska potential i Afrika och utgöra ett betydande hot mot utvecklingen i fattigare delar av världen.

År 2013, ungefär vid samma tid som jag för första gången fick se en noshörning, beställde Hillary Clinton en underrättelseanalys för att utröna säkerhetskonsekvenserna av tjuvskytte och andra viltbrott. Clinton satte upp frågorna på den säkerhetspolitiska agendan och dussintals andra länder har följt hennes exempel. Nya program har inletts, bland annat av militära och säkerhetsorienterade organisationer i olika länder samt multilaterala organisationer. Vi rör oss alltså i rätt riktning när det gäller att erbjuda större yrkeskunskunnande till skydd för djuren.

Banbrytande ny lagstiftning antogs också nyligen av kongressen i USA. Denna åtgärd är viktig eftersom den likställer brott mot vilda djur med annan internationell organiserad brottslighet, såsom människo-, vapen- och narkotikasmuggling som ju allmänt är erkända som hot mot freden och säkerheten i världen. I och med detta öppnas dörrarna för att börja överväga bredare säkerhetslösningar mot miljöbrott. Den så kallade "END Wildlife Trafficking Act" rekommenderar också ett mer decentraliserat synsätt på teknik och innovationer för att bygga kapacitet i fält. Inom detta område har Sverige ett ledande projekt vid Linköpings universitet.

Ar 2014 lanserade professor Fredrik Gustafsson ett teknikprojekt för att skydda vilda djur och parkvakter i Afrika. Tekniken, allt från en mobilapp till förarlösa plan, utvärderas och testas vid Kolmårdens djurpark (åk dit nästa sommar för att se projektet på riktigt). Testad teknik införs också på plats i Kenya. Nu har parkvakterna utrustats med smarta telefoner och en mobilapp så att de kan registrera sina iakttagelser av djur i realtid. Officerarna kan se var parkvakterna har patrullerat och justera rutterna när så behövs. Häromveckan fick jag e-post från en av officerarna som har hand om noshörningarna vid reservatet i Kenya. Meddelandet handlade om tekniken som vi hade utvecklat: "Vi kan nu se bevakningsområdet och fatta välunderbyggda beslut om var parkvakterna behöver förbättra sin bevakning i september", skrev Maina. Det är utan tvekan ett av de mest glädjande e-postmeddelanden jag har fått i tjänsten sedan jag för första gången fick se en noshörning, eftersom det innebär ett stort steg framåt för folket på fältet, liksom för djuren. Sedan jag för första gången fick se en noshörning i Ngulia har antalet djur i reservatet i själva verket ökat från runt 65 till cirka 84.

Under World Conservation Congress senaste möte, världens största miljö- och naturvårdskonferens, erkände generalsekretären för CITES (Convention of International Trade in Endangered Species), John Scanlon, att naturvårdarna inte ensamma kunde vinna mot internationella brottslingar som har gjort dödandet av djur till en hörnsten i sin illegala verksamhet. Han har rätt. Militära, polisiära och säkerhetsorganisationer inom stater och multilaterala organ är avgörande för att trygga våra sista värnlösa djur. Dessa organisationer måste sluta upp tillsammans med de traditionella miljövårdsgруппerna. Detta är obekvämt för vissa, men en nödvändig allians för att stoppa slakten på våra mest storslagna djur.

Johan Bergenäs är säkerhetspolitisk analytiker vid tankesmedjan Stimson Center i Washington.
 Artikeln är skriven särskilt för Axess.
 Översättning: **Martin Peterson**

RÄDDA DE STORA DJUREN

Noshörningar i månsken vid vattenhål.

FOTO: STEVE BLOOM

Strimmor av hopp

Vi bevarar naturen genom att använda mindre av den.
Därför måste vi omfamna den moderna teknologin.

Av Linus Blomqvist

Enligt de flesta sätt att mäta har mänskligheten haft det otroligt bra under det senaste århundradet. I genomsnitt lever människor längre och äter bättre. Den andel av jordens befolkning som lever i fattigdom är lägre än någonsin tidigare. Men naturen har fått betala ett högt pris för att tillhandahålla mat, energi, råvaror och vatten till en växande och alltmer välbärgad befolkning. Idag använder människan åtminstone hälften av all isfri mark, huvudsakligen för jord- och skogsbruk. Förlorade livsmiljöer, överexploatering, nedsmutsning och andra miljökonsekvenser har i snitt fått djurbestånden att minska med mer än hälften sedan 1970. Hundratal fågel- och däggdjursarter har dött ut under de senaste århundradena och betydligt fler är hotade idag.

Men det finns strimmor av hopp. Samtidigt som den biologiska mångfalden hela tiden minskar finns det tecken på att den ekonomiska tillväxten och människors välfärd i allt mindre utsträckning får miljökonsekvenser. Även om en stor del av mänsklighetens miljökonsekvenser ökar i absoluta tal har en hel del börjat plana ut eller till och med sjunka. Avtrycket per capita har i många fall minskat, till stor del tack vare att de sätt som används för att tillverka varor har blivit mindre skadliga för miljön. Om denna tendens fortsätter är det möjligt att människans inverkan på miljön kommer att nå sin topp och sjunka under detta århundrade, samtidigt som jordens befolkning närmar sig 10 miljarder och människor världen över blir rikare och säkrare materiellt sett.

Denna "inverkanstopp" är en inspirerande vision för den globala miljövard. Den kan åstadkommas genom att vi snabbar på fördelaktiga ekonomiska och teknologiska processer samtidigt som vi fortsätter att använda skyddade områden, betalning för ekosystemtjänster och andra konventionella miljöverksamt på landskapsnivå.

Samtidigt som befolkningen och konsumtionen per capita har ökat mänsklighetens totala belastning på miljön har teknikskiften till största del minskat den. Dessa skiften kan reduceras till två mekanismer: ersättning och intensifiering.

När traktorer ersatte hästar försvann behovet att avsätta runt en tredjedel av all jordbruksmark i USA för att förse dragdjur med bete. När syntetiskt kväve introducerades betydde det att bönderna inte längre behövde låta så mycket som hälften av åkermarken ligga i träda för att inte utarma jorden på näringsämnen. Tillsammans med en intensifiering av jordbruket – i form av ökande avkastning från grödor och högre effektivitet inom köttproduktionen – har dessa tekniska landvinningar medfört att jordbruksarealen per capita har sjunkit med hälften under de senaste femtio åren, samtidigt som människors mat har blivit rikare. Medan den globala jordbruksarealen har ökat med runt 10 procent sedan 1960 – vilket lett till att många naturområden gått förlorade – har den knappt växt alls sedan början av 1990-talet. Under denna period växte jordens befolkning med mer än 20 procent samtidigt som BNP per capita nästan fördubblades.

Övergången från ved till fossila bränslen, kärnkraft och vattenkraft som energikällor har också bidragit till att sänka den globala efterfrågan på trä. Träkonsumtionen per capita har i själva verket sjunkit så mycket att den väger upp den samtidiga konsumtionsökningen av mat, så att den totala efterfrågan på biomassa per capita har varit oförändrad i över hundra år. Idag krävs det i genomsnitt en hektar per person för att förse en människa med mat, energi och boya, jämfört med uppskattningsvis fyra hektar per person bland de tidiga jordbrukarna för runt 7 000 år sedan.

Genom liknande mekanismer har köttproduktion och fiskodlingar minskat trycket på vilda djur. Petroleum- och växtbaserade ersättningar för valolja skonade de globala valbestånden – inte bara på 1800-talet då fotogen ersatte valolja för belysning, utan även på 1900-talet då innovationer gjorde att valprodukter inte längre behövdes i smörjmedel, tvål och margarin. Övergången från kol till naturgas till kärnkraft och vattenkraft – och vindkraft och solenergi på senare tid – har stegvis reducerat mängden utsläpp av koldioxid per energienhet, samtidigt som världens totala

RÄDDA DE STORA DJUREN

Hightech i Amazonas: Solpaneler driver pumpar som ger vatten till innevånarna i Vila Nova do Amana.

FOTO: BRUNO KELLY/TT

koldioxidutsläpp har fortsatt att öka. När människan övergår från att jaga mat i naturen – såsom kött från vilda djur eller valar – till att odla den, eller att producera varor i fabriker, tenderar miljöskadorna per enhet att falla.

Med andra ord är det i de flesta fall så att ju mer syntetisk vår konsumtion är desto mindre förstör vi naturen. Vi skonar naturen genom att utnyttja den mindre.

Än så länge har de tekniska landvinningarna i de flesta fall inte helt uppvägt det ökande trycket från en växande befolkning och ökande konsumtion, så överlag har miljökonsekvenserna växt i faktiska termer. Ökande effektivitet har ju ofta gjort det möjligt att konsumera mer. Men när befolkningstillväxten bromsas och efterfrågan på varor mätas i de högre inkomstskikten kommer en topp och därefter en dalande kurva över människans avtryck på miljön att vara en klar möjlighet detta århundrade.

För att förstå vad detta vägskäl innebär för miljöskyddet måste vi fokusera på mikronivån. Där reduceras naturvårdens öde till den kamp som håller på att utvecklas mellan tärande sätt att använda miljön – såsom att omvandla skog till jordbruksmark – och närande

sätt – såsom att skydda mark eller vilda djur och växter av estetiska eller fritidsrelaterade skäl. Formulerat på ett annat sätt blir skyddet av naturliga livsmiljöer och vilda djur och växter till syvende och sist en fråga om alternativkostnader. Som ekologen John Terborgh uttryckte det – så länge som skogen är ”värd mer död än levande” är naturvård en kamp i uppförsbacke.

Miljövårdare har utarbetat ett antal strategier för att behandla alternativkostnader. Skyddade områden – en av hörnstenarna i den globala miljövården – utestänger en del eller alla ekologiskt skadliga aktiviteter på juridisk väg. De låter grupper identifiera och skydda de unikaste och högst värderade platserna när det gäller biologisk mångfald, landskap eller andra värden. När lagom resurser finns tillgängliga kan sådana juridiska beteckningar kompletteras med ingripanden för att rädda hotade arter eller landskap. Skyddade områden har dock ett antal begränsningar.

Stater och samhällen är ofta inte beredda att göra stora ekonomiska uppoffringar för det verkliga eller estetiska värdet i biologisk mångfald eller landskap, särskilt inte i fattiga länder – av lätt förståeliga skäl. De allra flesta skyddade områden finns på platser utan >>

konkurrerande användning för marken, antingen för att den är för karg, oländig eller avlägsen. På platser där det går att bedriva jordbruk, skogsbruk eller gruvnäring, och där befolkningstätheten är högre, är skyddade områden mycket mindre vanliga. Ibland efterlevs skyddet inte fullt ut eller så tas det bort när påtryckningarna blir för massiva. Där skyddade områden gör skillnad brukar de flytta de skadliga aktiviteterna till andra platser snarare än att få dem helt upphöra. När skogsavverkning eller jordbruk förbjuds i ett område måste virket och maten fortfarande produceras någonstans – antingen i närheten eller på en helt annan plats. Detta betyder att lokala framgångar inte nödvändigtvis innebär mindre förluster av naturliga miljöer på global nivå, även om de har hjälpt många enskilda arter och bestånd att överleva.

Ett annat sätt att vinna kampen mellan tärande och närande sätt att använda miljön är att fastställa och ta hänsyn till värdet på bevarad mark eller vilda djur och växter. Ekoturism, ekosystemtjänster såsom rening av luft och vatten med hjälp av växter, skydd mot översvämningar genom våtmarker och pollinering av grödor via vilda insekter, är alla exempel på fördelar som kan mätas sig med eller överträffa värdet i att utnyttja marken för jordbruk eller bostäder. Flera av dessa har visat sig vara effektiva miljövärdssverktyg på lokal nivå. Buffertremsor, som fångar upp föroreningar som läcker ut från jordbruk, har hjälpt till att återställa ekosystem längs stränder i många delar av USA och Europa.

Ekoturismen blir tungan på vågen till miljövärdens fördel i en del natursköna områden med stor biologisk mångfald, i synnerhet de tropiska skogarna i Costa Rica och många viltreservat i Afrika.

Men även dessa grepp har vissa begränsningar när det gäller att åstadkomma miljövärd i större skala. Ekoturism kan resultera i stora inkomster på tillgängliga platser med unika egenskaper, men är ofta omöjlig på ställen som inte har dessa egenskaper eller i stor geografisk skala.

När det gäller ekosystemtjänster ligger många av dem som har störst biologisk mångfald så långt borta från städer, jordbruk och andra mänskliga aktiviteter att nyttan med dem egentligen inte har ett ekonomiskt värde. Strandvegetation är bara gynnsam för människan om det finns någonting i närheten som smutsar ner, som ett jordbruk, och en befolkning längre nerför floden som har nytta av renare vatten. Träd förbättrar bara luften när det finns människor i närheten som drar nytta av renare luft.

I andra fall kan det vara fördelaktigare att använda mark till jordbruk på bekostnad av naturliga miljöer och deras ekosystemtjänster och istället förlita sig på ersättningar. Hellre än att använda stora jordbruksarealer till att odla växter för att förse jorden med kväve skulle bönder exempelvis kunna använda marken till att odla andra växter och använda syntetiskt gödsel.

På platser där jordbruk eller bostäder inte lönar sig är alternativkostnaden för att avsätta mark ofta mycket lägre. Men om marken inte hotades av annan användning skulle förlitan på ekosystemtjänsterna i vilket fall som helst inte resultera i mer mark för naturen. Detta innebär en paradox: Vi skulle kunna ha störst nytta av ekosystemtjänster i de områden där de gör minst skillnad för miljövärdresultatet.

Slutligen, om ekoturism, ekosystemtjänster eller andra ekonomiska fördelar med miljövärd verkligen förändrar hur marken och andra resurser används har dessa aktiviteter en tendens att flyttas någon annanstans hellre än att avskaffas.

Detta betyder på intet vis att vi borde överge skyddade områden eller ekosystemtjänster. Det betyder inte heller att det inte skulle löna sig att betala människor för att skydda sin mark eller tillhandahålla ekosystemtjänster. Men effekterna på markanvändning och miljövärd kanske inte kommer att kunna hejda förlusten av naturliga miljöer och utrotning av arter världen över så länge som efterfrågan på mark och varor hela tiden ökar. Konventionella miljövärdssverktyg är nödvändiga men inte tillräckliga för att den globala miljövärden skall lyckas.

Sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstöring kan brytas genom att intensifiering och ersättning tar vid där den konventionella miljövärden upphör. Detta kan minska konsumtionsvärdet på mark och vilda djur och växter så att exploateringen av dem blir mindre lönsam – med andra ord, så att miljövärdens alternativkostnad sjunker.

När användningen av fotogen blivit allmänt utbredd fanns det exempelvis inte längre någon anledning att fortsätta med valjakt, eftersom ingen skulle ha köpt den dyrare valoljan. När intensivjordbruk i den amerikanska Mellanvästern i kombination med bättre transportnätverk ledde till lägre matpriser i hela landet blev små jordbruk på platser som New England olönsamma och på en stor del av åkermarken bredde skogen åter ut sig. Denna utveckling förstärktes av det faktum att en växande tillverkningssektor erbjöd bättre avkastning på människors tid och kapital. Ett liknande fenomen utspelas nu i andra regioner, bland annat Latinamerika.

Intensifiering och ersättning följer vanligtvis på ekonomisk tillväxt och modernisering, men det är inte en helt spontan eller naturlig utveckling. Den kan snabbas på genom riktade insatser, investeringar och institutionella reformer av statliga myndigheter, civilsamhället och entreprenörer. Fyra punkter sticker ut.

Den första är att sprida existerande tekniker för att stimulera till ersättning och intensifiering på fler platser. Den kanske viktigaste delen av detta är att se till att bönder, särskilt i fattigare länder, kan börja använda moderna jordbrukstekniker. Detta har högsta prioritet då det kan sätta stopp för att alltmer mark används till jordbruk i takt med att efterfrågan på mat växer världen över. Och vi vet att detta är genomförbart: Om den globala avkastningen från jordbruket närmade sig sin potential skulle spannmålsproduktionen på den nuvarande åkermarken kunna mer än fördubblas.

Tillsammans med en modernisering av jordbruket skulle det göra stor skillnad för miljövärden om vi kunde röra oss upp för energistegen. Dagens energi, huvudsakligen fossila bränslen, har ersatt ved, organiska gödningsmedel och hästar, vilket lett till att mark "skonats". Men att bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstöring handlar inte bara om att byta *energikälla*; det handlar också om att använda *större* energi på att minska inverkan på vilda djur och växter samt naturliga miljöer. Så den andra stora faktorn för att bryta detta samband är energi – massor av energi. Havsodlingar gör av med mer energi än fisket, och köttdjursuppfödning gör av med mer energi än viltjakt. De imponerande förbättringar vi sett i jordbrukets avkastning skulle inte varit möjliga utan enorma energiinsatser i form av gödningsmedel, bekämpningsmedel, maskiner och bevattnings. Ett överflöd av modern energi behövs också för industrierna och städerna som gör att sambandet kan brytas.

Så vi räddar naturen med energi, men eftersom vår energi hittills till största del kommit från fossila bränslen betyder det att vi släpper

"Träd förbättrar bara luften när det finns människor i närheten som drar nytta av renare luft."

RÄDDA DE STORA DJUREN

Storskaligt och modernt: skördetid i North Dakota.

FOTO: TERI VIRBICKIS/GETTY IMAGES

ut stora mängder koldioxid i atmosfären för att rädda mark och vilda djur och växter. Detta innebär en enorm kompromiss. Det enda sättet vi har att minska vårt avtryck på mark och vilda djur och växter samtidigt som vi undviker de värsta resultaten av klimatförändringarna är att minska koldioxidutsläppen från vår energiförsörjning. Förnybara energikällor som sol och vind kommer att spela en roll i detta, men de är långtifrån tillräckliga. Vi behöver energikällor, såsom kärnkraft, som fungerar när solen inte skiner eller vinden inte blåser, och som kan stå för en grundläggande energiförsörjning till städer och industrier.

Varken en modernisering av jordbruket eller energiomställningar handlar dock enbart om teknik. Båda gynnas i grund och botten av bredare förändringar i samhället och ekonomin, bland dem urbaniseringen, ökade inkomster och allt större konsumtion och en övergång från jordbruk för självhushållning till tillverkning och tjänster. Dessa förändringar lyfter inte bara folk ur fattigdom och ger dem utökade valmöjligheter och friheter utan de är också förknippade med lägre befolkningstillväxt, vilket kan minska trycket på miljön. Därför blir vår tredje punkt att takten i dessa förändringar ökas på ett rimligt sätt.

Den fjärde och sista punkten för att bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstöring är innovationer, något som skapar fler möjligheter till ersättning och intensifiering. Det förbättrade utsädet som var en del av "den gröna revolutionen" beräknas till exempel ha räddat en yta stor som halva Frankrike från att göras om till åkermark. Om rena energikällor som kärnkraft skall spridas fortare framöver kommer vi att behöva innovationer för att minska kostnaderna för dem.

Även om detta minskar trycket på skogar och vilda djur och växter löser det inte alla miljöförstörelseproblem. Det garanterar inte att den natur som miljövårdare bryr sig mest om, såsom urskogar, kommer att bevaras eller att den mark som fortfarande odlas kommer att koncentreras till områden där de ekologiska avtrycken är lägst.

Det finns ställen där konsumtionsvärdet nästan är icke-existerande och miljövärden per automatik är den bästa. Detta brukar kallas passivt skydd och hit räknas delar av Amazonas och den sibiriska tajgan. Men på många ställen kommer konsumtionsvärdena att förbli betydande, vilket innebär att passivt skydd inte räcker. Därför är konventionella miljöförstörelseåtgärder som skyddade områden eller direktbetalningar fortfarande avgörande. Att bryta sambandet mel-

lan ekonomisk tillväxt och miljöförstörelse är ett komplement, inte ett alternativ, till dessa strategier – det är ett sätt att göra dem mer genomförbara. Först när de två kombineras kan de, särskilt på landskapsnivå, bli tungan på vågen till förmån för miljövärden.

De konventionella miljöförstörelseåtgärdernas roll när det gäller att bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstörelse beror i hög grad på sammanhanget. I många tempererade regioner, och på olönsam mark i tropikerna, lättar trycket och markpriserna faller. I detta läge kan myndigheter och miljöförstörelseorganisationer ingripa för att göra det mesta av de här möjligheterna.

Konkurrens från jordbruk i mer produktiva regioner leder exempelvis till att småskaliga bondgårdar övergavs i delar av Mississippidalen. Men det krävdes en gemensam insats från myndigheter och miljöförstörelsegrupper för att återställa flodslätter som Oachita River. På samma sätt har högre effektivitet i djuruppfödning gjort boskaphållning mindre lönsamt i vissa regioner, men miljöförstörelseorganisationer behövs fortfarande för att köpa olönsam ranchmark, riva staket, se till att vilda djur och växter kommer tillbaka samt skapa naturreservat – som American Prairie Reserve har gjort i Montana, till exempel. I en del fall, såsom i Mexiko, har betalning för ekosystemtjänster skyndat på takten i vilken olönsam jordbruksmark överges.

I bördiga lågländer i tropikerna kan jordbruksintensifiering vara ett tveeggat svärd. Den högre avkastningen i dessa regioner är avgörande för att jordbrukets globala avtryck skall nå sin topp för att därefter minska. Den högre produktiviteten i dessa lågländer gör dock jordbruket mer konkurrensbetonat vilket kan leda till ett ännu större tryck att expandera jordbruket lokalt. I detta läge kan skyddade områden och framsynta strategier på landskapsnivå hjälpa till att koncentrera produktionen till mark som redan röjts samtidigt som skydd säkerställs för de biologiskt rikaste områdena.

Sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstörelse kan brytas genom att intensifiering och ersättning, moderniseringar och innovationer kombineras med konventionella miljöförstörelseåtgärder i syfte att erbjuda en praktisk strategi för att se till att vi når toppen på vårt avtryck och lämnar mer plats för naturen. Men sambandet ställer oss också inför svåra val och kompromisser. Att ytterligare intensifiera jordbruket, inklusive användning av bioteknik, kommer att krävas för att minska mänsklighetens avtryck. Täta och rikliga (men ibland impopulära) energikällor som kärnkraft måste vara en del av vår energiframtid för att skona mark och minska koldioxidutsläppen från våra ekonomier. Stora mängder kött och fisk måste odlas istället för att fångas vilt.

Dessa tekniker kan dock göra att vi finner starkare andliga och estetiska band till naturen. Om mat- och energiproduktion tar mindre plats blir det mer rum över för naturen, både i närheten av och långt bort från städerna. Mindre efterfrågan på viltkött kan få vilda djur att återvända till många regioner. Ersättningsvaror hjälpte till att få valarna att återhämta sig, vilket gett människor en bättre chans att få se dessa imponerande varelser i det vilda. Formulerat på ett annat sätt kan naturen, om vi lyckas bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstörelse, i materiellt avseende komma att ge oss mer av den skönhet, mångfald och andra immateriella fördelar som den har att erbjuda.

Linus Blomqvist är miljöförstörelschef vid Breakthrough Institute.

Artikeln bygger på rapporten "Nature Unbound. Decoupling for Conservation" utgiven av Breakthrough Institute och publicerad i

PERC:s nyhetsbrev.

Översättning: **Martin Peterson**

Algblomning i Östersjön.

FOTO: KUSTBEVAKNINGEN/TT

Havet försvinner

Haven riskerar att ödeläggas av utfiskning och föroreningar.
Bara genom att skapa stora och övervakade skydds-
områden kan det marina livet överleva.

Av Carl Gustaf Lundin och Olof Lindén

Haven täcker mer än 71 procent av vår planet och 64 procent är vad vi på engelska kallar "high seas", det vill säga områden som ligger utanför nationell jurisdiktion. I praktiken råder här djungelns lag med rovdrift på fiskresurser och dumpning av avfall. Vi har anledning att befara att kanske så mycket som 25 procent av världens fiskfångster nu fiskas utan några som helst restriktioner på det öppna havet. Man talar om IUU-fiske (Illegal, Unreported and Unregulated). Vi vet också att fartyg använder bränsle till havs som innehåller höga halter av föroreningar – bränslen som vi för länge sedan slutade använda på land. Vad gäller föroreningar så finns det så det räcker till och blir över. Vi hittar numera små eller mikroskopiska plastpartiklar överallt i världshaven. Var vi än tar prover: på stora djup, i Arktiska havet eller avlägsna platser, finner vi plastpartiklar av en storlek som gör att de kan tas upp av djurplankton och därefter påbörja en vandring uppåt i näringskedjan. Vi vet också att havet försuras alltmer som en effekt av ökande koldioxidhalter i atmosfären. Havet kommer inom en eller två generationer att bli korrosivt och helt enkelt fräta sönder en stor andel av det marina livet. Hur kan det komma sig att vi låter detta fortgå? Hur kommer det sig att vi inte reagerar och agerar för att skydda planetens största ekosystem som är avgörande för vår fortsatta existens på jorden?

När människor i allmänhet tänker på havet så är det ofta med utgångspunkt från kusten eller kanske under en transkontinental flygning, men få av oss tillbringar tid på eller i områden som vi kallar öppet hav. Vi är trots allt landvarelser som andas luft och med sinnesorgan som egentligen bara fungerar på land. Doppar vi huvudet under vattenytan ser och hör vi knappast något och våra lukt- och smaksinnen är odugliga. Men fundamentala miljöförändringar har inträffat under ytan under de senaste decennierna, förändringar som om de inträffat på land skulle fått oss att reagera och förändra vårt beteende. Det är därför som vi har varit så tröga när det gäller att förvalta dessa områden. Allehanda mer eller mindre illegala och även helt legala destruktiva aktiviteter har fått fortgå utan att vi har reagerat och utvecklat ett regelverk som stävar brott och där nästan ingen straffas när de begås. Föreställningen att havet är oändligt

finns fortfarande hos många: att man alltid kan gå och fiska eller gå till sjöss om förhållandena på land blir svåra. Sedan finns också ett element av risktagande. Chansen att bli rik finns med i bilden också. Fisket är ett bra exempel. Trots alla problem med överfiske och minskande fångster präglas fisket av en sorts medeltida jakt efter guld där resursförvaltning inte finns på kartan.

Internationella havsrättskonventionen (UNCLOS) som efter nära 40 års förhandlingar undertecknades 1984 och trädde i kraft 1994 är det övergripande ramverk som bland annat reglerar gränsdragningar i havet ut till 200 nautiska mil, samt föreskriver hur fartygstrafiken skall bedrivas. Det senare betyder i praktiken att sjöfarten alltid har företräde ("right of innocent passage"). UNCLOS är delvis orsaken till många av de problem vi idag ser i oceanerna. Det är ett regelverk som i många avseenden ger företräde till dem som vill utnyttja en resurs snarare än till dem som vill bevara den. Vidare har UNCLOS ingen mekanism för övervakning och bestraffning och är i praktiken tandlös vad gäller hur regelverket ska uppfyllas. Länderna som undertecknat konventionen tvekar dock att starta en ny runda med tanke på hur mycket kraft som gick åt till att skriva den befintliga lagen. Men dessbättre har världssamfundet börjat förhandlingarna om ett nytt legalt instrument för att genomföra och specificera hur havsrättskonventionen skall tillämpas. Dessa förhandlingar kommer med all sannolikhet att fortgå några år, men kan under optimala förhållanden täppa till en del luckor och ge utrymme för en mera miljö- och artskyddande förvaltning.

Andra globala marina regelverk som är underordnade Havsrättskonventionen inkluderar lagar kring hur fartyg måste vara utrustade och hur besättningarna skall vara tränade. De hanteras av FN:s sjöfartsorganisation IMO (International Maritime Organization). De flesta av dessa regelverk är ganska effektiva. Vi kan jämföra problemen med oljeutsläpp från fartygshaverier för 20–30 år sedan med dagens situation. Idag släpps mindre än 5 procent olja ut årligen jämfört med på 1970- och 80-talen fast mängden olja som transporterats till havs är ungefär lika stor. Fartygen är mycket säkrare >>

Korallrev i Wakatobi, Indonesien.

FOTO: JEFTA IMAGES/GETTY IMAGES

idag och besättningarna bättre utbildade. Men problem finns förvisso fortfarande vad gäller fartygen. Ett problem som IMO inte lyckats hantera är spridningen av främmande potentiellt invasiva och ekosystemförändrande arter via fartygen. Barlastvattenkonventionen (BWMC), som föreskriver rening av barlastvattnet, har funnits på papper sedan 2004 men kommer inte att träda i kraft förän sent 2017 – hur kan det komma sig att det tar 13 år från det att ett regelverk har förhandlats fram till att det träder i kraft? Dessutom löser inte konventionen problemet med spridningen av främmande arter eftersom en stor del av dem sprids genom transport på skroven på fartygen. Andra typiska sjöfartsrelaterade problem handlar om dumpning av avloppsvatten och luftföroreningar. Här finns ofta regler men fartygen får dispens, ofta för att hamnarna inte prioriterar att bygga ut sina mottagningsanläggningar. HELCOM (Helsingforskonventionen) uppmanar länderna kring Östersjön varje år sedan 40 år tillbaka att fullgöra sina förpliktelser gentemot regelverket och bygga ut sina mottagningsanläggningar.

En relativt ny problemställning med potentiellt mycket stora miljökonsekvenser för haven är den planerade gruvsdriften till havs. Ett antal länder håller förnärvarande på att bygga upp sin kapacitet med avsikt att genomföra storskaliga dagbrott på havsbotten. En sådan verksamhet förutsågs faktiskt under förhandlingarna inför Havsrättskonventionen (UNCLOS), och man bestämde därför att frågor gällande "offshore mining" skulle regleras av en internationell myndighet, ISA (International Seabed Authority). Problemet är att ISA i praktiken fungerar både som lobbygrupp för industrin och som den som reglerar hur och var gruvsdrift på havsbotten skall tillåtas. Koncessioner för gruvsdrift till havs har nu tillåtits i områden som totalt är större än Västeuropa, och som när gruvsdrift börjar i stort sett kommer att bli förstörda för kommande århundraden.

Fiskets relativt korta "moderna" historia från 1950-talet har präglats av den ena katastrofen efter den andra, huvudsakligen beroende på svagt regelverk och mycket stora brister i efterlevnaden av regler. Fisket i större delen av haven skall formellt sett hanteras och övervakas av regionala marina fiskeorganisationer. De domineras nästan alltid

av fiskets intressenter och den traditionella inställningen har varit att man fiskar tills beståndet kollapsar, därefter flyttar fiskeflottorna till nästa bestånd och upprepar processen. Under denna typ av förvaltning har länderna byggt upp i genomsnitt en överkapacitet i form av fartyg och "fiskekraft" på 40 procent, och man har i stort sett fiskat bort 90 procent av de kommersiellt intressanta fiskbestånden. Ingen form av ekosystembaserad förvaltning har tillämpats och grovt tjuvfiske är regel snarare än undantag. Om man företräder ett intresse som innebär att man vill skydda ett livskraftigt bestånd av fisk har man en betydligt svårare uppgift än den som företräder ett intresse att fånga fiskbeståndet tills det blir kommersiellt ointressant.

Samtidigt har ett antal nya och lovande regionala initiativ tillkommit för att förvalta hela ekosystemet. Sargassohavskommissionen är ett sådant exempel, som även om det är i sin linda, förhoppningsvis banar vägen för en mer holistisk förvaltning baserad på vad naturen kan bära och ändå vara livskraftig. Ett annat exempel från kallare delar av världshaven vilket ett antal nationer nyligen aktivt börjat intressera sig för gäller Antarktis. Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, CCAMLR, har tagit initiativ till en regional lagstiftning som använder ekosystemets hälsa som grund för sitt beslutsfattande. Konventionen förvaltar så mycket som 10 procent av världshaven och här finner vi några av de få kvarvarande friska bestånden av fisk och valar.

På basis av alltmer forskning är det uppenbart att haven behöver stora sammanhängande områden under verkligt skydd för mänsklig

destruktiv verksamhet, Marine Protected Areas, MPA:er. En omfattande kartläggning av vilka områden som bör ingå i nätverk av sådana MPA:er på öppet hav har genomförts de senaste åren. Det är troligt att vi kommer att se nya mekanismer för deras förvaltning och skydd inom en snar framtid.

De innefattar bland annat undervattensberg, djupvattenskorallrev, och vissa andra skyddsvärda och unika system som lätt kan förstöras.

ett exempel på en grupp marina djur vilkas situation måste uppmärksammas omedelbart är valarna. Sedan valfångsten i stort sett upphörde för cirka 50 år sedan har flera valarter sakta börjat återhämta sig från mycket låga nivåer. Detta är givetvis positiva nyheter. Det nya är att flera av de långsamsimmande valarternas uppgång vad gäller populationerna verkar ha hejats och bestånden minskar igen. Orsakerna är dels den ökande fartygstrafiken, dels andra maritima aktiviteter som olje- och gasutvinning till havs. Valar som blåval, nordkapare och gråval dör på grund av kollisioner med fartyg eller störs på sina normala födosöksområden/kalvningsområden på grund av prospektering och andra aktiviteter i samband med olja och gas utvinning.

Ett annat potentiellt intressant globalt initiativ vad gäller havsfrågorna är givetvis FN:s nya utvecklingsmål vilka antogs förra året. Ett av dessa mål, nummer 14, handlar om att förbättra "Ocean governance and management". Om FN kommer att kunna åstadkomma meningsfulla insatser för att hejda förstörelsen av världshaven kan man ha olika uppfattning om. Men att frågorna nu diskuteras på högsta nivå kan innebära att länderna där fartyg och fiskeflottor hör hemma eller måste lossa sin last kan skärpa sin övervakning.

Carl Gustaf Lundin är havs- och polardirektör på internationella naturvårdsunionen i Gland, Schweiz.

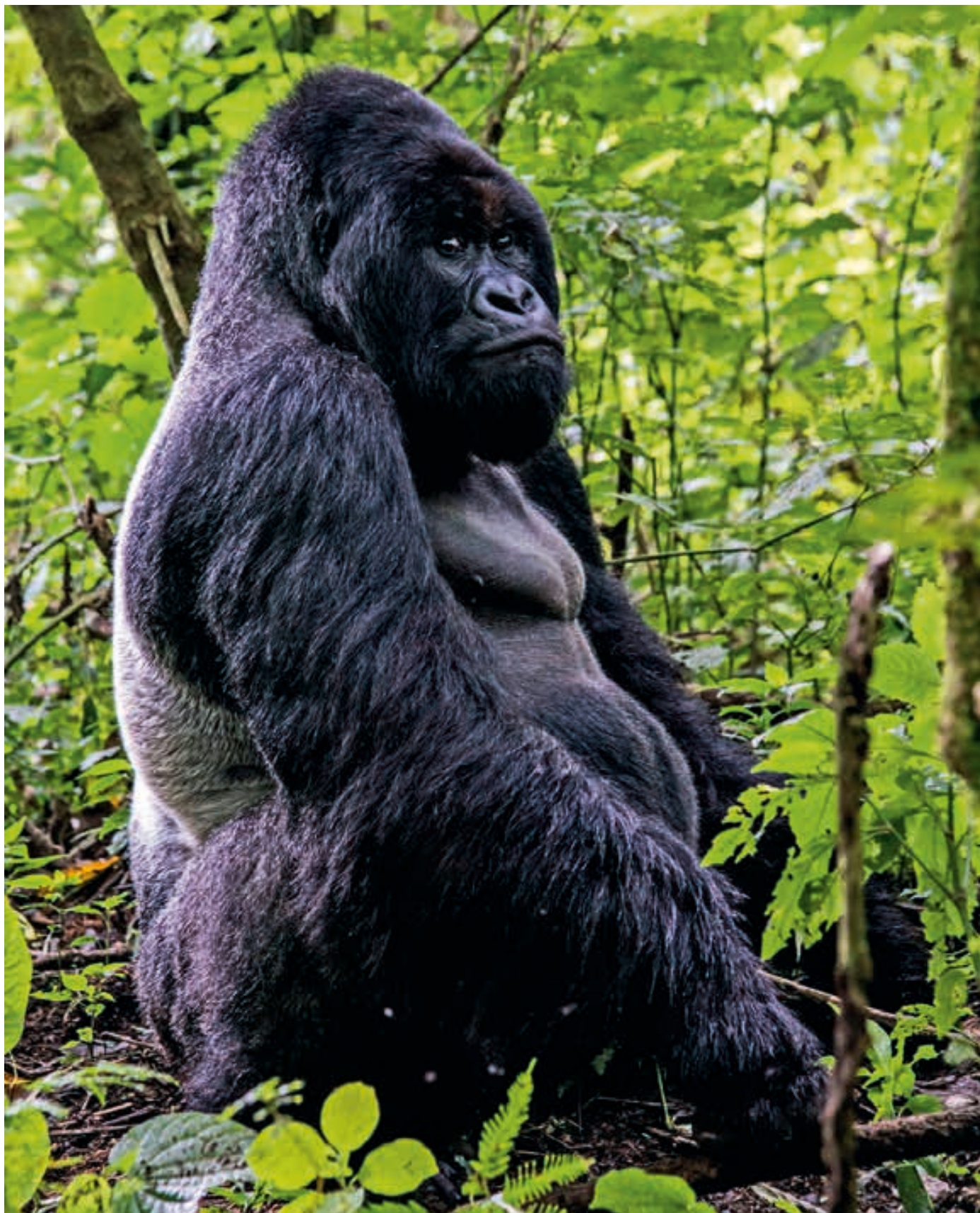
Olof Lindén är professor vid World Maritime University i Malmö.

RÄDDA DE STORA DJUREN

Gråval i Kalifornien.

FOTO: ALEJANDRO ZEPEDA/TT

Bergsgorilla i Virunga National Park, Demokratiska republiken Kongo.

FOTO: THIERRY FALISE/LIGHTROCKET/GETTY IMAGES

Valet av vildmarken

Samtidigt som människorna blir fler och tränger tillbaka djuren alltmer blir vår bild av dem alltmer romantisk och orealistisk.

Av Natasha Illum Berg

Hur skulle det vara att leva i en värld utan afrikanska elefanter? Eller några av de andra urmodiga och dinosaurieaktiga djuren, som noshörningar? Eller den svenska vargen för den delen?

Sedan 1993, då jag ursprungligen kom till Tanzania för att bli professionell jägare, och återigen sedan år 2012, då jag beslöt mig för att göra någonting åt den jättevåg av tjuvskytte på elefanter som sköljde över Tanzania – en kinesisk tsunami av köpgalen girighet – har jag hela tiden ställt mig denna och andra frågor som kretsar kring framtiden för våra stora däggdjur.

Om vi verkligen bestämmer oss för att det är viktigt att hålla så många djurarter som möjligt vid liv på den här planeten, vad är då det grundläggande problemet? Att göra någonting åt det på kort sikt är en sak, men vad är den långsiktiga lösningen? Vad är viktigast när allt kommer omkring?

En framtida värld utan några av de större däggdjuren, förutom Homo sapiens, är en bild som det är rätt enkelt för mig att frammana, även om den gör mig mycket illa till mods.

År 2016 bor mer än hälften av världens befolkning i städer. Om jag får en någorlunda normal livslängd är jag ganska säker på att jag kommer att få uppleva att bara en fjärdedel av oss har en fast adress utanför betongöknen.

Vi rör oss bort från naturen och dess skogar, berg, vildmarker, floder, fält och djungler, men detta innebär snabbt mycket mer än en kroppslig förflyttning. Det innebär en själslig förändring. Avståndet gör om spelreglerna. Kort efter separationen börjar förhållandet mellan människan och naturen att bli annorlunda, mer ansträngt. Alla som någonsin har försökt sig på ett distansförhållande kan nog hålla med om att det här är vad som sker när två personer har börjat leva i vitt åtskilda världar. Avståndet rymmer utanförskap, kommunikationsmissar, brist på förståelse, blindhet inför det som händer

den andre, rädsla, förlust av praktiska förmågor och en avsaknad av jordnära beslut om en framtid tillsammans.

Denna övergång från den direkt berörda människan som lever av jorden till den som gör ett "gästspel" – nu inte mer än en iakttagare i vildmarken – utgör, som jag ser det, ett förtäckt hot mot alla andra däggdjurs framtid. Denna mass-alienering resulterar i en majoritetsvärld där den allmänna opinionens syn på naturvård och krav på miljöåtgärder bygger på alltför romantiska och verklighetsfrämmande ideal. Omtyckta djurmotiv och ombytliga känslor är – i motsats till ett långsiktigt hållbart tänkande som ett resultat av den nyktra erfarenhet man får av att leva i och av naturen – en oroande verklighet för mig. Disneyfieringen, som tar naturen ur människan (och inte längre vill att människan skall vara en del av den naturliga näringskedjan) och i sin tur ger djur mänskliga röster och tankar, är ett symptom på ett mycket stadscentrerat liv. Det är helt klart inte en plattform från vilken realistiska beslut om långsiktig naturvård fattas.

När Homo sapiens sapiens förvandlas till Homo sapiens urbs blir vildmarken någonting vi betraktar, inte någonting vi använder oss av som vårt sätt att överleva och någonting att leva med. För den urbaniserade människan har jakt till och med blivit ett inaktivitet, trots att detta är människans sista fotfäste för att vara delaktig i näringskedjan, på ett naturligt sätt. Fisket kommer snart att följa efter, det är min fasta övertygelse. Det hör till god ton att behandla vildmarken som någonting vi bara borde titta på, känna, uppskatta, fundera över, för dess skönhet. Vi befinner oss i början av en tid då vildmarken är någonting vi träder in i eller ut ur, med bilrutorna ner- eller upprullade.

Det finns dock delar av vårt beteende som är motsägelsefulla och skär falskt, vilket gör detta disneyfierade tänkande till en (slutligen) destruktiv utopi. Till det viktigaste som skär falskt hör vår vägran att förstå ekonomi och själva vår arts utbredning.

>>

Kruxet är att i verklig naturvård måste vi fatta beslut som bygger på människans och samhällets sanna natur, inte vad vi vill att hon eller det skall vara.

På en kontinent som Afrika, där några av världens mest älskade större däggdjur lever, finns det en gräns för hur mycket mark som kan användas till nationalparker och fototurism. Det finns en stor marknad för att uppleva djurliv, men det är fortfarande många nationalparker som inte har tillnärmelsevis tillräckligt många besökare. Turism för att fotografera eller uppleva djurliv är en sorts hållbar användning av vildmarken som, på alla sätt, är mycket viktig och bra för framtiden för djuren på den här kontinenten. Afrika har haft tur som kan frammana ett sådant intresse från andra delar av världen, så att man kan skicka den ena minibussen efter den andra genom nationalparker som Serengeti och Masai Mara och Kruger, för att bara nämna några av de populäraste turistmålen i Afrika. Detta gör det ekonomiskt möjligt att låta dessa parker vara åtminstone någorlunda vilda.

Sedan har vi de mindre använda vägarna. Där hittar vi helt vilda områden fulla av exempelvis tsetseflugor och ogästvänliga miombo-skogar som döljer djuren. De skulle bli en besvikelse för dem som rest långt till denna fjärran kontinent för att få se lejon och zebro och geparder och savannen och hjordar med hundratusentals gnuer. Dessa jättelika områden utanför nationalparkerna hyser dock en stor del av djurbeståndet i många delar av Afrika.

Så vad borde vi göra med dessa områden? Bara låta dem vara, säger du? Det kommer aldrig att fungera – de skulle bli föremål för tjuvjakt tills det inte längre fanns någonting kvar och tömmas på ädelträ inom ett par år. Bara skydda dem, säger du? Det låter jättebra, men vem skall stå för kostnaden? Projekt kan kallas framgångsrika när de kan betala sina egna kostnader och rulla på, även efter det att investerarna släppt tyglarna och stängt sina blödande utländska bankkonton.

Ta jaktturism, till exempel. Turistjakt genomförs på olika sätt på olika kontinenter och i olika länder liksom i enlighet med lagar om privat ägande av mark (eller avsaknad av detta) och privat ägande av viltet på den. Det finns dock ett argument som alla är överens om vart man än kommer i världen, och det är att man måste sträva efter en modell som är långsiktigt hållbar både biologiskt och ekonomiskt genom att stödja en rörelse som betalar sina egna kostnader genom jakt samtidigt som den bevarar balansen i faunan och florin i området.

I mitt nya hemland Tanzania, där mer än 20 procent av marken är avsatt för jakt, fungerar det ungefär så här: Med en statligt bestämd årlig kvot på ett par gamla handjur av varje art i varje område kan jaktföretag erbjuda det jaktturisterna är beredda att betala jättelika belopp för: Erfarenheten att få vandra (när det görs på rätt sätt) i vildmarken ett par dagar eller ett par veckor och samtidigt jaga några noggrant utvalda djur.

Oavsett om den utförs i Afrika, Europa eller Amerika råder det ingen tvekan om att välövervakad troféjakt till sin natur är självreglerande. Att antalet fällda djur är blygsamt är nämligen ett krav för att säkerställa att det är hög kvalitet på troféerna och att området därmed är konkurrenskraftigt under framtida säsonger.

Jaktturister betalar högre avgifter per kund än konventionella turister och på så sätt kan intäkter genereras från ett lägre antal

människor, vilket gör att miljökonsekvenserna blir mindre allvarliga. Ju högre pris desto mer pengar till att skydda området och desto färre turister krävs det för att få in det som fem minibussar inbringar på många andra platser. I Tanzania är exempelvis intäkterna per jaktkund en bra bit över tio gånger så stora som från fototurister (avgifterna i sig hindrar att områden överutnyttjas). Följaktligen kan intäkter från jakt genereras med lägre miljökonsekvenser som nedskräpning, användning av fossila bränslen och platser som förändras på grund av utbyggnad av infrastrukturen. I och med att antalet djur som fålls är så lågt kan troféjakt spela en nyckelroll för att skydda utrotningshotade arter (också då omätligt okontrollerad jakt var den ursprungliga orsaken till skyddsbehovet).

Pengar från hårt reglerad troféjakt kan utgöra viktiga incitament för omsorgsfull skötsel, skydd och återinföranden. På privat mark i Sydafrika, till exempel, har troféjakt hjälpt brokbock (*Damaliscus dorcas*), svartsvansad gnu (*Connochaetes gnu*) och bergszebra (*Equus zebra*) att återhämta sig genom ekonomiska incitament för återinföranden. På samma sätt har bestånden av vita noshörningar återhämtat sig snabbare tack vare incitament från jaktturism, som underlättade att de återinfördes på viltgårdar. Ett annat exempel är troféjaksarrangörer som spelat en mycket viktig roll

för att få viltbeståndet i jaktområden i Coutada i Moçambique att återhämta sig efter inbördeskriget.

"Om dessa områden inte reserveras för jakt, vad skall de då användas till? Risfält eller blomsterodlingar? Låter det bättre?"

Det finns faktiskt många exempel på detta från hela världen där troféjakt genererar intäkter för miljövärd i områden som kanske inte är lämpliga för turism, däribland en del länder med politisk instabilitet.

Jägare är givetvis intresserade av att ha ett hälsosamt viltbestånd, eftersom yrkets framtid är beroende av det, så de gör även sitt bästa för att få fast tjuvjägare. Detta innebär att de betalar ur egen ficka för att få ihop grupper som kan stoppa tjuvjägare och något som blivit en väldig industri – tjuvjakt för kött.

Jag respekterar människor som inte förstår sig på eller tolererar jakt för att de helt enkelt inte gillar tanken på dödande (jag respekterar dem om de alltså menar det och inte går klädda i läder och så) och jag är beredd att lyssna på deras alternativa tankar om hur vi skall hålla dessa områden vilda och fulla av vilt. Här skippar vi diskussionen om huruvida det är naturligt för oss människor att jaga eller inte, det får bli föremål för en helt annan artikel.

Jag godkänner verkligen inte all sorts jakt och jag säger inte att jaktindustrin inte är utan fel eller att vi inte har andra problem inom detta gebit – just nu den vansinniga tjuvjakten på elefanter, som till och med jägarna har svårt att få stopp på. Det finns även andra problem, såsom korruption inom jaktministerier, att människor som saknar långsiktiga jaktlicenser överutnyttjar områden, kvoter som skulle kunna vara bättre balanserade och enskilda professionella jägare som inte verkar vara naturvårdare. Men jag hävdar med bestämdhet att som saker och ting ser ut idag är det enbart kontrollerad turistjakt som håller en stor mängd områden vilda i Afrika och många stora däggdjur vid liv.

Faktum är att det som lönar sig blir kvar. Om dessa områden inte reserveras för jakt, vad skall de då användas till? Risfält eller blomsterodlingar? Låter det bättre? Det skulle innebära att man först måste röja dem på flora och fauna. Oavsett om det utförs av opportunistiska tjuvjägare eller kommersiella företag så skulle det verkligen innebära slutet för dessa vildmarksområden.

RÄDDA DE STORA DJUREN

På behörigt avstånd.

FOTO: FREDRIK FUNCK/DN/TT

En del människor anser helt enkelt att vi borde leva jämte de vilda djuren och inget dödande av dem borde överhuvudtaget ske (de miljontals djur som föds upp på bondgårdar räknas inte, de är inte naturliga och verkar ses som håriga grönsaker). Det tycker jag också låter jättfint, men inte särskilt realistiskt i en värld som ju håller på att bli väldigt bortkommen i vildmarken, som jag nämnde tidigare.

De vilda djuren som borde leva jämte oss handlar förresten *alltid* om andra människor som lever jämte andra djur. ("Döda råttorna i huset för helvete, det spelar ingen roll att de har ungar i boet." "Vargar i Sverige kanske verkar gulliga för den där svenska kvinnliga jägaren som bor i Tanzania, men hon vet inte hur det är att leva med dem, hon har inte en aning...")

Detta bortser också från det faktum att människor, särskilt i länder med fattigdom, letar efter sätt att tjäna pengar varhelst de kan – även om det innebär olaglig jakt på viltkött, elfenben eller ädelträ.

I och med den ständigt växande befolkningen på jorden behöver vi dessutom hela tiden större markområden för våra grödor. Världen krymper så överenskommelser görs mellan nationer, mellan kontinenter.

Vegetarianen ler vid åsynen av vete, men faktum är att bara vete-fälten på den här planeten tar upp ett område som motsvarar sju gånger Sveriges yta. Om du vill ha bröd kommer du att leva omgiven av vetefält. Om du föredrar naturligt viltkött, och är beredd att betala för det, kommer du att leva omgiven av vildmarksområden som är tillräckligt stora för att möta denna efterfrågan. Människan är en självisk varelse. Den välmenande vegetarianen borde kanske överväga att åter ha kött på menyn, men propa på att det kommer från skogen eller savannen liksom från en förnybar och välskött källa

som han eller hon faktiskt kan åka och ta en titt på, i motsats till den undgängömda slakten som utgör den hemska inledningen på de flesta människors söndagsstek.

Vi kan inte undkomma det faktum att vi måste äta någonting. Maten måste komma någonstans ifrån. Genmodifierade grödor räcker bara en bit på vägen då befolkningen växer exponentiellt.

Stater, lokalbefolkningar, världen kommer att utnyttja marken – frågan är till vad. Och svaret är: Det som fungerar ekonomiskt. Med andra ord, ju bättre vildmarken fungerar ekonomiskt desto säkrare är dess vilda framtid.

I alla fall fram till ...

Gud välsignade dem och sade till dem: "Var fruktsamma och föroka er och uppfyll jorden! Lägga den under er och råd över fiskarna i havet, över fåglarna under himlen och över alla djur som rör sig på jorden!"

FÖRSTA MOSEBOKEN 1:28

Men än värre – och detta är nu det verkliga problemet, bortom den mycket mindre viktiga diskussionen för eller emot jakt – är att det finns alldeles för många av oss människor. Vi är helt klart ett skadedjur. Vi konsumerar, smutsar ner och fortsätter vi längs den här vägen så kommer vi på sikt att ha brett ut oss så mycket att det inte finns plats för några andra än oss och några utvalda favoritdaggdjur. (Hunden verkar vara en av de tursamma kandidaterna. Bara i Amerika finns det exempelvis närmare 79 miljoner hundar som sällskapsdjur. En imponerande siffra om man jämför med hela det afrikanska

elefantbeståndet, som definitivt inte når över en halv miljon, inräknat både skogs- och savannelefanter. Antalet sjunker dessutom för varje dag som går.)

Det är verkligen mycket enkelt. Frågan är vad vi, om vi verkligen bryr oss, borde göra för att se till att så många däggdjursarter som möjligt här på jorden kan vandra in i solnedgången hand i hand med oss. Det enda riktigt långsiktiga sättet att försäkra sig om att det blir plats över för andra stora djur är att människans egna anspråk begränsas. Det är en ren fråga om matematik, eller en fråga om tillgång och efterfrågan, där jorden är skafferiet varifrån vi tar allt från vår lunch till våra hus till det faktiska markområdet vi direkt eller indirekt upptar för grödor och så vidare.

Om vi tar det här problemet i nackskinnet och för fram det som en av de absolut viktigaste frågorna att lösas av vår tid – i motsats till att då och då bara snudda vid det, med en generad och ytlig äcklad beröring – skulle det övertyga mig om att vi som art verkligen bryr oss. Om vi inte lyckas förstå denna enkla matematiska uträkning – och så här långt verkar det inte som att någon verkligen tar denna fråga på tillräckligt stort allvar – finns det helt enkelt inte någon långsiktig skyddsåtgärd som kommer att fungera.

Folkökning

Befolkning (miljoner)

OMRÅDE	2015	2030	2050	2100
Världen	7 349	8 501	9 725	11 213
Afrika	1 186	1 679	2 478	4 387
Asien	4 393	4 923	5 267	4 889
Europa	738	734	707	646
Latinamerika och Karibien	634	721	784	721
Nordamerika	358	396	433	500
Oceanien	39	47	57	71

Medianåldern för jordens befolkning – det vill säga den ålder där hälften av befolkningen är äldre och hälften är yngre – är 29,6 år. Runt en fjärdedel (26 procent) av världens befolkning är under 15 år, 62 procent är 15–59 år gamla och 12 procent är 60 eller äldre.

Källa: Huvudscenariot från FN:s avdelning för ekonomiska och sociala frågor (UN DESA), befolkningsavdelning 1.

Agenda 2030

Antagen av Förenta nationerna den 25 september 2015. Dess syfte: hållbara utvecklingsmål, att förändra världen.

De 17 målen

- 1 Ingen fattigdom
- 2 Ingen hunger
- 3 God hälsa och välbefinnande
- 4 God utbildning för alla
- 5 Jämställdhet
- 6 Rent vatten och sanitet för alla
- 7 Hållbar energi för alla
- 8 Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt
- 9 Hållbar industri, innovationer och infrastruktur
- 10 Minskad ojämlikhet

- 11 Hållbara städer och samhällen
- 12 Hållbar konsumtion och produktion
- 13 Bekämpa klimatförändringarna
- 14 Hav och marina resurser
- 15 Ekosystem och biologisk mångfald
- 16 Fredliga och inkluderande samhällen
- 17 Genomförande och globalt partnerskap

Det är en rörande agenda som det internationella samfundet har sammanställt här.

Men sedan har vi nummer 18 som blänger på mig från skuggan bakom kulissten till FN:s världsscenen. Nummer 18, så tydligt bortglömd av alla, viskar: ”Hallå där nummer 6, 7, 12, 13, 14, 15 – ni är ingenting utan mig. Utan mig går det inte ens att ta er på allvar.”

18 Hitta effektiva sätt att dämpa befolkningstillväxten.

En del kanske säger att detta kommer av sig självt som ett resultat av utbildning. Tja, enligt FN:s folkökningstabell skulle vi i så fall tydligen år 2100 inte ha nått 2030-målen när det gäller god utbildning, tycks det. Det är någonting här som inte stämmer. Vi måste ta upp detta som en särskild och mycket angelägen fråga om vi faktiskt bryr oss om de andra däggdjuren här. Det är inte svårt att se logiken i detta, det är enkel matematik.

Vi kan utföra all möjlig miljövard, och att släcka eldar nu är oerhört viktigt (jag har själv grundat en stiftelse för elefanter i den andan). Men när allt kommer omkring skulle det moras av problem som följer på ohämmad befolkningstillväxt – däribland bristen på mark som varje land kan (eller har råd) att avsätta som orörd vildmark – förr eller senare göra det omöjligt för oss att leva jämte ett djur som elefanten.

Det skulle innebära ett ekonomiskt problem för människan om våra befolkningssiffror plötsligt vände ner, eftersom ekonomisk tillväxt bygger på ökande konsumtion. Så kanske skulle vi bara strunta i hela frågan och låta evolutionen ha sin gång. Ironiskt nog ligger det kanske i vår natur att utrota andra. Detta är ett sätt att se på det hela, det är ju en fråga om personlig inställning. Själv föredrar jag att hålla fast vid den mindre storhetsvansinniga tanken att vi kan fortsätta att vara en art bland så många andra som möjligt, och jag är beredd att gå långt för att det skall förbli på det sättet. Til syvende og sidst tror jag inte att människan är lycklig som ö och världen skulle årligt talat vara en mycket ofascinerande plats att bo på.

År 2016 är vildmarken ett val och en destination, djuren i den en fråga om vår smak för tillfället.

I Sverige, ett annars civiliserat land, diskuterar folk på allvar vargens rätt att överhuvudtaget existera där, utöver ett antal uppvisningsexemplar som borde spärras in eller skjutas om de vågar döda eller uppföra sig som vargar gör. I Afrika dödas elefanter i en oerhörd takt för att försöka tillfredsställa en omätlig hantverks- och investeringsmarknad i Kina. Människosläktet – tryck på den röda knappen för ”utrotning”, den gröna knappen för ”behåll”!

Ändå är vi inte särskilt bra på att ta vara på några av de djur vi enligt opinionsundersökningar helst vill behålla, eftersom vi helt enkelt är lite för oupplysta och stöddiga eller oengagerade för att se de politiska bikupor och känslomässiga obehag som de verkliga frågorna ger upphov till, och sedan samstämmigt göra någonting åt dem.

Natasha Illum Berg är professionell jägare, författare och naturvårdare.

Artikeln är skriven särskilt för Axess.

Översättning: **Martin Peterson**

RÄDDA DE STORA DJUREN

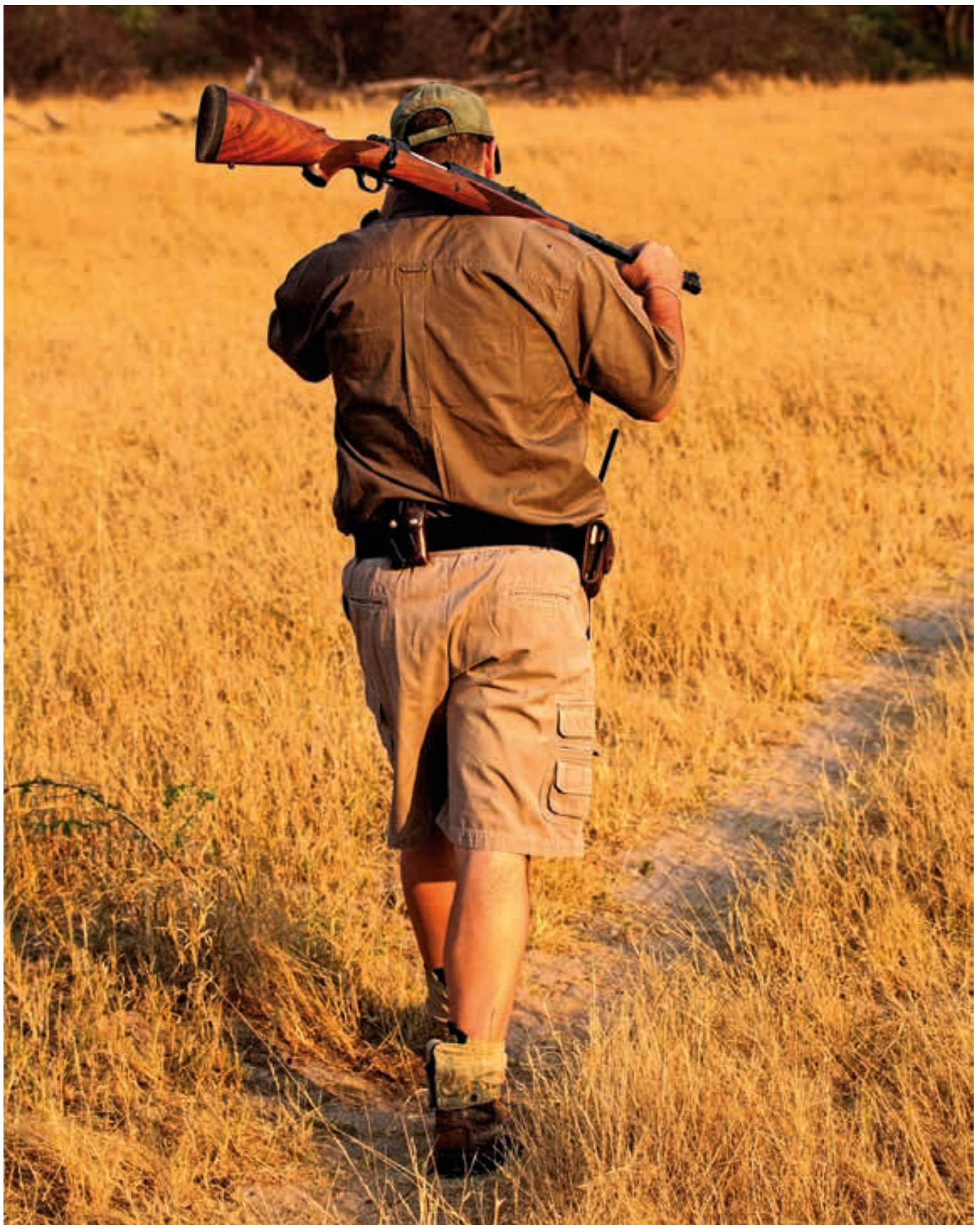

FOTO: FORSTER/UULSTEINBILD/GETTY IMAGES

Östeuropa har börjat röra sig i auktoritär riktning.
Författaren och journalisten **Richard Swartz** är inte förvånad.

Av Mats Wiklund

”Vi förstod inte nationalismen”

Under några euforiska år då allt verkade gå som det skulle knöts enorma förhoppningar till Östeuropa. I det nya, utvidgade Europa, kunde man äntligen andas lättare. Kommunismen hade brutit samman och ersatts av demokrati, EU-medlemskap och anslutning till Nato. Det talades trosvisst om ett nytt historiskt skede där repression och tyranni en gång för alla besegrats av det öppna, liberala samhällets representanter. En sanning: the good guys won.

Nu, 25 år senare och efter murens fall och Sovjetunionens sammanbrott, är situationen betydligt mer komplicerad. Historien visade sig i vanlig ordning oförutsebar: personliga ambitioner, politiska felbedömningar och slumpens skördar interverade. Ett omslag har ägt rum där intolerans och populism försvagar respekten och förtroendet för de demokratiska institutionerna. På vissa håll, som i Ungern, är utvecklingen direkt skrämmande medan det ser mindre oroväckande ut på annat håll.

Men rörelseriktningen är tydlig. Vad är det som hänt? Varför? Och vad kan vi vänta oss? Få är bättre skickade att ge svar än journalisten och författaren Richard Swartz som i årtionden skrivit inträngande och initierat från och om Östeuropa.

Mats Wiklund (MW): Vi talar ofta om Centraleuropa och om Östeuropa som om de vore samma sak. Men så är det väl inte? Tjeckien är mer Centraleuropa än Bulgarien.

Richard Swartz (RS): Ja, Öst- eller Centraleuropa är oprecisa begrepp som bara fångar aspekter av vad som ska beskrivas. Bäst tycker jag egentligen om Mellaneuropa. Fast det används väl inte så ofta nuförtiden. Men det betecknar på gott och ont någorlunda exakt ”vad som finns där emellan”.

MW: Mellan vad?

RS: Mellan Västeuropa och Ryssland. I ett modernt historiskt perspektiv är det just vad det handlar om.

MW: Sedan när?

RS: Tja, åtminstone sedan Peter den store. Den kroatiska författaren Miroslav Krleža skildrar i sin roman *Banket u Blitvi* (Bankett i Blitvien) ett fiktivt jätterike som sträcker sig från Finland ända ner till Balkan. Låt oss säga från Kolahalvön till Saloniki. Han skrev den under mellankrigstiden. Blitvien är ett slags korridor tvärs genom den europeiska kontinenten och där krig, statskupper och etniska rensningar är vardag, där nationer och hela stater glider omkring som en klick smör i en het pannna och emellanåt helt försvinner. Ett slags Europa utan att riktigt vara Europa. I Västeuropa finns inget liknande.

MW: Och med dessa historiska realiteter lever vi fortfarande.

RS: Ja. Kulturell och mental prägling är inget man byter som en smutsig skjorta. Det tar generationer att dra på sig en ny.

MW: Vad som slår mig med utvecklingen efter Sovjetunionens fall är att i länder där det fanns ett intellektuellt och kulturellt ledarskap under kalla kriget, Tjeckoslovakien och Polen till exempel, har demokrati och öppenhet fått en starkare ställning än i till exempel Bulgarien och Rumänien som saknade en Václav Havel eller en Charta 77.

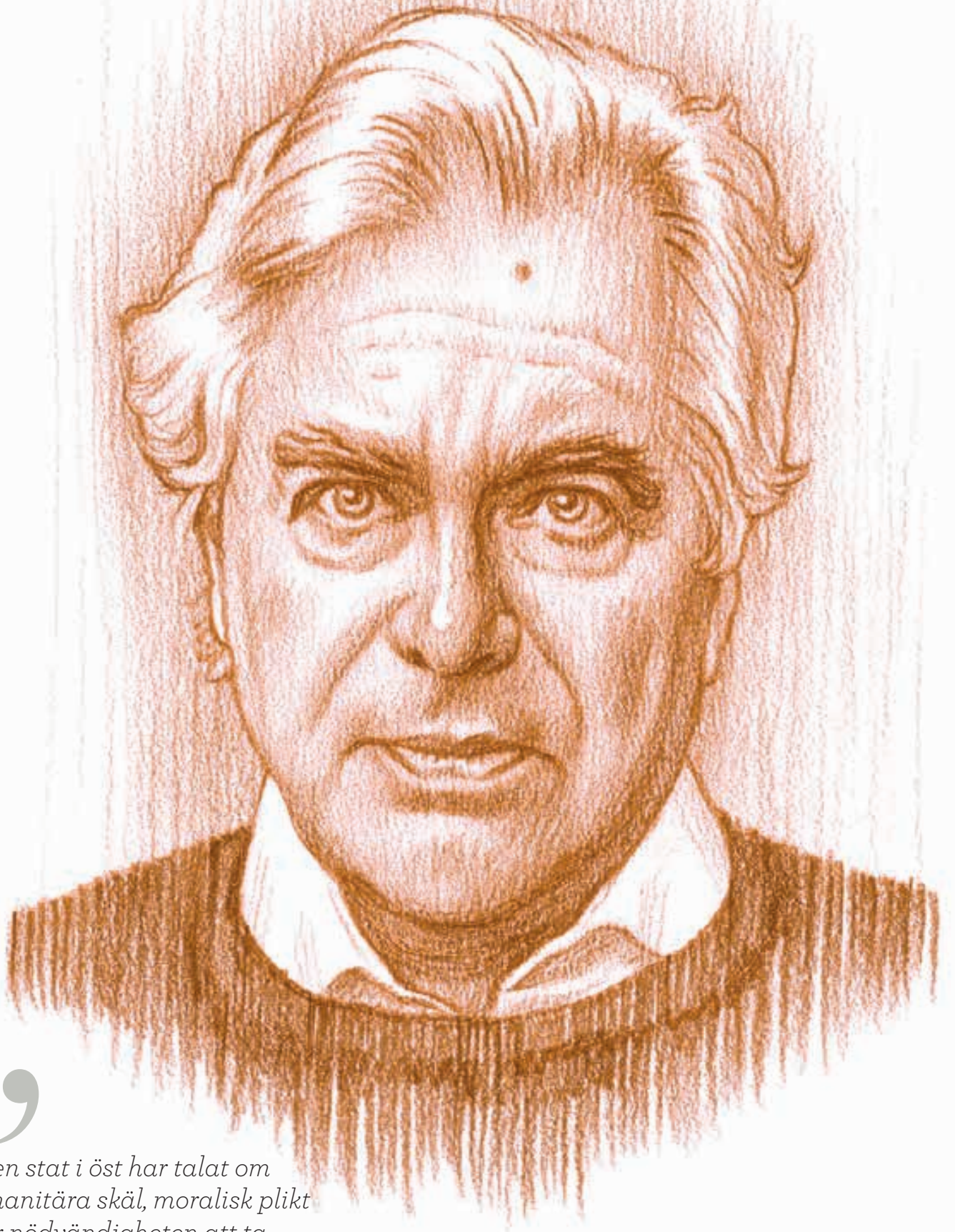
RS: Krležas Blitvien uppstod ju ur stora mångnationella, mångkulturella imperier som föll sönder. Och som inbördes är helt olika! Bulgarerna var del av det osmanska imperiet, tjecker och slovakier av det habsburgska. I Europas mitt kom man i kontakt med arvet från Hellas, romersk rätt, upplysningen, press- och församlingsfrihet, till sist demokrati. Den präglingen underlättade anslutningen till en modern värld. I periferin rådde helt andra förutsättningar.

MW: I ljuset av detta så ställer vi alltså med viss bävan frågan: Vart är Östeuropa på väg? En fråga som förstås är kopplad till starkare auktoritära och nationalistiska tendenser. Varför har det blivit så?

RS: Alla dessa samhällen i öst är mycket unga nationalstater. Under kommunismen var deras »

”

Kulturell och mental prägling är inget man byter som en smutsig skjorta. Det tar generationer att dra på sig en ny.

”

*Ingen stat i öst har talat om
humanitära skäl, moralisk plikt
eller nödvändigheten att ta
emot flyktingar av ekonomiska
eller demografiska orsaker.*

Hårdför nationalist: Viktor Orbán.

FOTO: TT

enda uppgift att överleva. Det gjorde man, någon *Homo sovieticus* såg aldrig dagens ljus, man förblev rumän, ungrare, sloven eller polack. Och efter kommunismens fall? Då verkade det handla om demokrati och marknadsekonomi, så småningom EU, men den halvt hemliga lidelsen fortsatte att gälla den nationalstat man under så stora offer lyckats rädda. Det förstod vi aldrig i väst. Först flyktingarna fick oss att upptäcka vad som hela tiden funnits där.

MW: En förklaring kan ju vara att vi i väst var rädda för nationalismen och gjort allt för att dämpa dess skadeverkningar eftersom den låg bakom så mycket ont. Därför konstruerades Kol- och stålgemenskapen och EU. Nationalism uppfattar vi på goda grunder som farlig och destruktiv. Att de nya EU-medlemmarna skulle ha motsatt uppfattning kunde vi inte föreställa oss.

RS: Till det hade vi varken kunskap eller fantasi nog. När östutvidgningen genomfördes skedde det på Västeuropas premisser: parlamentarisk demokrati plus marknadsekonomi. Varsågod! Gå nu hem och lär er läxan! Men där fanns ingen plats för det nationalistiska projekt som i öst ännu inte var avslutat och som riktade sig mot snart sagt alla minoriteter. Precis som under världskrigen och hela mellankrigstiden hade man försökt att göra sig av med dem. Inbördeskrigen i Jugoslavien borde ha fått oss att inse den rena, etniskt rensade nationalstatens lockelse. Till och med i Tjeckoslovakien, det enda samhället i öst med demokratisk tradition, tog tjecker och slovakier ut skilsmässa. För mig, som i ungdomen studerade några år i Prag, var det en stor personlig besvikelse.

MW: Men det var ändå en fredlig skilsmässa.

RS: Ja, fast som de flesta skilsmässor trist. Och till förmån för det provinsiella och inskränkta.

MW: Vi ser alltså strömningar i ett historiskt förlopp som vi inte förstod innebörden av därför att vi trodde att politiken, EU:s institutioner, skulle lösa problemen?

RS: Ta till exempel flyktingarna. Reaktionen på EU:s krav om kvoter och gemensamt ansvar möts i Östeuropa med oförståelse. De säger: Här har vi kämpat i mer än hundra år för att äntligen få vara herrar i eget hus och så kommer ni och ger oss order som en gång

”Till namnet handlar det visserligen om demokratier och rättsstater, men mycket av det finns bara på papperet.”

Moskva om att ta emot nya främmande människor. Glöm det.

MW: Den här hårdföra inställningen förknippas framförallt med Ungern och premiärminister Viktor Orbán. Men du menar att den existerar i hela regionen, om än med modifieringar och nyanser?

RS: Ja. På denna punkt är enigheten stor. Ingen stat i öst har talat om humanitära skäl, moralisk plikt eller nödvändigheten att ta emot flyktingar av ekonomiska eller demografiska orsaker. Istället uppfattas de som ett hot mot den nationella suveräniteten.

MW: Tror du att viljan att hos, säg, Tjeckien, Polen och Ungern att ta emot flyktingar varit större om inte EU hade intervenerat?

RS: Nej. Återigen – flyktingar är oförenliga med föreställningen om den rena nationalstaten. De som inte hör hit ska heller inte vara här. Och de som hör hit gör det genom blod, jord, språk och religion, inte därför att det är synd om dem.

MW: Kom den här utvecklingen som en överraskning för dig?

RS: Flyktingströmmen till Europa, men inte reaktionen på den. Det var helt klart att Krležas Blitvien inte skulle ställa upp på en gemensam, solidarisk europeisk linje för ett mottagande. Trots beslut som EU fattat. Frågan måste därför ställas: Vad är nyttan och värdet av en union där enskilda medlemmar struntar i gemensamt fattade beslut? Den frågan kommer vi inte undan även om den ännu inte finns på EU:s dagordning.

MW: För många av oss speglar den här reaktionen just det som är så oroande: en autokratisk, antidemokratisk rörelseriktning.

RS: Visst är det oroande. Som jag ser det, finns här djupt liggande orsaker som spränger ramarna för det dagspolitiska. Inför östutvidgningen reste jag runt mellan huvudstäderna i öst för att ta reda på vad de förväntade sig av den. Höga politiker talade mångordigt och gärna om att äntligen återvända till Europa, om våra gemensamma värden, demokrati och annat fint, men förstås också om deras behov av pengar, stöd och hjälp. Till alla ställde jag sedan samma fråga: Men vad är då ert speciella bidrag till Europa? Vad kan ni i öst ge oss i väst? Häpen tystnad. Eller man var chockad över frågan. Så hade man inte sett saken. I bästa fall började någon tala om hur

man i århundraden skyddat Europa mot barbarerna, alltså mot turken, mongolen, tatarerna eller moskoviten, och vilka stora offer det inneburit. Men historiskt lidande och uppoffringar hör hemma i en annan kategori än krediter och ekonomiskt know-how. Så väsensfrämmande bidrag är knappast någon god grund för gemenskap.

MW: Men det fanns ju inget annat alternativ.

RS: Nej, det är riktigt. Men bristen på alternativ underströk samtidigt olikheter som är både historiska och hierarkiska. Östutvidgningen var en förening av ojämlika, ett slags *friendly takeover*. Från väst. Med alla de problem som det innebär.

MW: Som till exempel?

RS: Till exempel att ditt bidrag till gemenskapen är näst intill ingenting jämfört med mitt.

MW: Med tanke på den politiska utveckling som sedan dess ägt rum kan man tillspetsat fråga om det inte åter uppstått en, om inte järnridå, men väl mental gränsdragning mellan öst och väst i det nya Europa som ingen hade kunnat förutse. Överdriver jag?

RS: Nej. Det tror jag inte.

MW: Och vi ser resultaten av detta redan nu. I Ungern eller i Polen.

RS: Ja. Särskilt i Ungern har man på en lång rad områden förbrutit sig mot grundläggande principer för ett demokratiskt samhälle

MW: Det kan få smittoeffekter.

RS: Jag vet inte om smitta är det rätta ordet. Snarare är nationalismen ett virus samhället under lång tid kan bära slumrande i sin kropp, men som sedan plötsligt väcks till liv igen, ungefär som herpes. Som nu i Polen eller Kroatien. Men det har hela tiden funnits där.

MW: Men finns inga motkrafter? Sådana fanns ju under kommunismen. Människor som under ett stort tryck, intellektuella och kulturella personer, som på olika sätt skapar ett mottryck och upprätthåller anständiga värderingar?

RS: Visst, där finns motstånd, en början till ett civilt samhälle, fast i en ganska begränsad urban miljö. I Polen är det till och med förhållandevis starkt. Men det oroande är inte nationalistiska politiker i sig, som Jarosław Kaczyński eller Viktor Orbán, utan att de har ett så kompakt folkligt stöd. Mot dem står sig dina motkrafter slätt.

MW: Men man får inte glömma bort att ett liknande stämningsläge breder ut sig hos oss.

RS: Skillnaden är att skyddet mot alternativet till vår demokratiska ordning – alltså nationalismen – är så tunt i öst. Till namnet handlar det visserligen om demokratier och rättsstater, men mycket av det finns bara på papperet. Praktiken ser ofta annorlunda ut. Hos oss i väst finns ändå en bred, liberalt sinnad medelklass som inte kan tänka sig att bygga murar och hetsa mot grannen.

MW: Har nationalisterna i öst tagit intryck av den framväxande nationalismen i väst? Av sådana som Berlusconi, Le Pen och andra?

RS: Det har inte behövts. Att spela det nationalistiska spelet kan man i öst sedan gammalt, det är det nya demokratiska man har problem med. Vi får inte glömma att i öst fortfarande rådde feodalism innan kommunismen tog över. Tjeckoslovakien var det enda undantaget. Mellan ett tunt skikt av aristokrater och massan av bönder fanns nästan ingenting, ingen medelklass förutom tyskar och judar, fast som inte räknades till den egna nationen. Men Hitler mördade judarna och tyskarna tvingades efter kriget fly västerut. Att de här två grupperna bokstavligen försvunnit är en stor del av det östra Europas tragedi. Och priset för det betalas fortfarande.

MW: Du menar att bristen på en medelklass är skälet till att Östeuropa ännu inte utvecklats som man hade hoppats efter EU-utvidgningen?

RS: Ett av skälen, historiskt sett förmodligen det viktigaste. Idag bidrar utvandringen, inte minst *brain drain*, till att underminera den bräckliga medelklassen. Många av de bästa ger sig iväg västerut och kan inte klandras för det. Alla har vi bara ett liv. Men det gör det inte lättare för det samhälle de lämnar bakom sig och sällan eller aldrig kommer att återvända till.

MW: Låt oss återkomma till den fråga du ställde till makt-havarna i Östeuropa just före utvidgningen. Men istället rikta den till väst: vad kan ni göra för att hejda en utveckling som håller på att gå riktigt illa och som också hotar era intressen?

RS: Det är en vanlig mänsklig vanföreställning att våra problem också måste ha en lösning. De riktigt stora har det bara sällan. Ärligt talat tror jag inte det finns särskilt mycket att göra. Jag har i alla fall inga lösningar på lager.

MW: Ligger det inte implicit i ditt resonemang att du tror att EU håller på att rasa samman?

RS: Redan nu avtecknar sig väl konturerna av ett Europa som inom en ganska snar framtid kommer att se mycket annorlunda ut. Exakt hur annorlunda vägar jag inte säga; man bör akta sig för att konkurrera med den där damen i tältet med kristallkulan. Men allt oftare har EU inte kraft nog att gå från beslut till handling. Vad man är ense om är lättviktigt, ibland inte mer än symboliskt. En och annan medlemsstat funderar förmodligen på att lämna gemenskapen. För egen del är jag övertygad om att det vore receptet för en katastrof, redan britterna lär få upptäcka det. Europa är för litet för att kunna ägna sig åt nostalgiska önskedrömmar. Det går inte i en globaliserad värld. En klok man har sagt att Europa består av två slags stater, de som är för små och de som ännu inte insett att de är det.

MW: För man har ju nu känslan av att läget i Europa blivit mer riskabelt även från säkerhetspolitisk synpunkt. Hotet från Ryssland känns nu åter som en realitet.

RS: Den ryska nationalismen är sammanvävd med föreställningen om ett imperium. Under kalla kriget försökte Moskva bevara vad man efter andra världskriget uppfattade som just sitt imperium. Det var en i grunden konservativ strategi, ett försök att bevara status quo. Med kommunismens fall förlorade man större delen av imperiet; århundradets största geopolitiska katastrof, enligt Vladimir Putin. Detta har skapat en helt ny situation som inte är att jämföra med kalla kriget eftersom det nu från rysk sida handlar om att restaurera så mycket som möjligt av imperiet, ett slags revanschism om man så vill. Frågan är bara hur imperiet idag definieras. Historiskt sett var det aldrig fixerat. Och vad som är möjligt att återupprätta. Mycket litet, tror jag. Och låt oss inte glömma att den ryska aggressionen som vi nu ser kommer ur svaghet och desperation.

MW: Det gör den inte mindre farlig.

RS: Det stämmer. Kanske till och med farligare.

MW: Men hur tror du att dagens östeuropeiska ledare ser på Ryssland och Putin? Betraktar de Ryssland som ett reellt hot?

RS: Förmodligen känner de sig, milt sagt, illa till mods, en blandning av pavlovska reflexer förorsakade av det nära förflutna och vad som för några av dem är ett potentiellt, men mycket konkret hot. Fast de är nog inte helt överraskade av vad som hänt på Krim och i Ukraina. Det ligger i linje med hur Ryssland traditionellt tänker och agerar och de kan sitt Ryssland. Men med undantag för Baltikum gissar jag att de ser sig som på "rätt" sida av det klassiska ryska imperiets gränser.

Nu är man dessutom med i Nato och i EU. Ett anfall mot dem skulle betyda att Putin får med USA att göra. Några sådana planer har han säkert inte.

MW: Om man utgår från att de östeuropeiska medlemsstater-na kommer att fortsätta att frondera i EU på nationalistisk grund, vägra att acceptera fattade beslut, måste det få konsekvenser för Europasamarbetet.

RS: Det har det nog redan fått. Bryssel har blivit tvunget att befatta sig med medlemmar som man hade räknat med skulle sitta still i klassen. Det var okunnigt och arrogant tänkt. Istället blir den östra delen av vår kontinent ännu en gång till den politiskt neuralgiska zonen i Europa. Det är här som nationalism och främlingsfientlighet har de starkaste rötterna, som den politiska mitten är svagast och nationalistiska populister går fram på bred front. Här ligger man steget före. Eller några broschyrer före, som det hette under kommunismen. Och andra följer efter.

MW: Och om den utvecklingen alltmer dominerar och tar över samhällsutvecklingen i Östeuropa måste det väl i sin tur minska respekten för de demokratiska institutionerna?

RS: ... som nästan alla är helt nya, följaktligen utan tradition och rutiner, därför inte heller särskilt robusta. Samhället håller ju fortfarande på att vänja sig vid dem. Redan det är svårt. Men om de som har makten börjar att montera ner delar av den institutionaliserade demokratin, som nu i Ungern eller Polen, kan vi snart hamna i en både dramatisk och mycket kritisk situation.

MW: Det låter inte som några lysande framtidsutsikter.

RS: Nej, det har du rätt i. Kanske ser jag alltför dystert på utvecklingen. För övrigt bör man akta sig för att uttala sig om vad som komma skall, det enda vi vet om framtiden är ju att vi ingenting vet om den. Vill vi försöka förstå vad som kommer att hända så är vår enda möjlighet, paradoxalt nog, att så exakt som möjligt ta reda på vad som redan hänt. Bara genom att konsekvent och noggrant hålla fast det förflutna kan vi skaffa oss åtminstone en vag aning om det kommande.

"Bryssel har blivit tvunget att befatta sig med medlemmar som man hade räknat med skulle sitta still i klassen. Det var okunnigt och arrogant tänkt."

Mellan väst och arabvärlden

Louis Massignon var förmodligen sin tids främste orientalist. Han kände hela sitt vuxna liv en kluvenhet mellan den franska, kristna kulturen och den muslimska.

Av Carl Rudbeck

Det har nu gått nästan 40 år sedan Edward Said publicerade sin bok *Orientalism*. Lärda böcker om vad som kan tyckas vara ett ganska smalt ämne – Västerlandets studium av Orienten och då främst Mellanöstern – brukar inte väcka någon större uppmärksamhet. De glöms snabbt för att samla damm på något universitetsbibliotek. Suids bok, som var en rasande uppgörelse med professorer i arabiska och närbesläktade ämnen, förmår emellertid fortfarande att väcka heta känslor.

Said har anklagats för att vara tendentiös i behandlingen av sina källor och dessutom för att i stort sett ha förstört humaniora. Hans fiender brukar triumferande anföra att han var influerad av Michel Foucault och därmed förde in en destruktiv relativism i humaniora och humanistisk forskning. Said utmålades som en farlig förrädare mot västerländska värden.

Många av orientalismens stora namn hudflängs i boken, inte minst Bernard Lewis. Hans verk anförts som det kanske främsta exemplet på hur fördomar mot Orienten, araber och islam smusslats in under en förment objektiv och "vetenskaplig" täckmantel. Men några klarar sig relativt oskadda genom Suids nålsöga, kanske då främst Louis Massignon – något som har gjort honom suspekt enligt andra. Och visst finns det anledning att vara kritisk till hans insatser men också att känna både häpnad och beundran.

Massignon, som Said kallar för geni, var nog sin tids främste orientalist och helt säkert den märkligaste.

Hans liv hade kunnat bli en riktigt spännande tv-serie. Om hur många professorer kan man säga något sådant? Listan av birollsinnhavare skulle i så fall innefatta påvar och generaler, politiker och kungar, martyrer och terrorister, liksom två Nobelpristagare i litteratur: François Mauriac och Saint-John Perse.

Louis Massignon föddes 1883 i ett ganska välbeställt hem. Hans far var skulptör. Louis var en duktig om än inte exceptionell student. I skolan blev han vän med Henri Maspéro, far till den sedermera berömda förläggaren François Maspéro, som gav ut vänsterlitteratur. Henri Maspéro blev en framstående sinolog innan han mördades av nazisterna. Det var bland annat hans inflytande som fick den unge Louis att intressera sig för civilisationer och kulturer som låg bortom den europeiska. Hans första akademiska arbete kom dock att handla om den franska 1600-talsförfattaren Honoré d'Urfé. Men därefter bar det av till Orienten, närmare bestämt

Marocko. Massignon skrev en avhandling om Leo Africanus, vars historia om Marocko under 1500-talet han ägnade en 300-sidig analys.

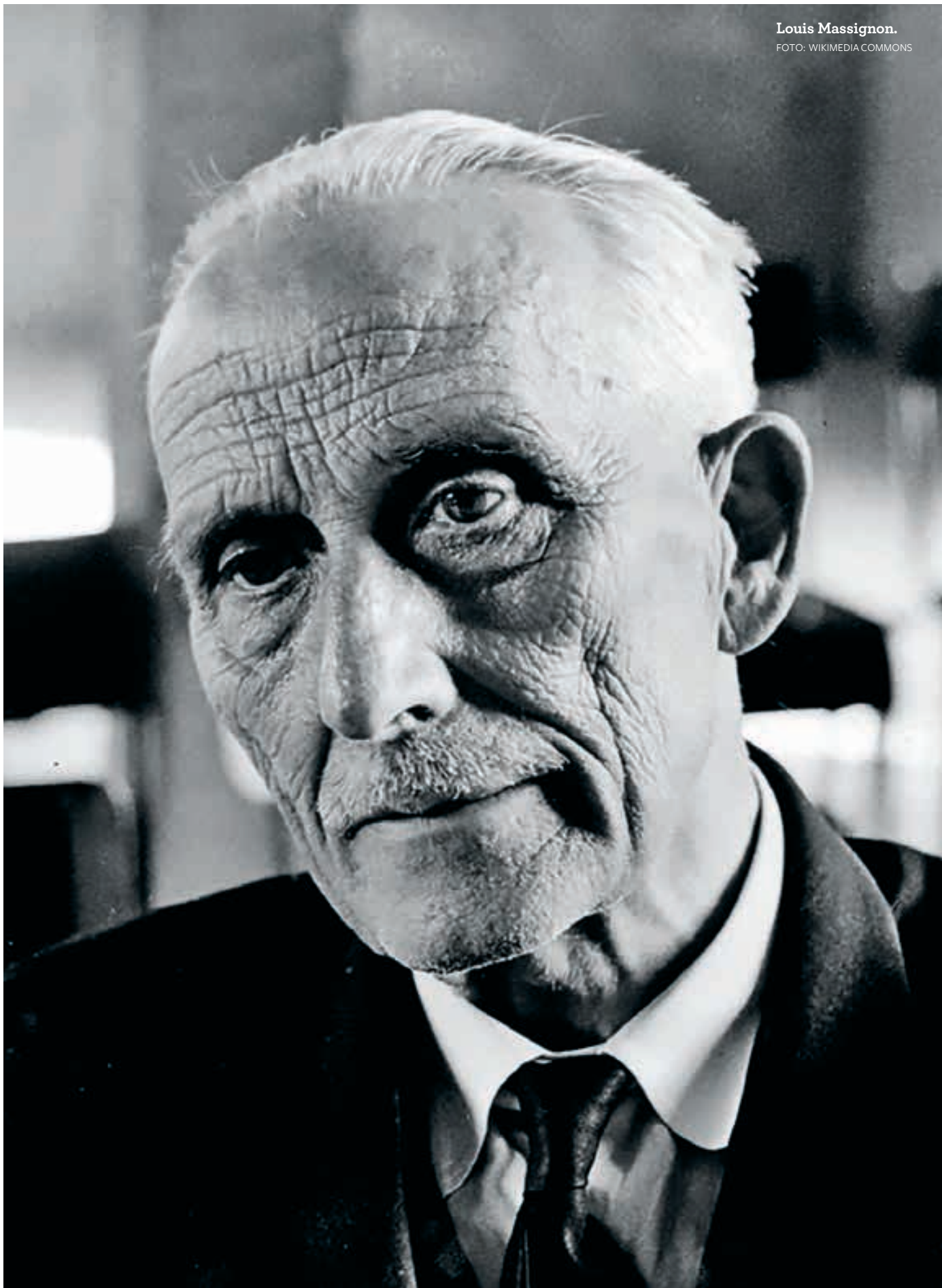
Vid det här laget var Massignons kunskaper i arabiska långt ifrån perfekta. Han klagade över sina tol-

kar, som han menade vilseledde honom. Skulle det bli något av hans akademiska karriär var han tvungen att studera arabiska. Sagt och gjort. Han begav sig till Kairo för att lära sig att till fullo bemästra arabiska och han lyckades till den grad att han så småningom kom att hålla föreläsningar på detta språk i intrikata ämnen vid lärosäten runt om i arabvärlden.

"Hans stora verk är ett humanistiskt mästerverk av ett slag som vi knappast längre ser. Akademiker har sällan möjligheten att ägna sådan energi och tid åt ett så litet och begränsat ämne."

Carl Rudbeck är fil dr i litteraturvetenskap. Hans senaste skrift är *Islam och liberalism* (2013).

Louis Massignon.
FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

På vägen till Kairo hade han mött två personer som för alltid skulle förändra hans liv och leda till en religiös kris, som kom att prägla honom ända till hans död 1962. Genom sin far kom han i kontakt med Joris-Karl Huysmans. Huysmans mest kända bok är *Mot strömmen*, men idag är han kanske mest uppmärksammas för den roll hans verk spelar i Michel Houellebecqs roman *Underkastelse*. Vid 17 års ålder hade den ännu inte särskilt religiöse Massignon en många timmar lång konversation med Huysmans som då höll på att skriva en bok om Sainte Lydwine de Schiedam, ett medeltida helgon som ägnade årtionden av sitt liv åt stränga och smärtsamma späkningar. Hon trodde att hon på så sätt kunde bära andras lidande, hennes lidande var så att säga ställföreträdande. Denna inställning kom att djupt påverka både Massignons religiösa liv och hans forskning.

Den andra formativa kontakten var den med Charles de Foucauld, en fransk katolsk präst som levde ett slags eremitliv i Algeriet. Hans asketiska form av kristendom kom att påverka Massignon som under en period var lockad av det livet. Han stod länge inför valet att antingen förena sig med Foucauld ute i öknen eller slå in på den akademiska banan. Det akademiska tog till slut överhanden. Några år senare mördades Foucauld av algerier. När man läser hans historia får man intrycket att han sökte martyrskapet. Det hela påminner om berättelsen i den enastående fina franska filmen *Gudar och människor*.

Ar 1908 var Massignon på en forskningsresa i Irak och väckte redan då omgivningens uppmärksamhet genom att bo i arabkvarteren och klä sig enligt lokal sedvänja. Det var då han fick vad han skulle komma att kalla "besök av främlingen", ett slags religiöst uppvaknande eller omvändelse; denna upplevelse formade resten av hans liv som präglades av en djup religiös katolsk tro och en lika djup kärlek till islam. Mot slutet av sitt liv fick han påvligt tillstånd att prästvigas i den melkitiska versionen av kristendomen och det trots att han hade både fru och barn.

Denna kluvenhet mellan två stora religioner skulle göra honom misstänkt i båda läger. Var han inte i själva verket en muslim som låtsades vara kristen? Eller var han en missionär som försökte omvända muslimer till den kristna läran? Han var väl ingetdera, men när en ung student från en inflytelserik familj i Marocko konverterade till kristendomen var det en stor skandal med politiska konsekvenser. Massignon misstänktes för att ha utövat ett otillbörligt inflytande. Han blev anklagad för att vara en agent för kristendomen som gick den katolska kyrkans och den franska statens ärenden.

Anklagelsen var orättvis, Massignon älskade verkligen islam. Kristna och muslimer dyrkade enligt honom samma Gud. En av hans elever – den sedermera berömda orientalistén Régis Blachère – gav ut en översättning av *Koranen* där han underlät att översätta "Allah" till "Gud" och alltså behöll den arabiska glosan. Det gjorde Massignon djupt upprörd. Det var inte bara filologiskt oförsvarligt utan också ett sätt att öka avståndet mellan de två religionerna, att helt i onödan exotisera islam. Denna debatt är ännu inte avslutad. Fortfarande ser man i respektabla avhandlingar och böcker samma val att behålla ordet "Allah", där "Gud" hade varit det naturliga alternativet.

Det fanns dock, menade Massignon, oöverbryggliga skillnader mellan kristendom och islam som han såg tydligare och vågade uttrycka klarare än många av dagens kyrkliga potentater, som slätar ut skillnader som är fundamentala. I den kristna lära som Massignon var trogen hela sitt liv är Jesus Guds son och vår frälsare. I islam är Jesus bara en i den långa raden av profeter som avslutades med Muhammed. Den för kristendomen så centrala tanken på inkarnation saknas i islam. Den kristna läran om Treenigheten – Fader, Son och Helig ande – ligger i en rättrogen muslims ögon farligt nära

polyteismen och det är en ytterst allvarlig teologisk villfarelse. Den är närmast en hädelse och vi vet hur sådana straffas i islam.

Denna kluvenhet är en av drivkrafterna bakom Massignons lärda utläggningar, den döljer sig bakom fotnoter och långa diskussioner om manuskripts proveniens. Det som ytligt sett kan tyckas vara en torr akademisk avhandling är i själva verket ett försök att komma till rätta med egna teologiska problem. Massignon hittade en arabisk teolog, predikant och mystiker som skulle bli fokus för denna personliga kamp: Mansur al-Hallaj som avrättades i Bagdad 922. Massignon började sina studier av Hallaj 1907 och var ännu inte färdig med honom när han dog 1962.

Hans studier avbröts av första världskriget, där han visade sig vara en kompetent officer. Snart drog man nytta av hans eminenta kunskaper och placerade honom i Mellanöstern, där han kom att spela en inte obetydlig roll. Han blev rådgivare till François Georges-Picot och Mark Sykes och nära förtrogen med flera av de arabiska ledarna.

Det var den så kallade Sykes-Picot-pakten 1916 som delade upp Mellanöstern i en fransk och en brittisk intressesfär. Vidden av Massignons inflytande är osäkert och idag heller inget som hans försvarare vill framhäva. Denna pakt är en av rötterna till det kaos som idag kännetecknar området och som har gjort det under de hundra år som gått sedan pakten blev till. Detta var ett av Massignons första diplomatiska uppdrag och han skulle under större delen av sitt liv resa med diplomatpass.

Han kom att ett par gånger stöta ihop med sin brittiska kollega T E Lawrence. Mellan de båda rådde en viss rivalitet och Massignon var inte sen att kritisera sin kollegas kunskaper i arabiska. Lawrence talade, menade Massignon, en ganska rå och oputsad dialekt som låg långt borta från det klassiska språk som Massignon så elegant behärskade. Tilläggas bör kanske att det nog aldrig har funnits ett rum stort nog för att ge plats åt två så stora egon.

Långt senare berättar den franska diplomaten och utrikesministern Maurice Couve de Murville hur Massignon stormade in på hans tjänsterum och hur en dialog snabbt blev till en passionerad monolog. Så kanske fick T E Lawrence inte tillfälle att visa om han också behärskade finare former av arabiska.

Det var mer än bara eventuell språklig färdighet som skilde dessa två legendomspunna gestalter. Båda ansåg sig stå på arabernas sida. Lawrence menade att Sykes-Picot-pakten var ett svek mot de löften om arabisk självständighet som Frankrike och Storbritannien ställt i utsikt i utbyte mot stöd i kampen mot det osmanska väldet. Medan Lawrence mycket starkt och personligt upplevde detta svek så var Massignon mera av diplomat i den franska statens och de franska intressenas tjänst. Han försökte i det längsta hitta en medelväg där det franska och det arabiska skulle kunna samsas. En sådan väg var förstas illusorisk. Det skulle komma att visa sig än en gång några decennier senare när Algeriet slogs för att kasta av sig det imperialistiska oket.

Under tiden hade Massignon hunnit gifta sig och bilda familj. Både i hans ofta personliga essäer och i den mest omfattande biografen över honom för hustrun en skugglik existens. Några kvinnor som var viktigare för honom var de för länge sedan döda martyrerne Lydwine, Jeanne d'Arc och, lite överraskande, Marie-Antoinette (hon med bakelserna), som han räknar in bland dem som tog på sig andras lidande. Den levande kvinna som spelade störst roll i hans liv – om man får tro hans biografer – var inte hustrun utan en viss Mary Kahil. Han mötte henne första gången 1914, och de återförenades i Kairo några år senare. De förenades i sin gudstro, de bad tillsammans och bildade vad som på arabiska kallades *badaliya*, som respektlöst skulle det kunna översättas med det ställföreträdande lidandets klubb; idealet var att offra sig själv för någon annan.

Massignon var hela sitt vuxna liv sliten mellan olika lojaliteter. Han var en fransk patriot, som menade att hans verkliga hemland var arabvärlden. Han var djupt kristen men ägnade sitt liv åt att studera islam. Det är just denna spänning mellan vanligen oförenliga poler som gör hans liv så fängslande.

Hela sitt liv skulle han vara närmast besatt av Hallaj. Han vallfärdade till de platser i Irak som förknippas med honom. Han skrev sin stora och aldrig riktigt avslutade bok om honom, en bok som av Robert Irwin har beskrivits som "en konstig bok av en konstig man om en annan konstig man". Efter att han hade framlagt sin avhandling och blivit professor vid Collège de France fortsatte han sitt arbete. Han letade upp varje fragment av Hallaj, varje spår han hade lämnat efter sig hos andra skribenter.

Hallaj var en sufier, en mystiker och till slut en martyr som upplevde en religiös förening med Gud. Han kom snabbt på kant med de ledande teologerna vid det abbasidiska hovet i Bagdad. Han fängslades och efter en lång process som Massignon minutiöst dokumenterar dömdes han till döden genom korsfästning. Hallaj utropade "jag är sanningen", som har blivit hans mest kända ord. Eftersom Sanningen är ett Guds många namn har detta yttrande tagits som tecken på att Hallaj hädade och såg sig som Gud. Men jagets utplåning och dess fulla uppgående i Gud var målet för sufierna, som inte såg det som en hädelse. Massignons detaljerade studie ser i stället Hallaj som ett offer för intriger i 900-talets Bagdad. Men inte bara det. Bakom alla lärda noter och referenser finns minnen av den religiösa upplevelse som drabbade Massignon i Irak. I Hallaj fann han en andlig frände och boken blir också en etapp i hans eget livslånga sökande.

Denna lika problematiska som magnifika bok utkom 1922 i två band på sammanlagt nästan 1 000 sidor. Men det betydde inte att författaren var klar med sitt ämne. Han fortsatte sitt sökande livet ut. Tretton år efter hans död kom en ny, dubbelt så lång, upplaga i fyra band.

Idag framstår *Passion de Hallaj* som ett märkligt monument där det vetenskapliga och lärda blandas med det djupt personliga. Senare kritiker har ställt frågan om Massignon inte blandar ihop sin forskning med sin egen personliga upplevelse. Kanske det, men frågan är hur avgörande en sådan invändning är.

Mycket av det bästa inom humaniora skapas av ett djupt personligt engagemang som den rena vetenskapens förespråkare finner ovetenskapligt. Sant är att senare bedömare har intagit en mer kritisk inställning till Massignons mästerverk. Man har hittat fel och hårdagna tolkningar som går bortom det som texterna faktiskt stöder. Man har klandrat honom för att ha skrivit ett teologiskt verk, inte ett humanvetenskapligt. Och visst är det alltför personligt och egensinnigt för att bilda skola, en riskabel förebild för mindre andar. De som studerar muslimsk mystik talar numera hellre och mer om Ibn al-Arabi än om Hallaj. Ändå blev Massignons inflytande betydande. Bland hans studenter märks till exempel Jacques Berque och Maxime Rodinson, som båda stod stadigt på jorden och praktiserade en långt mer handfast form av orientalism.

Den som bara läser avhandlingen om Hallaj eller några av hans essäer om islam kan lätt få intrycket att Massignon levde i ett elfenbenstorn, som var förskansat med åldriga manuskript om ofta obskyra gestalter i islams historia. Inget kunde vara längre från sanningen.

Han var en engagerad intellektuell och en ledande gestalt inom sin tids franska katolska intelligentsia. Han var nära vän med

François Mauriac och Jacques Maritain. Under en period var han också vän med Paul Claudel men det blev en brytning mellan de två efter att Claudel 1935 hade skrivit att Hitlers tal fick honom att tänka på islam. Nazister och muslimer var två grupper som gjorde erövringskriget till en religiös plikt. Massignon kallade Claudel för "en pompös äsna".

Efter andra världskrigets slut blev Massignon kontroversiell när han tog ställning mot Israels bildande. Hans djupaste övertygelse var att Jerusalem var en alltför central plats för tre religioner för att få tillhöra ett enda land. Staden måste göras öppen för alla de tre abrahamitiska religionerna. Det går inte att här komma ifrån att det fanns ett inslag av antisemitism hos honom när denna fråga kom på tal. Han erkände det själv och försökte senare göra bot och bättring.

Frågan om Algeriets självständighet slet sönder Frankrike under Massignons sista levnadsår. Här hamnade han i en situation som gjorde honom impopulär både hos dem som såg Algeriet som en del av Frankrike och hos dem som kämpade för ett fritt Algeriet. Han var än en gång naiv nog att tro att det skulle gå att uppnå ett slags kompromiss mellan oförenliga alternativ. Algeriska frihetskämpar behandlade honom som en imperialistisk agent medan franska nationalisterna menade att han var en fosterlandsför-

rädare. Vid ett möte utsattes han för ett attentat som ledde till att han förlorade synen på ena ögat.

Han protesterade mot tortyr och det sätt som fransmännen förde kampen i Algeriet. Han besökte algeriska fångar i franska fängelser. Han kompromissade aldrig med sina övertygelser; han var aldrig enbart en världsfrånvänd mystiker med huvudet bland molnen som vägrade att befatta sig med realpolitiken.

Det vara bara det att han inte gillade sin omvärld och förstod, som någon uttryckt det, att han nu levde i ett politiskt och intellektuellt "no man's land". Tiden hade gått förbi honom. Relationen mellan Frankrike, för att inte säga hela Europa, och islam hade förändrats. Den värld han hade vuxit upp i och som han kände sig hemma i fanns inte mer.

Mot slutet av sitt liv uppsöktes Massignon i sin lägenhet på rue Monsieur i Paris av en ung student från Iran, Ali Shariati, som dog under oklara omständigheter 1977. Ali Shariati skulle bli en av de stora inspiratörerna till den iranska revolutionen, som inträffade ett par år efter hans död. Det finns väl inga tecken på att Massignon skulle ha influerat Ali Shariati – Massignon såg en tidlös sanning i islam medan Shariati ville förena religionen med den moderna världen. Men Ali Shariati översatte ett par av mästarens essäer, bland annat en berömd uppsats om Salman Pak, en antagligen ursprungligen kristen perser som var en av Muhammeds tidiga följeslagare.

Man behöver inte vara en okritisk anhängare till Edward Said för att i den orientalistiska diskursen se en imperialistisk kvarleva där västerländska akademiker – ofta i största välmening – talar om för muslimer vad islam är. Något av det finns också i Massignons omfattande verk men det går inte att ta miste på hans kärlek till arabvärlden och till det arabiska språket. Han tillskriver arabiskan närmast mystiska egenskaper; som inget annat språk är det ägnat att uttrycka vissa religiösa dogmer. Ingenstans kunde monoteismen formuleras med samma klarhet och skärpa som i det arabiska språket. Hans stora verk är ett humanistiskt mästerverk av ett slag som vi knappast längre ser. Akademiker har sällan möjligheten att ägna sådan energi och tid åt ett så litet och begränsat ämne. *Passion de Hallaj* är ett monument men ett passionerat sådant. Och passionen är inte bara Hallajs utan också Louis Massignons. ✱

LITTERATUR

Ett inre
sönderfall

En ny volym av Lars Noréns *En dramatikers dagbok* (Albert Bonniers förlag) har kommit ut.

Susanna Hakelius Popova läser den under några dagar i augusti och september.

29 augusti

KÖPER LARS NORÉNS *En dramatikers dagbok*. 2013/2015 på NK Bokhandel. Sparar kvittot till revisorn. Volymen väger 1 363 gram mot den första på 1 343 gram och den andra på 1 125 gram. Ur boken: "Jag skall ju noggrant skildra mitt inre sönderfall." Eller är det en dramatikers bok om en döende diktare? Bort från dramatik, ingen återvändo till poesin, skriver han.

3 september

VAKNAR AV ATT JAG ligger på en penna. Har överlistat författaren och har ett system att hitta i hans böcker. Som alla numera vet numrerar han inte sidorna, de heter istället LARS NORÉN varenda en av dem, ja eller varannan. De andra heter JANUARI 2013 osv. I den första volymen står det naturligtvis inte mycket om korrektur. Nu i den tredje står det desto mer. Förstår inte hur han och, den av honom mycket älskade, Bonnierredaktören hittar i sidmassor-

na. Det är kanske därför det tar sådan tid. De har min fulla sympati. Första halvan av 2013 handlar om filosofi. Mest Heidegger. Och den där jävla Nietzsche.

Minns plötsligt från första dagboken att författaren sade sig bara vilja beskriva sin praktiska vardag. I den här delen har döden klivit närmare. Filosofin. Och tolkningarna av det egna jaget. Och det egna barnet: flickan som är fyra år gammal och låter dramatikern oreflekterat finnas i livet. Som barn brukar. Alla tre döttrarna får mycket utrymme i boken. Och filosofi. Nästan halva 2013 ägnas åt att läsa filosoferna. Mest Heidegger.

5 september

ÄR NU INNE I Noréns juli 2013: "Duschade, åt mozzarella, vilade en kort stund, gick ner, slog på radion i köket, hörde ett samtal mellan Gunnar Bolin, kulturkorrespondent, och Svante Weyler som befann sig i Turkiet. Jag förstår inte varför de där människorna inger mig så mycket vämjelse och förakt. Jag försöker rannsaka mig själv, men kommer bara fram till att mina reaktioner är både obehagliga och berättigade. De är övertygade om att de befinner sig i ett kulturellt centrum, de tror att de för ett intelligent samtal men det är samma meningar och åsikter fast med skilda röster som är anpassade till de etablerades salonger – man hör till och med på röstnivåerna hur medvetna de är om att deras likar lyssnar." Tja.

Norén skriver vad han kalla fragment. Jag associerar till Twitter, innan jag tror mig förstå: han är tillbaka i poesin. Den sönderfallande poeten återfödd. Ständigt denna ambivalens. På samma sätt som hans vardag ger läsaren intryck av att han inte vill saker, han bestämmer sig för att vilja.

En bit av Europa

64 Alfred Sjödin besöker Ukraina

Kluvenheten som dygd

66 Ulrika Carlsson läser Leoparden

Den inställda invasionen

68 Gunnar Åselius går tillbaka till 1716

**Att vara förtrogen med
det absurda**

70 Jakob Sjövall hyllar 100-åringen
Kazimierz Brandy

Krönika

71 Martina Björk misslyckas som språkpolis

I korthet

71 David Andersson om att filatisera romaner

Lars Norén.

FOTO: LARSEPSTEIN/TT

6 september

FÖRFATTAREN SÄGER ATT han vill vara ärlig, sann. Hur går det? De utförliga beskrivningarna av hur han förhandlar strykningar med dem som är omskrivna, är i sig en klassindelning där de som får som de vill tillhör den högsta kasten. Längts ner finns de som inte får yttra sig alls.

Författaren ogillar till exempel en public service-journalist som är känd för att ha stått Ingmar Bergman nära. Han uppfattar henne som devot. Ett ord som Norén i och för sig inte skulle använda. Själv har han också en änglasjungande public service-journalist i sin krets, men hon får stryka obekväma passager. Dock finns de passager kvar som beskriver författarens motvilja mot att journalisten bytt arbetsplats. Till *Dagens Nyheter*. Efter mycket förhandlande med sig själv, kommer han fram till att han inte kan acceptera att hon nedlåter sig till att skriva där.

10 september

DET ÄR INTE BARA DN och filosofin som tar plats, också Gud tränger sig in bland

möten, kvitton och barn som finns att älska. Möten förresten, det är en oerhörd mängd möten som blir inställda. Dramatikern plågar sig med att räkna upp dem och beskriva dem som misslyckanden. ”Jag får skylla mig själv. Det gör jag också.” Kanske sade han det om något annat än ett inställt möte, men citatet visar hans ovilja att låta sig själv slippa undan. Veldig många morgnar tillbringar han i ångestladdad stillhet, låter ångesten rusa runt. Han flyr inte, han använder den. De framstår som märkligt dröjande dagar då han talar mycket om en gud som han inte tror på.

11 september

TILL SKILLNAD FRÅN en recensent i *Fokus*, tycker jag detta är stor litteratur. Sämre korrekturläst än de två första. Men ett storverk.

17 september

VARA TRÖTT PÅ poesi, bli kär igen, rensa bland kvitton, gå till kemtvätten, ta ut pengar till städerskan, lägga upp jeansen, handla färdiglagad mat på A Tavola.

Varför skrev jag färdiglagad? Ett moraliskt mellanlägg? Diktaren LAGAR inte sin mat. Jo, det gör han. Ibland. Och jag bryr mig egentligen inte alls om vem som lagar hans mat. Till skillnad från Norén tycker jag inte att det privata är politiskt. Eller det kanske han inte tycker. Längre. I alla fall gillar han inte kommissarier. Det är anledningen till att han inte gillar DN. Sen gillar han inte NK och inte Söder. Vissa fenomen väcker inte bara ogillande, utan direkt fysisk motvilja hos författaren. Lätt att känna igen sig i.

23 september

”KONST TAR LÅNG tid, och det som är allra viktigast för att åstadkomma den är ett tillstånd av oplanerad frihet, ett kravlöst svävande tålmod, en motvilja mot att finna den lättaste lösningen, en sorts frånvaro av alla produktionstankar och hänsyn till det färdiga resultatet, ett mållöst vandrande, en mycket långsam och ibland omedveten process som inte letar efter vad den skall resultera i.”

>>

26 september

DEN TREDJE DAGBOKEN är liksom de två första oerhört välskrivna. Det gör det än mer intressant att ta del av författarens självkritik. Han beskriver hur han i perioder anser sig förlora kontrollen över språket. Orden ger sig inte tillkänna och när de kommer fram är de felstavade. Norén är arg på sitt språk, och ändå är det ett språk som han verkligen behärskar.

Tänker på när Norén 2005 medverkade i ett program om mediedramaturgi, som jag gjorde i TV8. I sin andra dagbok beskrev han att han var förvånad över att han ställde upp. Jag kommer ihåg hans fråga före inspelningen: Vilken roll ska jag spela, den onde eller den gode? Jag minns att jag tyckte det var kul att svara: Du kan väl spela Lars Norén? Efter att ha läst hans dagböcker tycker jag inte att det är lika kul.

Han skriver att hans första dagbok mottogs brutalt och slappt. Han hittar en text på nätet där Maria Schotenus i DN skrivit om hans andra dagbok under rubriken: "Lars Norén får fortfarande fri lejd på sin väg i offentligheten". Just det där utstötandet bekommer honom naturligtvis väldigt illa, det är ju det som är meningen med sådana texter. Efter mediereaktionerna tycker han sig känna att en ny atmosfär möter honom på förlaget.

Lars Norén hårbärgerar en enorm ensamhet. Han gör sig ensam för han bryts ner av tillhörighet, "en läxa som jag lärde mig redan i min familj och de första skolåren". Han fortsätter: "men jag måste också anstränga mig för att inte heroisera det som är ett naturligt instinktivt val." Han vill befria sig från tiden, utan att mista den. Att skriva dagbok är väl just det.

28 september

LÄSNING KAN OCKSÅ vara att befria sig från tiden, utan att mista den. Dramatikern läser och läser, och det är en magisk parallellhandling att vara den som läser det.

Det som får avbryta läsningen är femåriga dottern Sasha. Han njuter av sin tillvaro med henne. Och det är en njutbar tillvaro att läsa om henne, böckerna, skrivmaskinerna, omsorgerna och det underbara modet att skapa liv.

29 september

DET FINNS JU, som alla numera vet, inget som talar för att man blir en bättre människa av att läsa. Men ibland känns det så i alla fall. ✿

RESEBREV

En bit av Europa

Ett besök i Ukraina kan öka förståelsen av den europeiska identiteten, skriver **Alfred Sjödin**.

UKRAINA ÄR EUROPA. Det underrättar oss i varje fall taxichaufförer och hotellstäderskor om då vi vistas i Lviv. Med eftertryck. Den historiskt bevandrade taxichauffören går igång på att jag är svensk och börjar tala om Karl XII. Innan vi åkt den korta sträckan från Lvivs vackra stationsbyggnad till centrum av gamla staden har han hunnit ge sig in på kontrafaktiska resonemang om hur Ukraina och världen hade sett ut om inte Peter den store hade segrat vid Poltava.

Att Ukraina är en del av Europa är i varje fall lätt att hålla med om då man är i Lviv, som onekligen känns som Kraków. Gatumusikanter som framför de senaste årens hittar med violiner påminner om att man fortfarande befinner sig i den habsburgska kultursfär där varje liten by hade ett eget musikaliskt sällskap. Lemberg, Lwów, Lviv – stadens namnbyten under de senaste tvåhundra åren är i sig en demonstration av platsens skiftande nationstillhörighet. Det är heller inte konstigt att många västukrainare ansökt om polskt medborgarskap och med lätthet anammat den nya nationstillhörigheten.

I Lviv – då definitivt Lwów – föddes 1923 Zbigniew Herbert, den kanske mest framstående bland 1900-talets polska poeter. Kanske är det betecknande att Herbert, uppväxt i en numera ukrainsk stad som under hans ungdom omväxlande ockuperades av Sovjet och Nazi-Tyskland, är en av 1900-talets stora européer: en av dem som i likhet med Milan Kundera och Czesław Miłosz har kunnat fylla begreppet "europeisk identitet" med ett verkligt innehåll. I sina lågmälda, resonerande dikter söker Herbert sig gärna bakåt genom århundradena, mot de tidlösa frågorna om makt, våld och rätt. Den lite abstrakta och sparsmakade formen gör honom till en av de modernistiska klassicisterna; innehållet gör honom till en av 1900-talets stora kritiker av totalitarismen. Ändå tycks det inte finnas något intresse för Herbert i Lviv, i bjärt kontrast till jättemonumentet över

Ivan Franko, poeten och opinionsbildaren som var en av ledarna för den nationella frigörelsen i Ukraina.

GALIZIEN, DEN GAMLA regionen inom Habsburgsmonarkin, är en lika rimlig indelning som nationalstaterna "Ukraina" och "Polen". Dock är västukrainarna snarast mer nationalistiska än sina landsmän österut. Det var här partisankrigen mot Sovjet ägde rum. Det tar heller inte lång tid innan samtalen med lokalbefolkningen glider över i upprörda utläggningar om Ryssland ("den nya kommunismen") och kriget. *Vysjyvanka* – den traditionella folkdräkten – bärs till synes helt oironiskt av många människor, unga som gamla.

Nu har vi inte kommunism längre. Ändå, påpekar hon, har vi inte fått tillbaka den typen av rika människor. Alla tänker bara på sig själva och bryr sig inte ett skvatt om kulturen.

En sådan nationalism ses av oss vanligtvis som farligt exkluderande och kan under vissa omständigheter också vara det. I nuläget tycks det mig dock som att den ukrainska patriotismen huvudsakligen är konstruktiv: den yttrar sig i en vilja att skydda landets oberoende och att faktiskt få saker att fungera.

Att få saker och ting att fungera, ja. Med tanke på den bild man oftast får av Ukraina och före detta Sovjetstater i stort kan det finnas anledning att påpeka att en hel del

Ukrainska folkdräkter.

FOTO: GETTY IMAGES

faktiskt fungerar utmärkt. Tåget som tar oss från Lviv till Kiev är bekvämt och ganska snabbt. Gott kaffe serveras, och på tv-skärmarna ges informativa program om Ukraina som turistmål och plats för företagande. Att vägen till en sund ekonomi för Ukraina kommer att vara lång är dock inget att hymna om.

VI TALAR MED EN museivakt på Chanenkomuseet i Kiev. I likhet med flertalet av liknande arbetare vi stöter på är hon pensionär. Hon sitter av sina timmar i det fascinerande men inte luftkonditionerade museet för att få ihop pengar till sin gravsten. Sedan Porosjenko bestämde att pensionen skulle minska med 15 % på grund av krigskostnaderna har hennes situation förvärrats. Men hon är inte i samma förnedrande belägenhet som de *babusjkor* som med utsträckt hand ber om en allmosa – människor som har slitit i hela sitt liv och likväl inte kan klara sig på sin pension. Att man i de östra delarna kunnat snegla på sina ryska grannar och deras betydligt bättre pensioner har självklart varit viktigt för att vinna folks sympati för separatisterna.

”Bolsjevikerna kom och dödade dem”, berättar hon om husets tidigare ägare. De hade köpt in fina konstsamlingar och ägnade sig åt filantropisk verksamhet. Nu har vi inte kommunism längre. Ändå, påpekar hon, har vi inte fått tillbaka den typen av rika människor. Alla tänker bara på sig själva och bryr sig inte ett skvatt om kulturen.

Familjen Chanenkos gamla våning är alltså idag ett av dessa unika museer som på en gång är en kulturhistoriskt fascinerande utställningsmiljö och en rik konstskatt. Vi tittar på japanska teckningar, holländska målningar, lergods från Centralasien och den tillfälliga pärlan: ikoner från 600-800-talet som evakuerades från Bysans till kloster i Mellanöstern under ikonoklasmen. Några kvarter bort kan man besöka det relativt nyöppnade Pinchuk Art Center för samtida konst. Utställningslokalen är en donation av den affärsmannen

Viktor Pintjuk, vilket i någon mån dementerar museivaktens uppgivna uttalande.

VÅR RESA TAR OSS på några timmar från Kiev, det gamla Rus vagga, till en plats som kulturellt känns mycket avlägsen: Odessa. Det finns onekligen något experimentellt med stadens grundande 1794, baserat på ett dekret av Katarina den stora. Franska och italienska arkitekter hyrdes in för att skapa en stad. Den blev så småningom frihamn och sakerna har sin gilla gång. Förteckningen över dess etniska sammansättning under 1800-talet utgör en så diger lista att den täcker en boksida. Spår av detta finns fortfarande i gatornas rutnät, där Franska gatan, Grekiska gatan och så vidare bär spår av ursprungliga uppdelningar. Det var denna europeiska anda som Pusjkin förtrollades av och besjög i *Eugen Onegin* (i Kjell Johanssons översättning):

*Jag bodde en gång i Odessa...
Som trots sitt damm så soldränkt är;
En livlig hamn för alla dessa
Som över haven varor bär.
Utav Europa allt där andas
Och i en mångfald sammanförs;
Italienskan klinga hörs
På gatan i en glad palaver;
Där ser man slav och grek; spanjor,
Armenier, fransos där bor;
Man möter kraftiga moldaver,
Samt en för detta grym pirat
Egyptiern Ali – min kamrat.*

Med utgångspunkt från Odessa skulle man kunna skriva en helt annan historia om det ryska imperiet än den Moskvacentrerade. På avstånd från tsaren i norr har här enastående energier av entreprenörsanda, mänsklig slughet och interaktion mellan kulturer släppts fria. Staden hade också en av de största judiska befolkningarna, vilken gradvis växte till att före andra världskriget utgöra hälften av Odessas invånare. Nuförtiden uppgår den till några procent. De som

inte försvann under kriget har sedermera emigrerat till Israel, USA eller Kanada.

Att stadens nuvarande guvernör, Georgiens före president Saakasjvili, sett till att rekrytera all sin personal utifrån kan ses som en intressant förlängning av Odessas öppenhet. Den enklaste förklaringen är dock att de lokala makt-havarna helt enkelt är för insyltade i korruptionen. Och stadens problem är lätta att peka på. Förutom korruptionen hör sexturismen, på en skala från prostitution till dubiösa arrangemang mellan ukrainska lycksökerskor och rika västeuropéer, till de mindre tilltalande aspekterna i stadslivet. Smugglingen är så nära förknippad med stadens identitet att detta näringsfång har fått sitt eget museum.

DET EGENARTADE I stadens kultur har odödliggjorts i de *Odessahistorier* som författades av Isaac Babel, den mest kände av Odessas författare. Det är en bullrig värld av gangstrar och original som snarast får en att tänka på Emir Kusturicas filmer. Samtidigt var Babel en av de mest franskinspirerade författare som har skrivit på ryska. Sina första berättelser skrev han rentav på detta språk, och hans berättelser vore omöjliga att tänka sig utan den franska traditionen av arbete med stilen, där ”en punkt insatt på rätt ställe” är en projektil som ”träffar hjärtat med en förlamande kraft”. Babels kombination av frodig folklivsskildring, drastisk psykologi och klassiskt rena linjer vittnar om den unika kultur Odessa födde fram.

Har Odessa en europeisk anda idag? Förutom enastaka tyskar och turkar verkar det inte finnas många icke ryskspråkiga turister. En del västeuropéer avskräcks säkert av närheten till Krim och det pågående kriget. Det är synd, eftersom Odessa, liksom Ukraina i stort, har mycket att erbjuda en resenär – vad gäller upplevelser och mat och dryck, men också viktiga pusselbitar till den europeiska identiteten. Risker finns dock att en vistelse i landet gör denna identitet ännu mer svärdefinierad. ✨

Alain Delon och
Claudia Cardinale i
Viscontis *Leoparden*.

FOTO: WIKIMEDI COMMONS

LITTERATUR

Kluvenheten som dygd

I Lampedusas roman *Leoparden* gestaltas en konflikt mellan olika värden som inte låter sig förenas, skriver **Ulrika Carlsson**.

MINNET AV EN DÖD soldats förruttnade kropp passerar revy i Prinsens inre monolog i början av Giuseppe Tomasi di Lampedusas roman *Leoparden*, som nu har kommit i nyöversättning av Viveca Melander på Bonniers. Den vanhedrande stanken i vilken ett mänskligt öde utmynnat ger huvud-

personen anledning att fundera på om den okände soldaten offrade sitt liv för ett värdigt ändamål.

Den sicilianske soldaten stupade i strid för sin kung och mot Garibaldis republikanska styrkor, vars seger i mitten av 1800-talet ledde till Italiens enande.

Prins Fabrizio av Salina är nu själv ingen soldat. Men han är adelsman: en del av det etablissemang liberalerna vill montera ner. Frågan hur han ska förhålla sig till den liberala rörelsen är alltså högst aktuell även för honom. Och när frågan om soldatens martyrium genljuder i Prinsens melankoliska

själ antar den djupare och mer universella dimensioner. Därmed gör Lampedusa följande frågeställning till ett av bokens huvudteman: Vilka värden har livsviktig betydelse, så att de också är värda att dö för? Vad gör livet värt att leva?

Det är utan försköningar och förenklingar som Lampedusa gestaltar Prinsen. Han är en man som känner en viss tillfredsställelse över att golv, fönsterrutor och barn skälver när hans kraftiga och ståtliga person marscherar genom slottets rum men som helst av allt läser in sig med sina teleskop och astronomiska beräkningar. Han inser att han inte gjort sig förtjänt av sina privilegier, men denna insikt hindrar inte att han sörjer det som håller på att gå förlorat, nu när den liberala världssynen tar över. Det är med ett sting av smärta Prinsen tänker på de tavlor och möbler i hans palats som har fått betydelse av de generationer som förvaltat dem, men som efter hans egen död kommer att kastas på sopställen. De kollektiva och nedärvda minnen som är grunden till en familjs gemensamma identitet antar materiell form i dessa föremål och därmed också en viss beständighet. Därför säger Prinsens systerson vid ett tillfälle till sin fästmo, Angelica, i ett försök att förklara adelns säregenhet: vi "är mer fästa vid våra hus och våra möbler än vid någonting annat".

Idag skulle vi kalla denna inställning för materialistisk men i själva verket handlar det om en förhöjd andlighet: det är inte skryt- eller marknadsvärdet i föremålen som man värderar, utan den immateriella betydelse de har i och med sin historia. En adelssläkts betydelse, skriver Lampedusa, "ligger helt och hållet i traditionen, i de livsviktiga minnena" och Prinsen "var den siste som hade några ovanliga minnen, några som skilde sig från andra familjers".

OM NÅGON ÄR materialist är det Calogero Sedàra, borgmästare och far till Angelica. Han representerar i *Leoparden* liberalismen i dess degenererade form, eller den tarvliga människotyp som lyckats komma upp sig tack vare revolutionen. Det vore billigt att kritisera ideologin om frihet och jämlikhet genom ett karaktärsdrama på denna ryggradslösa varelse. Men boken har mer krut än så, och en långt mer sofistikerad förståelse av konflikten mellan feodalsamhället och liberalismen än vad den karikatyrartade gestaltningen av Sedàra låter påskina. Lampedusa förstår att de två uppsättningar värderingar han ställer emot varandra skiljer sig inte bara till innehållet utan även till strukturen.

Grundprinciperna inom liberalismen är jämlikhet – att alla ska ha likvärdiga rättigheter och möjligheter – och negativ frihet. Dessa är viktiga instrument för att alla i samhället ska få möjlighet till självförverkligande, självständighet och framgång.

Men samtidigt är de bara instrument. Det ligger inget egenvärde i att ha det lika bra ställt som grannarna. Om så var fallet skulle det gå lika bra att se till att alla hade det lika illa ställt som samhällets lägsta skick. Det enda som kan ha egenvärde är det man själv faktiskt har – hur det än står sig i en jämförelse med andras tillgångar och möjligheter.

Likasa är den negativa friheten – friheten från yttre tvång – ett medel för att röja undan hinder ur ens väg. Den är meningslös om man inte har någonstans att gå – något man vill uppnå, något man vill knyta sig till av de oändliga möjligheter som nu är inom

En adelssläkts betydelse ligger helt och hållet i traditionen, i de livsviktiga minnena och Prinsen var den siste som hade några ovanliga minnen, några som skilde sig från andra familjers.

räckhåll. För att den negativa friheten ska få något egentligt värde måste alltså individen värdesätta något annat än just denna frihet: en sysselsättning som är meningsfull, ett nöje som stimulerar, en människa hon älskar eller en Gud hon vill tjäna. En människa som åtnjuter frihet och jämlikhet har därmed ännu inget som ger hennes liv värde. Tillspetsat kan man säga att en soldat som dör för den gamla ordningen har offrat sig för något av substans, medan den som dör för liberalismen dör för ingenting. När han har bidragit till liberalernas seger genom att offra det egna livet för sina medmänniskor återstår likväl frågan: Är deras liv värt att leva?

DE IDEAL PRINSEN uppfostrats att eftersträva har däremot inte blott instrumentellt värde. De lämnar inte den stora frågan öppen, utan utgör just ett konkret svar på frågan. Svaret ligger i de traditioner Prinsen och hans familj deltar i, såsom den dagliga gemensamma bönen; i människor och den akuta känsla av att världen är verklig och meningsfull som kommer av samvaro med andra; i intellektuella intressen, som Prinsens astronomiska forskning, där livsglädje föds ur betraktelsen av världen. Dessa har alla ett egenvärde liksom det Kant tillskrev skönheten. När man finner en blomma vacker, skrev Kant, kommer man sig inte för att fråga vilket syfte dess existens har.

Aristokratins etiska vägledare är också just skönhetskänslan: att ha stil inne-

bär inte bara att kunna klä sig, utan också att kunna föra sig bland folk. Prinsen är fåfång, men av god smak avstår han från att klä upp sig för mycket då han bjuder Sedàra på middag, för att denne inte ska känna sig underlägsen. Han bedrar förvisso sin hustru, men det är också han som tar illa vid sig då Sedàra uttalar sig krasst om kvinnor.

Det ligger nära till hands att förkasta Prinsen med följande analys: han är en hycklare och egoist. Hans välmenande gestergentemot dem som är honom underlägsna är inte finkänsliga utan lika ruttna som feodalsamhällets mest brutala yttringar. Att behandla kvinnor som om de vore mer ömtåliga än män är ju enligt modern feminism att nedvärdera dem. Och med marxistiska glasögon blir Prinsens omtanke om borgmästarens stolthet nästan komisk – som om problemet med klassamhället vore rent kosmetiskt och bara handlade om lite avundsjuka över adelns fina kläder, snarare än om ojämna maktförhållanden.

VAD SOM GÅR FEL i denna analys är inte det politiska motstånd mot klasskillnader den grundar sig på. Det är istället att den reducerar människor till klasstillhörighet och inte lämnar plats för att uppskatta en person för hans inre kvaliteter när hans sociala status väl bedömts som illegitim. Kritiken förutsätter ett slags värdeemonism, där en utvärdering enligt politiska kriterier är den enda eller i alla fall slutgiltiga utvärderingen av såväl personer som kulturella fenomen. Den saknar förmågan att på en och samma gång hysa negativa och positiva åsikter om ett ting eller en person: förmågan att fördöma feodalsamhällets ojämlikhet och samtidigt uppskatta Prinsens aristokratiska storsinhet, generositet och omtanke om andras känslor.

Prinsen går genom romanen mot ett stilla slut. Just denna stillhet ger honom en värdighet och romanen en sorgsenhet, som borrar sig in i läsaren. Ingen filosofisk lösning på konflikten mellan aristokrati och liberalism står att finna i boken. Men den målar förvisso upp ett förhållningssätt till dylika konflikter. Vilken sida man än sällar sig till måste man erkänna att det som går förlorat inte på något sätt uppvägs av det man tjänar. Inte för att förlusten är så stor, utan för att det inte finns någon valör som kan mäta båda värdena och kvittera dem mot varandra. Förlusten låter sig alltså inte behandlas matematiskt, utan kan bara erkännas inombords, i vördnad, och uttryckas som respekt och medkänsla för motståndaren. Prinsen själv förkroppsligar denna förmåga då han sörjer undergången av aristokratins värld samtidigt som han ger liberalerna rätt i principfrågan. Och det är just denna förmåga att acceptera ambivalens som romanen upphöjer till kardinaldygd. ✱

>>

Den inställda invasionen

För 300 år sedan planerade Danmark och Ryssland att invadera Skåne, vilket kunde ha fått avgörande konsekvenser för utvecklingen kring Östersjön, skriver **Gunnar Åselius**.

NYLIGEN PASSERADE trehundraårsdagen av en viktig händelse i Nordens historia. Den 8 september 1716 (den 19 september enligt nuvarande kalender) ställdes den planerade rysk-danska invasionen av Skåne in. Danskarna hade sex år tidigare gjort ett försök att återta sina förlorade östra provinser i nuvarande södra Sverige. Här kunde det ha blivit ett tillfälle till, med en annan utgång än den i slaget vid Helsingborg 1710.

Svenska och danska militärhistoriker ordnade en konferens i Köpenhamn i augusti med anledning av jubileet, men nästan alla konferensbidrag som presenterades handlade om andra aspekter av det stora nordiska kriget än skeendena 1716. Historien om det "som inte hände" genererar ju av förklarliga skäl inte så mycket forskning. Det finns ändå anledning att reflektera över vilka konsekvenser beslutet att inte invadera Skåne fick för utvecklingen kring Östersjön. Man kan dessutom konstatera att Karl XII – som ofta beskrivs som impulsiv och omdömeslös i strategiska frågor – just vid detta tillfälle framstod som synnerligen kylig och klartänkt.

EFTER MÅNGA ÅRS bortavaro hade den svenske kungen återvänt till hemlandet i december 1715. Då var Finland och provinserna i Baltikum sedan länge ockuperade. Av de svenska områdena i Tyskland återstod endast Wismar (staden kapitulerade i april 1716). Förutom Ryssland, Danmark, Sachsen och Polen hade även Preussen och Hannover anslutit sig till Sveriges fiender. Kurfursten av Hannover, Georg I, var tillika kung av Storbritannien, men fick inte använda den brittiska flottan i sitt krig mot Sverige. Genom att Karl XII hade släppt loss kapare som hänsynslöst attackerade trafiken på de ockuperade svenska Östersjöhamnarna, hade Georg I dock inga problem med att få parlamentet i London att utrusta en eskader för att skydda den brittiska sjöfarten i Östersjön. Från Östersjöområdet hämta-

des livsviktiga råvaror till Royal Navy, som hampa och tågvirke. Nederländerna, som i likhet med Storbritannien var beroende av rysk hampa för sin sjöfart, skickade också örlogsfartyg till Östersjön. Liksom Iran lockade den amerikanska flottan att intervensera i Iran-Irakkriget på 1980-talet genom att attackera tankertrafiken i Persiska viken, fick alltså Sverige genom sitt kaparkrig världens ledande sjömakter att backa upp sina fiender.

Karl XII föreföll dock oberörd. Sin plan för hur kriget skulle avslutas hade han formulerat i ett brev till sin syster Ulrika Eleonora, kort före avfärden från Turkiet hösten 1714. En allmän fredskongress med fienderna eller medling av andra makter skulle undvikas. Sverige borde istället genom "särskilda hemliga underhandlingar sökia skillia fienderna [...] och medh värian först förskaffa oss bättre anseende hos fienderna än vi nu hafva". Det var också denna strategi som kom att tillämpas inför invasionshotet 1716 och som visade sig vara framgångsrik.

Lagom hemliga underhandlingar inledes med den brittiska exiloppositionen, som ville störta huset Hannover och återinsätta ätten Stuart. Rykten spreds snart i Europa om att Sverige planerade att landsätta trupper i Skottland för att understödja Stuartarnas försök att återta tronen. Oavsett hur seriösa förhandlingarna faktiskt var uppstod därmed oro i fiendeläget. Georg I skulle bli tvungen att hålla kvar en stor del av den brittiska flottan i hemmafärvattnen.

NÄR DET GÄLLDE ATT med värjan "skaffa sig bättre anseende" ansåg den svenske kungen den främsta uppgiften vara att slå ut Danmark ur kriget. Utan dansk medverkan skulle fiendekoalitionen inte heller kunna invadera Skåne. På nyåret 1716 gjordes förberedelser för att tåga över det isbelagda Öresund mot Köpenhamn. Någon vecka in på året slog emellertid vädret om och isen gick upp. Då improviserades istäl-

let en invasion av Norge, som kunde rulla igång redan i slutet av februari. Kristiania intogs snabbt, men fästningarna i Akershus och Fredriksten höll ut. Underhållsläget för den svenska armén blev alltmer förtvivlat, och sedan den norsk-danske sjöhjälten Peter Tordenskjold i slutet av juni slagit ut den svenska transportflottan i Dynekilen-fjorden norr om Strömstad var möjligheterna att sjövägen försörja armén tillintetgjorda. Karl XII fick slå till reträtt och utrymma Norge. En mindre styrka lämnades dock kvar vid Svinesundsbron för att den danske kungen Fredrik IV skulle fortsätta oro sig.

ÄVEN OM FÄLTÅGET inte var särskilt framgångsrik militärt fyllde det därmed ändå sitt strategiska syfte. När Fredrik och tsar Peter träffades i Hamburg i maj för att planera slutanfallet mot Sverige tänktes den danska flottan spela en viktig roll för transporter över Sundet. Nu kom ett stort antal danska fartyg att hållas kvar utanför den norska kusten fram till slutet av juli, för den händelse svenskarna skulle komma tillbaka. Eftersom den svenska flottan under amiral Wachmeister hade gått ut från Karlskrona och kryssade i vattnen runt Bornholm fördröjdes dessutom överföringen av ryska trupper från norra Tyskland till Köpenhamnsområdet under åtskilliga veckor. Hela den allierade flottan om 67 linjeskepp och fregatter (23 danska, 19 brittiska, 19 ryska och 6 holländska) fick i början av augusti segla in i Östersjön för att skydda den avslutande över skeppningen. Först en månad senare var invasionsarmén samlad på Själland: 32 000 ryska och 20 000 danska soldater.

För att möta anfallet fanns omkring 19 000 svenska soldater i Skåne under befäl av kungens sväger Fredrik av Hessen-Kassel (sedermera Fredrik I). Skansverk hade uppförts på både väst- och östkusten: vid Råå, Barsebäck, Klinta och Hammar. Landstigningen väntades därför äga rum mellan Ystad och Trelleborg på sydkus-

Karl XII – 300 år senare.

FOTO: ERIK G SVENSSON/TT

ten. Enligt Karl XII:s instruktioner skulle arméns förnödenheter koncentreras till det befästa Malmö. För att försvåra fiendens underhåll skulle Landskrona och Helsingborg brännas ned vid en invasion, på samma sätt som ryssarna bränt städer i den svenska arméns framryckningsväg åtta år tidigare. Lund skulle också överges, varvid biskopen, professorerna och stadens invånare skulle evakueras till Malmö. Helsingborgs hemlösa befolkning kunde däremot bege sig till Ängelholm, tyckte kungen.

DET VAR NU invasionen plötsligt avblåstes. Tsar Peter hade vistats i Köpenhamn sedan den 7 juli och blivit allt mer irriterad på sina allierade. Det var uppenbart att de ogillade närvaron av ryska trupper i norra Tyskland och Danmark och misstrodde Peters avsikter. De hade gemensamt hindrat ryssarna från att delta i intagandet av svenskarnas sista fäste Wismar. Preussarna vägrade att delta i anfallet mot Skåne, och den brittiske och den holländske amiralen hade oklara instruktioner när det gällde hur aktivt de skulle stödja operationen. Den danske kungen verkade ha förhållat alltsammans för att slippa inhysa ryska trupper på Själland över sommaren. Därtill kom problem hemma med sonen Alexej, som hade flytt till Wien. Slutligen verkade de svenska försvarsförberedelserna i Skåne avskräckande.

Den 8 september meddelade tsaren att invasionen fick skjutas upp, eftersom det hunnit bli för sent på året. Både Fredrik IV och Georg I bönföll honom att ompröva sitt beslut, men utan resultat. Peter förklarade att det skulle vara omöjligt att underhålla invasionsarmén i Skåne över vintern och att Karl XII var en energisk motståndare som skulle tillfoga de allierade svåra förluster. Den 3 oktober lämnade tsaren Köpenhamn, och de ryska trupperna började utrymma Själland.

RYSSLAND HADE UNDER Peter den store stigit upp som den ledande makten i norra Europa, men välkomnades ändå inte som en jämlik partner i stormaktsgemenskapen. Tsar Peter var uppenbarligen besviken och hösten 1716 inleddes hemliga fredsförhandlingar med Sverige, som från rysk horisont inte längre framstod som huvudmotståndaren i europeisk politik.

Sverige fick i fredssluten efter stora nordiska kriget också en bättre uppgörelse än man hade kunnat befara. Det till synes undergångsdömda svenska Östersjöimperiet kunde i stympat skick leva vidare ytterligare ett århundrade. De västliga sjömakterna å sin sida, som hade varit beredda att bistå tsar Peter i slutstriden mot Karl XII, började under det stora nordiska krigets slutskede istället staga upp Sverige mot det mäktiga ryska imperiet. Den politiken har fortsatt in i våra dagar. ✨

Att vara förtrogen med det absurda

Kazimierz Brandys gav i sina dagböcker en fascinerande, konkret beskrivning av livet i det kommunistiska Polen, skriver **Jakob Sjövall**.

I ÅR SKULLE DEN polske författaren Kazimierz Brandys (1916–2000) ha fyllt hundra. Brandys var i början av sin litterära karriär en uttalad vänsterförfattare och var en tid på 1950-talet hyllad av kommunistpartiet. Så småningom började han distansera sig alltmer från det officiella Polen och gick slutligen i opposition. Från 1981 levde han i exil i Paris. Brandys dagböcker från 1970-talets Warszawa, utgivna på svenska i två volymer med titeln *Månaderna*, ger en nyanserad bild inte bara av det kommunistiska systemet, utan också av den sammantagna polska erfarenheten av moderniteten.

Särskilt den första delen av de två voly-

merna behandlar Brandys erfarenheter i Polen. Dagböckerna skildrar Brandys och hans hustrus vardagsliv. Stilen är resonerande och litterär, snarare essäistisk än dagboksmässig i vanlig mening, och volymerna är säkert omsorgsfullt redigerade.

I DAGBÖCKERNA FÖRMEDLAS bilden av en intellektuell som tar sin uppgift på stort allvar. Brandys verkar ibland nästan plågas av svårigheten av att alltid vara uppriktig och kritisk. Han vill ge en sanningsenlig bild av det som han subjektivt upplever och vinnlägger sig om att upprätthålla sin integritet i ett samhälle som inbjuder till definitiva ställningstaganden. Brandys är å ena sidan djupt medveten om vilken absurd och grotesk tillvaro han och hans landsmän lever i, och den stora orättvisa som detta innebär. (I ett stycke skildras med mycket humor en Kafkaliknande semester i södra Polen, som avslutas med orden: "Om en svensk eller holländare hade hamnat här, hade de packat sina väskor och rest efter en timme. Men vi, som är väl förtrogna med det absurda, stannade i fyra veckor.")

Brandys avskyr de lögner, halvsanningar och insinuationer regimen använder för att manipulera befolkningen. Å andra sidan försöker han fungera i denna tillvaro och inte förlora sig i utopiska dagdrömmar om vad som kunde vara i stället. Han beskriver vid något tillfälle sina intellektuella kolleger som människor som inte bara är trötta på den offentliga lögnen och vardagens absurditet, utan som också hungrar efter ett mirakel. När tillvaron ter sig så orättvis och absurd framstår alternativen som ljuvligare än de kanske är.

I DAGBÖCKERNA SÄTTER Brandys relationen mellan makthavarna och befolkningen i ett historiskt och ideologiskt perspektiv. Kulturens vikt och historiens roll i formandet av landets erfarenheter är det centrala temat. Snarare än att generalisera över kommunismen som system försöker Brandys förstå situationen utifrån ett särskilt

poliskt och central- eller östeuropeiskt perspektiv. Brandys menar att Polen är ett land som är ofrivilligt klivet mellan det av upplysningstidens toleranta arv präglade Väst-europa och det auktoritära Ryssland.

Denna inställning bottnar i en påtaglig och påtvingad historisk erfarenhet som ytterst beror på de central- eller östeuropeiska ländernas realpolitiska geografiska läge – ett tema som utvecklas intressant av Milan Kundera. Snarare än att inta en behaglig kulturell överbrygningsroll slits Polen sålunda mellan väst och öst. Brandys mening är att den dåvarande regimen kommunistiska ideologi knappast var mer än en fernissa, den då rådande östeuropeiska ordningen var en tunt maskerad rysk imperialism. Vad detta innebär och historiskt har inneburit för Polen och andra östeuropeiska länder, inte minst i deras relation till ett ofta oförstående Väst-europa, resonerar han kring på ett sätt som kanske särskilt idag kan väcka intresse.

I centrum för denna strid står kulturen. Brandys menar att politik och kultur betingar varandra men att det i längden är kulturen som formar större delen av våra erfarenheter. Den är också det verktyg vi använder oss av för att gestalta, försöka förstå och normalisera samma erfarenheter.

DET SOM GÖR BRANDYS dagbok så tilltalande och intressant är att han hela tiden på ett väldigt konkret sätt utgår från vad allt detta betyder för individens vardag. Att han varken vill glorifiera eller fullkomligt förkasta idéer, ideologier och samhällsskick har, anar läsaren, en praktisk bakgrund. Brandys är en intellektuell som inte främst söker svar på de stora och abstrakta frågorna, utan frågar sig den egentligen mycket svårare frågan om hur människors dag-till-dag-tillvaro kan få bäst möjlighet att formas. Dagboken blir då en mycket väl vald form. Hur en brödkö fungerar och hur snöskottningen inte fungerar beskrivs i detalj och på en konkretionsnivå som preciserar exakt på vilket sätt tillvaron i 1970-talets Polen var absurd, grotesk och full av lögner. Även i det enskilda och i vardagen sätter, som episoden med den komiska och märkliga semestern visar oss, den historiska erfarenheten av att endast halvt om halvt omfattas av den västerländska upplysningens tydliga spår.

I någon mån kan man tala om ett släktskap med 2015 års Nobelpristagare, Svetlana Aleksijevitj. På ett liknande sätt som Aleksijevitj uppfattar man Brandys röst på samma gång som subjektiv och sanningsenlig, och på samma sätt är utgångspunkten individens upplevelse av sin egen vardag. Vad Brandys eventuellt saknar i sval analys gottgörs vid läsningen av känslan av ett intimt samtal med en resonerande vän som har mycket att berätta om ett land både nära och fjärran. ✿

Kazimierz Brandys.

FOTO: ULF ANDERSSON/GETTY IMAGES

Så heter det inte

Martina Björk
är fil dr i latin vid
Lunds
universitet.

Jag sitter på ett av Göteborgs bättre etablissemang och har just beställt en lyxig smörgås. Kyparen överränner den av råkor dignande anrättningen med ett "varsågoda".

Varsågoda? En trevlig artighetsfras, förvisso. Det är bara det att jag sitter där utan sällskap.

– Tack, men jag är här ensam, replikerar jag, i hopp om att min antydan till språklektion skall både uppfattas och tas på rätt sätt.

– Hoppas att ni får en trevlig kväll ändå, blir kommentaren.

Förmodligen hade det varit artigast av mig att bara säga "tack" och mumsa i mig min smörgås. Men skolfröken i mig vill inte släppa detta tillfälle till undervisning. Inte heller tål min kärlek till modersmålet ett så klumpigt språkbruk. En viss omsorg om inrättningens fortsatta väl spelar också in: risken hade varit överhängande att den anställde unge mannen hade fortsatt med sin språkliga fadäs och därmed befläckt restaurangens goda rykte. Så diskret och försynt jag kan upplyser jag om att pluralformen "varsågoda" riktar sig till flera personer och inte en. Min nyfunna elev svarar:

– Ja, det vet jag; jag ville bara vara lite artig.

– Fast, fortsätter jag, den artigheten faller ju platt eftersom formuleringen är felaktig.

Nej, han håller inte med, utan framhärdar att han har rätt. Det är så han har lärt sig och det är påbudet i branschen att vara artig mot gästerna, vilket man är om man säger "varsågoda".

När jag förstår att jag inte kommer längre avbryter jag min språklektion, ångrande att jag överhuvudtaget påbörjade den. Trots min ansträngning att framföra påpekandet på ett trevligt sätt, blev situationen olustig. Trots min ångslan att verka påflutet oförsämd, var det jag som blev mästard.

Så händer det igen, på ett kafé i Lund. Baristan serverar mig mitt te med ordet "varsågoda". För en sekund tvekar jag om jag skall ta upp saken. Dock tar jag en smula mod till mig och säger:

– Ursäkta, jag vill inte vara ofin, men det heter "varsågod".

Inte heller den här gången vinner min rättelse något gehör. Den anställde försvarar sitt ordval med följande mening:

– Jag ville bara vara lite artig.

– Men det är ju inte artigt, bara konstigt, försöker jag. Säger du också "Fröken, vad ni är vackra"?

– Nej, det är inte alls samma sak, menar han.

Jo, det är just vad det är. Men vad hjälper det när hans poäng är följande:

– Jag skulle aldrig säga "fröken" till någon. Det känns inte särskilt jämställt och därför inte artigt.

Goddag – yxskaft.

Att mina försök till upprätthållande av korrekt språkbruk inte har burit frukt inser jag när jag, tredje gången gillt, möts av detta otyg, den här gången i cafeterian på min arbetsplats.

"Varsågoda", säger mannen bakom disken när jag köper mitt kaffe. Vad skall jag säga? "Å, vad herrn är artiga idag!"

För att inte ångra mig efteråt håller jag tyst och låter det hela passera – men ångrar det också. Istället bestämmer jag mig för att omsätta mina iakttagelser i en krönika. Ni har just läst den. Varsågoda.

I korthet

Läsarens egna bilder

Nyligen hade filmen *Den allvarsamma leken* premiär. Jag tror inte att jag kommer att se den. I allmänhet blir man besviken om man ser en filmatisering av en bok man tycker mycket om. Och Hjalmar Söderberg är en av mina favoritförfattare, vars böcker jag ständigt återkommer till.

Det finns ett antal filmatiseringar av Söderbergs verk och en av dem har fått klassikerstatus, dansken Carl Theodor Dreyers *Gertrud*. Men att filmatisera pjäser är något annat än att göra det med romaner.

Det är en gammal sanning att det kan vara enklare att skapa en lyckad film av en dålig roman än av en bra. En stark litterär text kan begränsa regissörens kreativitet. Howard Hawks beskrev *Att ha och inte ha* som Ernest Hemingways sämsta roman. Därför kunde han förhålla sig fritt till förlagan och flytta handlingen från Kuba till Martinique. Det blev en vacker kärleksfilm med Humphrey Bogart och den debuterande Lauren Bacall (de två blev snart ett par också i verkligheten). Verket var lika mycket inspirerat av *Casablanca*, där Bogart nyligen hade gjort succé, som av Hemingways roman.

Francis Ford Coppolas *Gudfadern* är en av de stora filmerna men Mario Puzos original är knappast en litterär klassiker. Daphne du Mauriers *Rebecca* och *Fåglarna* läses väl inte längre, men Alfred Hitchcocks versioner är lysande. I sina intervjuer med Hitchcock frågade François Truffaut honom om han var intresserad av att filmatisera Dostojevskijs *Brott och straff*. Hitchcock svarade bestämt nej; "Crime and Punishment is somebody else's achievement."

Att det inte skulle gå att göra lyckade filmer av bra romaner är naturligtvis ingen absolut sanning. John Fords *Vredens druvor* är mästerverk, även om mycket som finns i John Steinbecks storverk är utelämnat. David Lean gjorde flera fina filmer byggda på romaner, bland annat en baserad på Dickens *Lysande utsikter*. Man kan också nämna Luchino Viscontis vackra *Leoparden*, efter Lampedusas verk.

Ytterligare ett exempel är Jan Troells tolkning av Vilhelm Mobergs *Utvandrarsvit*. Men med den tycker jag också att det finns ett problem. När man läser om Karl Oskar, Kristina, Danjel och Ulrika är det svårt att inte se Max von Sydow, Liv Ullmann, Allan Edwall och Monica Zetterlund framför sig.

Som läsare vill man gärna skapa sina egna bilder.

David Andersson

Detta nummers recensioner:

Carl Rudbeck söker en amerikansk gemenskap förgäves; **Staffan Ulfstrand** släktforskar; **Mark Brolin** återupprättar en hedersman; **Peter Landelius** begrundar nationen och fiktionen; **Hanna Sistik** punkterar en teknologibubbla; **Jonas Elvander** skrittär med apokalypsens fyra rittare; **Bertil Holmlund** vårdar en modellsamling; **Andreas Åkerlund** ser staten retirera; **Ruth Lötmarker** ömmar för ett havererat Europaprojekt; **Ann-Sofie Dahl** frossar i kvalitetsjournalistik; **Mats Fält** spanar söder om Bornholm.

Fattiga vita: inte
ens arbetarklass

FOTO: MARIO TAMA
/ GETTY IMAGES

Hälsningar från underklassen

I USA har en tilltagande social och ekonomisk söndring skapat ett fullskaligt kulturkrig. Hoppet uppträder i form av goda grannar och snälla mormödrar, rapporterar Carl Rudbeck.

USA

Donald Trump. Marine Le Pen. Jimmie Åkesson. Nigel Farage. Och många andra. Alla är symptom på ett om inte globalt så åtminstone västerländskt fenomen. Fram till nu undanskutfade och tystade grupper har börjat ta sig ton. De gör det till eliternas och etablissemangets förfäran och indignation. Dessa obildade, korkade och oborstade människor, som antagligen är rasister, xenofober, homofober och islamofober, bör också fortsättningsvis hålla tyst och låta andra tala på deras vägnar.

Vanligen avfärdas dessa nya röster som populistiska och i flera fall stämmer

det. Men att kalla någon för populist är ett dåligt argument eller egentligen inget argument alls. "Populism" är ofta bara en glosa som beskriver en populär åsikt som talaren eller skribenten ogillar. Den kommer i många former som kan vara svåra att placera in på den alltmer obrukbara vänster-högerskalan. Numera finns det både en vänster- och en högerpopulism som förenas i sin motvilja mot verkliga och påhittade etablissemang.

Inom postkolonial teori har man länge talat om hur subalternen har fått röst och börjat tala. Då handlade det om postkoloniala subjekt, nu har subalternen dykt upp på hemmaplan, i alla fall i USA. Den nya subalternen är den vita fattiga arbetarklassen eller, kanske riktigare uttryckt,

allt oftare arbetslösa klassen som blivit globaliseringens förlorare. Den fick hållas så länge den inte gjorde något väsen av sig och inte störde de fina och framgångsrika. Den var white trash, vita sopor eller vitt skräp, och behandlades därefter.

Den som bara läser dagstidningar eller ser på tv kan få för sig att Amerikas vita underklass är ett nytt fenomen, ungefär lika gammalt som Donald Trumps kampanj för att bli USA:s president eller på sin höjd jämnårig med Tea Party-rörelsen. Fel. Den har funnits där ända sedan de första europeerna steg i land i den nya världen, alltså mycket längre än vad USA har existerat.

I sin bok *White Trash* skildrar Nancy Isenberg, professor vid Louisiana State

>>

Trump: falsk folklighet.

FOTO: JULIE DERMANSKY/GETTY IMAGES

University, denna grupp från allra första början fram till idag. Innan pilgrimerna anlände till Plymouth Rock 1620 fanns det fattiga européer på den amerikanska kontinenten. Liksom senare i Australien kom man att använda dessa nya områden som ett slags avstjälningsplats för allsköns löst folk. Det var ett sätt att tömma fångelserna i England, att göra sig av med lösdrivare, prostituerade och tiggare. Soldater och sjömän som hade blivit för gamla eller svaga för att tjäna i Hans majestäts armé eller flotta, skeppades över till de nya kolonierna. Jamestown, i vad som idag är Virginia, blev ett militärt arbetsläger som mest fanns till för att skydda engelska intressen och berika investerare i den gamla världen.

Möjligen rådde ett slags anarkistisk jämlikhet i början, men den blev i så fall kortvarig. Det dröjde inte länge förrän Jamestown skiktades enligt klasser. Markägare tvingade lantarbetare att leva under slavliknandet förhållanden. Klassamhället fanns tidigt på plats. Längre norrut var situationen knappast bättre. I Massachusetts talade John Winthrop om "a shining city on a hill". Staden var kanske glänsande, men inte demokratisk. Winthrop avskydde demokratin; den värsta och lägsta formen av styrelseskick. Gud hade nämligen så vist skapat värden att somliga var ämnade att vara rika, andra att vara fattiga, somliga att styra, andra att tjäna.

Isenberg visar att föreställningen om Amerika som det klasslösa samhället redan från början var en lögn. Sant är dock att klasserna såg annorlunda ut i den nya världen. Det var inte en fin stamtavla som gav klasstatus, utan materiella tillgångar, speciellt då i form av vidsträckta jordegendomar; hudfärg var också en tidig klassmarkör. Isenberg kunde gärna lite mer ha betonat det sistnämnda. Hennes klassanalys koncentrerar sig på den vita underklass som gick under

namn som "rednecks", "crackers" och flera andra ännu mer nedsättande namn. Till skillnad från den urbana underklass som fanns i till exempel London, var dess amerikanska motsvarighet huvudsakligen lantlig, den höll till i Carolinas träskmarker och i Appalachernas bergstrakter.

Flera av den liberala demokratins förgrundsgestalter råkar illa ut i Isenbergs berättelse. John Locke, av många sedd som liberalismens fader, var med om att utarbeta Fundamental Constitutions of Carolina (1689) där det utan omsvep fastslogs att "varje fri man i Carolina ska ha absolut makt och auktoritet över sina negerslavar". Denna författning förespråkade ett närmast feodalt samhälle.

George Washington må ha slagits mot England, men han följde den brittiska traditionen att låta de lägre klasserna utkämpa de högre klasserna krig. De utan jord förstod det och menade att det inte fanns någon anledning för de fattiga att kriga eftersom de inte hade något att försvara och heller ingenting att förlora. Inte ens Thomas Jefferson klarar sig oskadd genom Isenbergs granskning. Han var full av klassfördomar, menar hon, men hon har svårt att riktigt säga vilka eftersom Jefferson skrev en sådan förledande vacker prosa.

Den första amerikanska president som på allvar försökte ge röst åt den vita underklassen var Andrew Jackson, som naturligtvis möttes av förakt från Ameri-

"Gud hade nämligen så vist skapat värden att somliga var ämnade att vara rika, andra att vara fattiga, somliga att styra, andra att tjäna."

kans politiska aristokrati. Riktiga amerikaner, enligt Jacksons anhängare, var hårda och gärna brutala män från Tennessee och Kentucky. Jackson spelade efter helt egna och nya politiska regler. Hans retorik bröt mot alla regler om förfining. Som många redan har påpekat, så anknyter Donald Trump till Andrew Jackson-traditionen i amerikansk politik, en tradition som består bland annat av en falsk folklighet och en anti-intellektualism som också den ibland kan vara falsk.

Isenberg gör gällande att utan klassanalys kan man inte förstå USA, där tongivande röster länge har hävdat att den vita underklassen bara har sig själv att skylla. Den som arbetar hårt kan, påstås det, förverkliga den amerikanska drömmen. Det är bara lättingar och oduglingar som fastnar i fattigdom. Under första hälften av förra århundradet menade somliga att det var något genetiskt fel på de fattiga, som inte borde få föröka sig fritt. Denna tanke visar sig ha gamla amerikanska anor. Ingen

mindre än Jefferson menade att då vi försöker avla fram vackra hästar och hundar, så varför bör vi inte göra samma sak när det handlar om människor?

Det är en dystert bild av USA som Isenberg målar upp. Ljuspunkter finns: Franklin Roosevelt med sin New Deal och Lyndon Johnson med sitt projekt The Great Society ville båda göra något åt fattigdomen. Författare som John Steinbeck visade att fattiga ofta var offer för omständigheter de själva inte kunde kontrollera. Numera har de vita soporna dessutom gått och blivit en del av underhållningsindustrin. Elvis Presley och Dolly Parton hör dit, liksom i USA populära dokusåpor som *Duck Dynasty*.

Politiker vill gärna ge intryck av att de känner för de fattiga, att de minsann också är white trash genom att klä sig i slitna jeans och bege sig ut för att jaga änder, men i vanliga fall är det mest ett slags populistiska Potemkinkulisser. Politikerna vill ha röster för att sedan fortsätta att förakta dessa, med Hillary Clintons ord, *deplorables*.

Men bilden är inte entydig. Det finns vägar ut ur fattigdom och bort från white trash-livet även om vägarna är få och smala. För att lyckas krävs inte bara det ständigt återopade hårda arbetet utan också en god portion tur.

Den som tvivlar rekommenderas att läsa *Hillbilly Elegy* av JD Vance, som till stora delar bekräftar många teser i Isenbergs bok men som också visar att bilden

inte alltid är lika mörk.

Hillbilly Elegy, som har blivit en bästsäljare, är en självbiografisk skildring av en bonnlurk som växte upp i Kentucky och Ohio. Det handlar om den del av USA som hamnat på efterkälken och som har sjunkit allt längre ner i fattigdom. De som sett den lysande amerikanska tv-serien *Justified* som utspelar sig i Harlan County, Kentucky kommer att känna igen sig.

I *Hillbilly Elegy* får verkliga människor, som ofta bara är statistik i akademiska avhandlingar, gestalt och röst. Författarens morfar och mormor flyttade från Appalacherna till Ohio i hopp om att hitta ett bättre arbete eller ett arbete alls. Arbetet fanns där – ett tag i alla fall innan globaliseringen flyttade det till något land i Asien.

JD växte upp i en i högsta grad dysfunktionell familj där mamman hade en lång rad av män som flyttade in och ut. Klippan i JD:s tillvaro blev hans mormor, kallad Mamaw. Hon fanns där som tillflyktsort när JD:s mamma låg utsla-

gen av droger eller misshandlades av en man eller bara försvann. Det fanns till en början ingenting som skilde JD från hans skolkamrater. Hans liv verkade utstakat: småjobb eller arbetslöshet, några barn med olika kvinnor som han skulle överge och på så sätt säkra att barnen växte upp utan en man i hemmet som delade ansvaret för deras uppfostran. Varför skulle JD:s liv skilja sig från andras?

Det är ett liv som skulle inbjuda till en självömkande skildring men av sådana känslor finns mycket lite. Visst fanns det rika och välbeställda, advokater och läkare som bodde i stora, fina hus, men de utgjorde en annan nästan överklig värld. JD och hans klasskamrater svalt inte, åtminstone inte ofta, men de levde hela tiden på marginalen. Också en liten men oförutsedd utgift – en bil som gick sönder, ett besök hos läkaren – kunde leda till katastrof. Missbruk och våld var ständigt överhängande hot. Mamaw såg till att hennes bössa var laddad och i dessa trakter var det inget tomt hot.

Ett par decennier under förra seklets senare halva var på många sätt den amerikanska drömmens förlovade tid. Industrin gick på högvarv: kolgruvor i Kentucky och stålverk i Ohio erbjöd säkra och jämförelsevis välbetalda arbeten. Det var också på flera sätt en slutet värld där familjeloyaliteter var viktiga. Den som sa något ofördelaktigt om JD:s mamma eller syster kunde räkna med att få ordentligt med stryk. Våld var här det första och vanligen enda sättet att lösa konflikter. Att JD alls överlevt för att berätta sin historia är något av ett mirakel. Hans drogade mamma körde nästan ihjäl både honom och sig själv.

Utan att riktigt kunna förklara det för sig själv eller för sina läsare, tar JD:s liv en dramatisk vändning, men utan Mamaw

”Amerika har gått sönder där det en gång stod enat och homogent. Klasser står mot varandra, kulturkrigen rasar.”

hade det aldrig gått. Han klarar sig bättre i skolan, tar värnning i marinkåren, kommer in på universitet och som kronan på verket tar han till slut examen vid Yale Law School. Han har lämnat det gamla bakom sig.

Visst kan den stora staten hjälpa – LBJ:s Great Society – men bara till en ganska ringa grad. Ingen stat kan lösa våra problem. Att skylla på Bush eller Obama eller storföretagen är ingen lösning. Lösningen ligger, och här talar Vance som en gan-

ska typisk amerikan, på det individuella planet. Han betonar familjens betydelse. Inte undra på att det av mormoner dominerade Utah med en stark kyrka och hela familjer i all statistik visar bättre resultat än Kentucky och Ohio. *Hillbilly Elegy* mynnar ut i en hyllning till konservativa värden. Och det gör också Yuval Levins omtalade bok *The Fractured Republic*.

Amerika har gått sönder där det en gång stod enat och homogent. Klasser står mot varandra, kulturkrigen rasar. Detta var också en av teserna i Daniel T Rodgers utmärkta bok *The Age of Fracture* som Levin märkligt nog ingenstans ens bevärdigar med ett omnämnande.

Både vänster och höger, Demokrater och Republikaner, ser tillbaka till en svunnen tid då landet var helt. Båda partiernas försök att återskapa det förlorade paradiset är dömda att misslyckas, menar Levin. Båda grupperna lider av en nostalgi som lägger hinder i vägen för konstruktiva sätt att nå kas dagens problem. Demokraterna ser tillbaka på stabil värld med stora fabriker, mäktiga fackföreningar och en stark centralstat som egenmäktigt fördelade landets tillgångar. Storebror visste bäst. Ekonomin växte varje år med fyra eller fem procent.

Ronald Reagans intåg i vita huset 1981 bröt med allt detta. Reagan uppmunttrade fria och öppna marknader, var övertygad om att kommunismen kunde besegras och att välståndet kunde växa utan att välfärdsstaten växte.

Idag ser situation helt annorlunda ut. Fabriker har försvunnit. Kommunismen är besegrad, men välståndet växer inte längre medan den federala staten fortfarande gör det. De rika har blivit rikare och resten har i många fall blivit fattigare eller i bästa fall lyckats klamra sig fast vid vad de redan har.

Enligt Levin har de stora partierna inget att komma med som passar dagens situation. Båda har den verklighetsfrämmande ambitionen att återskapa en värld som inte längre är möjlig. Demokrater har fastnat i vad Levin kallar ett socialdemokratiskt paradig. De tror att den stora staten med hjälp av inhyrda experter har alla lösningar. Republikaner misstror sådan centralstyrning och fäster istället sin förhoppning till den fria marknaden som med individuella aktörer ska hitta svaren på alla upptänkliga problem.

Levin, som inte är liberal i europeisk mening utan konservativ, ogillar den kulturella revolution som betonar individualism. Att hitta sig själv, att uttrycka sig själv, har blivit ett mål och ett värde i sig. Han tycker sig leva i en värld som fallit sönder och som nu består av en stor stat på ena kanten och individuella aktörer på den andra, men ingenting eller i alla

Duck Dynasty: bondlurkar som underhållning. FOTO: BRIAN DOBEN/GETTY IMAGES

fall väldigt litet däremellan. Ett sådant samhälle skapar sin egen onda spiral. Ju ensammare och isolerad den enskilda människan blir, desto större blir hennes beroende av välfärdsstaten som nu förväntas ta hand om alla problem som tidigare löstes på lägre nivåer.

Levin förespråkar subsidiaritetsprincipen, det vill säga: att makt och inflytande ska delegeras så långt ner i samhället som möjligt, att sociala och politiska frågor ska lösas så nära de närmast berörda som möjligt.

Men det visar sig vara lättare sagt än gjort för en av de bärande, och ofta upprepade, tankarna i *The Fractured Republic* är att just de institutioner som skulle kunna hjälpa enskilda människor och vara en motiv till den stora staten håller på att försvinna om de inte redan har gjort det. Levin anknyter här till Robert Putnams omtalade bok *Bowling Alone*.

Det gamla samhället med familj, fack, kyrka, läsecirkel, har som han säger ”urholkats” och kvar finns bara de två ytterligheterna. Dels den stora staten som vill inbilla oss att den har svar på alla frågor, något som Levin fördömer som en skadlig kvarleva av socialdemokratisk kunskapsteori, dels allt hjälplösare individer som är ivrigt upptagna med att finna sig själv men som riskerar att bli besvikna på vad de hittar.

Levin hävdar att konservatismens mål måste bli att återskapa det lokala samhället och dess speciella former av gemenskaper: ”Vårt nationella uppvaknande kommer till sist att bero på vår förmåga att återskapa institutioner med mänskli-

>>

ga dimensioner och med olika former och innehåll: familjära och samhällseliga, sociala och politiska (av olika partier), välgörenhetsorganisationer och affärsdrivande företag, skolor och religiösa inrättningar, heliga och profana. Vi kommer att återvinna vår styrka och dessutom vår enighet genom att leva mera av våra liv i ögonhöjd med varandra.” Riktigt hur detta ska gå till får vi inte veta utan ”det får bli den kommande generationens uppgift”.

Han är på det klara med att det inte finns någon väg tillbaka, men han ägnar sig mer åt att gestikulera litet vagt än att tydligt staka ut en väg som leder framåt. Det kan ju till och med vara så att många faktiskt föredrar en extrem individualism och en stark stat framför ett civilsamhälle som kan upplevas som en påtvingad och kvävande gemen-

skap. På ett mera akademiskt, sociologiskt plan kommer han till insikter som liknar Vances i *Hillbilly Elegy*. Vi behöver så att säga alla en Mamaw i vårt liv.

Kanske är Levin ändå alltför dystopisk i sin analys av dagens USA. Det finns ett lokalt civilt samhälle där vi lever tillsammans just i ögonhöjd. Den lilla värld som vi vanligen tar för given har fått sin filosofi formulerad i Nancy Rosenblums *Good Neighbors*. Rosenblum, som är professor i statskunskap vid Harvard, menar att grannar och grannskap utgör ett slags den amerikanska demokratins substrat. Hon betonar att det inte är detsamma som familjen eller gruppen, utan något helt eget med egna litet, eller ofta mycket, vaga gränser. Det finns ingen klar linje mellan grannar och icke-grannar, utan bara ganska suddiga distinktioner. Och det är precis så det ska vara.

Grannar kommer och går. De skapar nya och flyktiga lojaliteter som Rosenblum beskriver med hjälp av sociologisk och historisk litteratur, men också med skönlitteratur och egna erfarenheter. Det var en bråkig granne som fick henne att börja skriva *Good Neighbors*.

Den goda grannen intar en plats mellan familjemedlemmen och den vanliga medborgaren. Kärlek och trohet är för vänner. Välgörenhetsarbete är för stora själar. Rättvisa är för alla medborgare, skriver hon. Här någonstans, mellan dessa ytteligheter, hamnar ”vardagsdemokratin” med sina egna uppförandekoder. Rosenblum insisterar på att det just är egna regler som gäller här och inte ett slags uttunad familjerelation eller en starkare variant av den allmänna demokratin.

Resonemanget om goda grannar är djupt rotat i den amerikanska historien där just grannar var det enda nybyggare kunde lita på. Staten var långt borta. Mycket av detta verkar finnas kvar, i alla fall om vi får tro *Hillbilly Elegy*.

Vanligen tar sig denna grannfilosofi helt odramatiska uttryck. En vänlig nick, Ett ”Hur mår du?” och annat föga anmärkningsvärt. Men den kan också ställa oss inför moraliska frågor. Om vår granne ber oss vattna hans blommor när han är bortrest och blommorna visar sig vara marijuanaplantor, ska jag då skvallra till den stora staten eller sätter jag grannsämjan högre?

Det finns en balans här mellan att bry sig och inte bry sig. Live and let live, som Rosenblum kallar det. Den balansen ser förstås olika ut på olika håll. I New York nickar man kanske i farstun och ringer polisen när man inte sett sin granne på länge och det börjar lukta konstigt. I idyl-

Andrew Jackson: föraktad av aristokratin.

FOTO: GETTY IMAGES

liska villaförorter står människor närmare varandra och ser grannen som första resurs när något går fel.

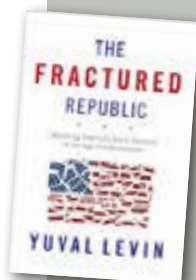
Grannarna blir en *lifeline* när någon drabbas av en hjärtattack eller inbrott. Att knacka på grannens dörr kan vara ett sätt att avbryta bråk innan det urartar i våld, men det kan också vara ett sätt att lägga näsan i blöt. Här finns inga fasta regler eller böcker där man kan få reda på hur man ska handla.

Det närmaste man kommer en sådan bok är faktiskt *Good Neighbors* som får läsaren att se hur dessa vanligen så odramatiska relationer utgör en av grunderna för demokratin. Hon är emellertid inte blind för dess mörka och brutala sidor. Hon nämner hur japanska grannar plötsligt blev till potentiella förrädare och utan större protester från sina grannar sattes i läger under andra världskriget och hur grannar över natt kunde förvandlas till lynchmobb i amerikanska Södern.

Man kan läsa Rosenblums bok som ett slags korrektiv till Levins *Fractured Republic*, men också som ett stöd för några av dess argument. Levin talar sig varm för de små informella sammanhangens vikt och hur dessa hotas av en, enligt honom, överdriven individualism som fräter sönder gamla lojaliteter. I *Hillbilly Elegy* beskriver JD Vance hur han lyckades ta sig ur sin fatiga miljö tack vare stöd från familjen. Den som inte har en sådan har i alla fall sina grannar som kanske inte fyller Levins alla krav på små gemenskaper. Men idag när allt fler människor bor ensamma, ibland tvingade därtill, ibland för att de vill ha det så, är kanske grannen vårt sista hopp. ✿

Carl Rudbeck

WHITE TRASH
THE 400-YEAR
UNTOLD HISTORY
OF CLASS IN
AMERICA
NANCY ISENBERG
Viking 2016

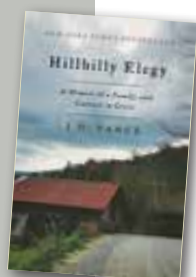

**THE FRACTURED
REPUBLIC**
RENEWING
AMERICA'S
SOCIAL
CONTRACT
IN THE AGE OF
INDIVIDUALISM
YUVAL LEVIN
Basic Books 2016

GOOD NEIGHBORS
THE DEMOCRACY
OF EVERYDAY LIFE
IN AMERICA
NANCY L
ROSENBLUM
Princeton University
Press 2016

HILLBILLY ELEGY
A MEMOIR OF
A FAMILY AND A
CULTURE IN CRISIS
JD VANCE
HarperCollins 2016

Vem tror du att du är?

Våra förfäder: nära släkt med andra apor.

PALEONTOLOGI

Många är vi som är intresserade av vår egen arts biologiska rötter – vår djupa historia. Arter uppstår ur arter i en klyvningsprocess och får sina egenheter genom naturligt urval à la Charles Darwin. Varje individ i ett bestånd har sin unika uppsättning av arvsanlag, vissa av dessa ger sin innehavare större fortplantningsframgång än andra individer, och därigenom ändras beståndets arsenal av anlag alltefter omvärldens förändringar. Då och då splittras ett bestånd, vilket ger förutsättningar för uppkomsten av nya arter anpassade var och en till sin speciella omvärld. Ollonborre, storspigg, gorilla och människa – alla har vi anfäder och anmödrar av annan art än den vi själva nu representerar.

Ingen tvekan kan råda om att fler människor är intresserade av vår egen arts historia och släktskapsrelationer (*fylogeni* enligt fackjargongen) än av andra arters: Vad för slags varelser var våra föregångare, och hur gick den process till som ledde till *Homo sapiens*, det vill säga: till oss?

Vi är primater och tillhör samma ordning bland däggdjuren som alla apor. Närmast oss bland nu existerande arter står schimpans och bonobo, som separerade från "människolinjen" för ungefär en kvarts miljon år sedan, det vill säga alldeles nyss i evolutionärt perspektiv. Något tidigare avskildes de grenar som skulle leda till dagens gorillor, och för ännu längre tid sedan utvecklades ursprungsformen till dagens orangutang-

er. De allra första varelser som forskarna hänför till homininerna (de människoliknande primaterna) levde för omkring 6 miljoner år sedan, men vid den tiden hade primater av andra sorter existerat på jordklotet i över 60 miljoner år.

Om dessa spännande frågor har den amerikanska författarinnan och forskaren Lydia Pyne skrivit en bok med titeln *Seven Skeletons*. Hennes taktik är att presentera den forskning som utförts på sju skelett efterlämnade av vår egen arts närmaste släktingar. Detta material erbjuder en ibland fragmentarisk, ibland mer fullständig bild av hur dessa olika arter bör ha rört sig och fungerat i sin miljö. Inte minst

"Ollonborre, storspigg, gorilla och människa – alla har vi anfäder och anmödrar av annan art än den vi själva nu representerar."

ägnar hon stort utrymme åt att skildra alla de vetenskapliga (och andra) konflikter som har uppstått i forskarvärlden kring tolkningen av dessa mer eller mindre kompletta skelett.

Men ett av de sju skeletten är faktiskt falskt, nämligen "Piltownfyndet", som ända sedan det upptäcktes har ägnats en enorm uppmärksamhet. Att Pyne tar med det i sin bok kan man begripa, eftersom hon

utan tvivel är mer intresserad av hur forskarna hanterar de fynd av fossil som görs än av hur de fossila varelserna kan tänkas ha levt på den gamla goda tiden för hundratusentals år sedan. Det var en engelsman som sade sig ha hittat fossila människorester i sitt ägandes grustag vid byn Piltown och som lyckades dupera ett betydande antal framstående zoologer att acceptera hans upptäckt. Mängder av vetenskapliga kontroverser utkämpades innan det blev klart att detta "fossil" i själva verket var byggt av grustagets ägare, som hade använt sig av skelettbiter från diverse olika djurarter. En del av drivkraften bakom tillverkningen av det här "fossil" var ett önskemål att visa att den moderna människan minsann har europeiska rötter ...

De övriga sex skelettfynd som presenteras i Pynes bok är däremot äkta. Obeaktat nog presenteras de inte i tidsföljd. Vi får utförliga beskrivningar av hur de hittades, hur de har blivit analyserade i laboratorier och på museer världen runt och hur man – med växlande framgång – har lyckats bevara dem. Men störst entusiasm ägnar sig emellertid författaren åt att skildra de mer eller mindre vetenskapliga diskussioner, för att inte säga bataljer, som de olika fossilen gav upphov till.

Ett av de sex "riktiga" skeletten, nämligen pekingmänniskan som fått det vetenskapliga namnet *Homo erectus*, har svensk anknytning. Johan Gunnar Andersson var chef för Sveriges geologiska undersökning och hade inhyrts som expert av den kinesiska regeringen för att hjälpa till med tolkningen av de fynd som gjordes

>>

Pekingmänniskan: svensk anknytning

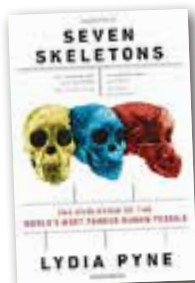
FOTO: GETTY IMAGES

av hominina fossil. År 1914 infann han sig i Peking, varefter han och hans medarbetare gjorde och publicerade talrika fossilfynd, av vilka en hel del i sinom tid skeppades till paleontologiska institutionen vid Uppsala universitet eller till Östasiatiska museet i Stockholm. Åtskilligt av det fältarbete som Andersson bidrog till att sätta igång pågår än i denna dag, men nu givetvis under ledning av kinesiska forskare.

Lydia Pyne behandlar i detalj hur en rad viktiga människofossil har hittats, flyttats till och mellan olika museer och analyserats av allsköns experter. Men de resultat som paleontologerna har åstadkommit genom sin forskning skildras endast kortfattat, och hennes intresse verkar vara större för paleontologer än för deras resultat och slutsatser. För att få veta mer om den evolutionära process som lett fram till att vår blomstrande art, *Homo sapiens*, begåvats med sina egenheter och blivit planetens diktator måste man vända sig till andra källor, av vilka det finns åtskilliga på engelska men få på svenska, bland vilka

Svante Pääbos fascinerande *Neandertalmänniskan* (2014) hör till de mest läsvärda. ✨

Staffan Ulfstrand

SEVEN SKELETONS
THE EVOLUTION OF THE
WORLD'S MOST FAMOUS
HUMAN FOSSILS
LYDIA PYNE
Viking 2016

Förnuft och känsla

BIOGRAFI

Labourstorheten Aneurin Bevan menade att den egna partiledaren Clement Attlee var en "ärkemedelmåtta". "Ingen personlighet", konkluderade Labourlegenden Beatrice Webb; "En död fisk", sa socialistförfattaren George Orwell. "Den enda som kan få en seger att låta som en förlust", framhöll en annan partikamrat sedan Attlee hade informerat underhuset om avgörande krigsframgångar i Nordafrika.

Ändå slog Clement Attlee sensationellt ut Winston Churchill i valet 1945. Inte nog med det, Labour kunde samtidigt bilda sin första majoritetsregering. Delvis berodde valsegern på att Labour var mer i takt med tidsandan än Konservativa partiet, men det berodde också på Attlees personliga rykte som sansad, realistisk, respektabel och inte minst patriotisk. Han var själv krigsveteran från första världskriget och under andra världskriget hade han spelat en nyckelroll för att hålla ihop samlingsregeringen. Därför kunde osäkra väljare våga välja bort landsfadern Winston Churchill och istället rösta på något så fortsatt suspekt som en socialist. Attlee presiderade sedan över en av de mest innehållsmässigt händelserika mandatperioderna i Storbritanniens fredstidshistoria: Välfärdsstaten realiserades på allvar genom introduktion av bland annat allmän offentlig sjukvård, socialförsäkringar och barnbidrag; Ett omfattande nationaliseringsprogram sjösattes gällande Bank of England liksom el-, gas-, flyg-, väg-, järnvägs-, kol- och stålindustrin; Storbritannien deltog i etableringen av Nato samt initierade sitt kärnvapenprogram; Indien, Burma och Pakistan erkändes som självständiga nationer och inledde transformationen från kolonialvälde till samvälde.

Trots allt detta har Clement Attlee behandlats styvmoderligt i historieskrivningen, inte minst av sina partikamrater. Många har hävdad att Attlee hade tur som överhuvudtaget blev ledare, att reformprogrammet placerades i hans knä samt att han saknade intellektuellt djup och mest flöt med strömmen. I en nypublicerad

biografi hävdar historikern John Bew att Attlees personliga insats alltid har undervärderats. Samtidigt kastar han ljus över en spännande tidsperiod. Därutöver producerar han, indirekt, flera nutidslärdomar.

Clement Attlee föddes 1883 under den viktorska era då en gentleman inte talade öppet om sitt känsloliv. Precis som många andra socialistledare växte han upp i ett borgerligt hem; dessförutan var det svårt att förvärva den utbildningsplattform och det nätverk som oftast krävdes för att kunna hävda sig på den politiska scenen (annat än som fackföreningsledare). Under sina första politiskt medvetna år anammade han vad han senare skulle beskriva som en tämligen naivt okritisk konservatism.

Större revoltbehov tycks inte ha funnits, familjebanden var lyckliga. Det kan ha bidragit till att han aldrig, inte ens när han bytt partifärg, betraktade borgare som representanter för hin håle. Däremot insåg han, efter att (som en följd av ett skolinitiativ) ha börjat arbeta med socialt hjälparbete i Londons fattiga östra delar, att många som inte själva upplevt fattigdom hade föga aning om hur de fattiga levde och hur fattigdom uppstod. Mötet med fattigdom på nära håll förändrade hans liv. Attlee skulle senare beskriva det som att folk som han tidigare betraktat som "tranhankar" plötsligt började framträda som riktiga människor. Han fann sitt kall, övergav sin då påbörjade juristbana och bosatte sig i arbetardistriktet. Han insåg snart att traditionell fattigdomssyn inte alls tog tillräcklig höjd för miljöfaktorernas betydelse. Vidare upptäckte han att oavsett att det dagtid strömmade in "do gooders" till proletärkvarteren – från alla politiska läger – så krävdes väsentligt mer. Det var i samband med sådana insikter han konverterade till socialismen.

Attlee läste flertalet trendiga socialistiska tänkare, men avvisade många som utopiska, spretiga eller moraliserande. Han noterade också att somliga av tidens reformister var så inlåsta i modelltänkandet att de hade svårt att möta fattiga på ett mänskligt plan. Självt vann Attlee ett rykte i östra London som både genuint respektfull och genuint intresserad.

Clement Attlee: död fisk som slog Churchill.

FOTO: ERICH AUERBACH / GETTY IMAGES

Det skulle han ha stor nytta av när han småningom kandiderade till parlamentet.

Under första världskriget avancerade Attlee till major, skadades två gånger och återvände som något av en krigshjälte. Som socialist som troget tjänat sitt land med förankring i ett arbetardistrikt låg han helt rätt i tiden. Efter ett inspel i lokalpolitiken valdes han år 1922 in i parlamentet.

Partiledaren Ramsay MacDonald satt vid regeringsrodret när ekonomin störtadök vid 1920-talets slut. Influerade av liberalen Keynes började en Labour-falang driva tesen att budgetunderskott kunde vara acceptabla under dåliga tider, bland annat för att dryga ut arbetslöshetskassan. MacDonald, som konstant behöv-

en av få kvarvarande Labourparlamentariker med tidigare parlamentserfarenhet. Nya partiledaren Lansbury lyfte in honom i partiledningen. Efter att Hitler 1936 invaderade Rhenlandet tvingades Lansbury att avgå på grund av "naiv pacifism". Major Attlee hamnade på översta pinnhålet, inte minst för att han hade färre partifinder än mer färgstarka rivaler.

I samlingsregeringen under kriget agerade Attlee balanskonstnär mellan både Labours olika fraktioner och mellan Konservativa partiet och Labour. Bew hävdar, förmodligen helt riktigt, att knappast någon annan hade kunnat fylla den rollen lika väl. Samarbetet med Churchill underlättades av att båda hade erfarenhet av såväl det militära som politiska

färdsstatsregering" informerade han sina ministrar om att han aldrig varit bra på småprat (även i stora sammanhang var han en erkänt usel talare), men att det inte skulle tolkas som ett tecken på avståndstagande, tvärtom välkomnade han sakliga samtal. Som socialist underströk han alltid behovet av att reformera samhället i mer jämlik riktning men han framhöll också värdet av tålmod. Han visste att inte alla socialistiska skrivbordsidéer var lika bra i praktiken som i teorin, samt att motståndarna skulle vara snabba att slå mynt av felsteg.

Attlee var sällan sen att medge att välfärdsstatsbygget hade pågått ända sedan 1900-talets början och var det samlade resultat av många människors ansträngningar. Han flörtade med tanken att socialismen kunde betraktas som en vidareutveckling av liberalismen snarare än som väsensskilt tankegods. Mer fåfänga politiker hade förmodligen försökt roffa åt sig en avsevärt större del av äran för välfärdsstatens förverkligande.

Attlees tankar var långtifrån alltid felfria. På 1930-talet lekte han till exempel också med tanken på att tillfälligt åsidosätta demokratin. Många partivänner gjorde samma sak eftersom det då kunde förefalla som enda sättet att realisera socialismen. Inte förrän Mosley och fascistpartiet började driva samma linje fjärmade sig Attlee helt från idén. Vidare var han ungefär lika sen som flertalet andra med att inse att Hitler och Mussolini exploaterade den

"Mötet med fattigdom på nära håll förändrade Attlees liv. Han fann sitt kall."

de parera högerargumentet att Harmagedon skulle följa om Labour gavs ansvar för skattebetalarnas pengar, stretade emot. Arbetslöshetsminister Mosley avgick i protest, lämnade Labour och bildade (några år senare) fascistpartiet. MacDonald fick förräddarstämpel i sitt eget parti och utestöts. Labour splittrades. I valet 1931 tappade partiet över 80 procent av sina parlamentsplatser och hamnade därmed i en så stor existentiell kris att det, förutom i nutid, saknas motstycke. Attlee klarade sig kvar med en hårsman och var plötsligt

maskineriet samt en gemensam syn på vad som slagit fel under första världskriget.

När Attlee kort efter krigsslutet bildade sin första regering visade sig Stalin mer misstänksam mot "musen" Attlee än mot "lejonet" Churchill, delvis ett resultat av att Labour länge hållit kommunisterna på armslängds avstånd, men förmodligen också på grund av att Attlee var svårare att placera; samt alls inte en mus vid förhandlingsbordet.

När han efter kriget bildade sin "väl-

>>

Samhällets olycksbarn: Londons fattiga fick Attlee att tänka om.

internationalistiska samtals- och eftergiftslinjen. Därutöver trodde han – eller sade sig tro – att när britterna lämnade ”protektoratet” Palestina så skulle hotet om krig öka den politiska samarbetsviljan. Han medgav själv att han var tämligen bortkommen gällande ekonomi.

Däremot var Attlee så väl förankrad på gräsrotsnivå att han visste att folket, generellt, inte var tillnärmelsevis lika idealistiska som många av Labours teoretiker. Han visste att i jämförelse med de sistnämnda var genomsnittsväljaren mindre näringslivsfientlig, mer patriotisk samt mindre apologetisk gällande Sovjets framfart. Inte minst som ett resultat av sitt starka engagemang i Indienfrågan visste han också att religion och etnicitet ofta övertrumfade klassretoriken. Han betraktade det som en smula larvigt att tro att folket inte ansåg sig ha något mer att förlora än sina kedjor. Säkerligen helt riktigt menade Attlee att alltför mycket socialism riskerade att skrämja bort många potentiella Labourväljare. Bättre arbetsvillkor ja, men inte nödvändigtvis diffusa experiment gällande ”klasslöshet”.

Genom sin bredare utblick kunde Clement Attlee undvika det kanske mest fatala misstaget bland vänsterfalangens ”intellektuella”: förväxlingen av folkliga stämningar med socialistiska stämningar. Att Attlee *inte* erbjöd socialistisk puritanism irriterade idealisterna men kan betraktas som ett uttryck för intellektuell mognad snarare än som intellektuell lättviktighet.

Attlee var nog den typ av politiker vi ofta säger att vi vill ha vid regeringsrodret men alltför sällan upplever: verklighetsförankrad, tolerant, befriad från fåfänga, resultatnriktad samt intellektuellt hederlig. På så vis vann han respekt bland realister i alla läger. När Churchill en gång bjudit hem en konservativ partivän som

kläckte ur sig en förklenande kommentar om Attlee svarade Churchill såhär: ”Attlee är en sann patriot. Om du en gång till kallar honom ’löjliga gamla Attlee’ så får du ingen ny inbjudan hit.”

Att dagens Labourledare, Jeremy Corbyn, har en entusiastisk hejklack beror nog en hel del på att även han förefaller genuin i bemärkelsen hederlig samt tämligen befriad från fåfänga. Dilemmat är att Corbys äkthet paras med ett envist fasthållande vid tämligen studentikosa idealistiska käpphästar.

Ändå är det inte Corbys existens som är anmärkningsvärd. I alla tider och i alla politiska läger har det funnits idealister som gått på i ullstrumporna i bergfast övertygelse om egen teoretisk (och moralisk) överlägsenhet. På Attlees tid hette två av Corbys motsvarigheter Cripps och Laski. Debut i parlamentet gjorde också idealisten Michael Foot, det tidiga 1980-talets idealistiskt drivna partiledare och den enda som kan tävla med Corbyn och Ed Miliband om titeln som mest fadärsartad partiledare (Ramsay MacDonald var trots allt premiärminister i sex år).

Det som *är* anmärkningsvärt är snarare att på Attlees tid fanns i partiet en realistiskt rotad högerfalang som – styrkt av både en tydlig praktisk agenda och många praktiskt orienterade fackföreningar – lyckades hålla idealisterna på mattan. Dagens högerfalang profilerar sig mindre genom realistisk moderering av klasskampsidealismen än genom att det sistnämnda – i jakten på medelklassväljare – blandats ut med den politiska mittens gränsupplösningssidealism. Resultatet är en luddig politisk vision som knappast är mindre utopisk.

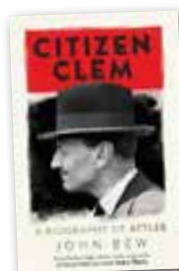
Avsaknaden av konkretion och verklighetsförankring i nutidens Labourfalanger illustreras av en gemensam brist på insikt om att partiet idag gör sig skyldiga till en räkka kardinalsyrer när dessa moraliserar och de facto hånar mindre bemedlade i låglönessektorer – traditionella kärnväljare – när dessa uttrycker skepticism gällande bland annat helt fri migration; på grund av oro över jobb, skolplatser, vårdköer och ständigt stigande huspriser. Detta samtidigt som välbeställda Labourpolitiker – liksom politiker i alla andra läger – med näbb och klor försvarar *egna* nationella och supranationella privilegiestrukturer. Därav ett parti i totalt – och i en mening välförtjänt – kaos. Attlee, som knappast ha skullegjort sig skyldig till sådana självmål, spinners säkert i sin grav.

Högern kunde hoppat jämnfota av lycka om inte luftig idealism och tillhörande substanslöhet tagit sig alltför starka uttryck även på den planhalvan; samt att avsaknad av stark opposition lätt leder till ytterligare slapphet i tanken. Oförmågan att ta till sig vad väljarna *verkligt* säger förklarar nog en hel del av nutidens utbredda politikerförakt.

Viktigaste framtidsläxorna? Kanske att mellanspel i verkligheten borde vara ett nödvändigt kriterium för inträde i den offentliga debatten; det var på så vis Attlee slipade av sin förut dogmatiska (i hans fall både konservativa och socialistiska) tilltro till sådant som låter vackert i teorin men fungerar illa i praktiken. En annan läxa är att idealister alltid kommer att lägga *särskilt* krut på att skriva ner framgångsrika realister som Clement Attlee (John Bew hävdar att den ”vänsterintellektuelle” Ralph Miliband, Ed Milibands pappa, spelat en särskilt stor roll i det avseendet). På ett mer mänskligt plan är läxan att inre styrka inte måste vara synonymt med ett självsäkert och munvigt yttre.

Att Attlee är generellt underskattad är en sanning som kräver viss modifikation. På rankingslistor över Storbritanniens mest framgångsrika premiärministrar hamnar ofta Attlee, åtminstone numera, inom topp tre. Ändå är det riktigt att han inte tenderar att betraktas som en politisk gigant. Personlighet som en död fisk eller inte, denna formidabla bok visar att Clement Attlee är väl värd just gigantepitetet. 🍀

Mark Brolin

CITIZEN CLEM
A BIOGRAPHY OF ATTLEE
JOHN BEW
Riverrun 2016

Nationalism: av
sent datum.

FOTO: GUNNAR LAUBERG/TT

Nationens födelse

IDÉHISTORIA

När föddes nationerna och när uppstod nationalismen? Frågan har fått många svar. Längre ansågs båda delarna ha funnits sedan urminnes tider, eller åtminstone sedan Moses fick sina stentavlor. Nationalismen uppfattades som en del av sakernas naturliga tillstånd.

Den spanske historikern José Álvarez Junco har på uppdrag av prestigefylla bokförlaget Galaxia Gutenberg författat *Dioses útiles* (Användbara gudar) en idé- och lärdomshistorisk essä om nationer och nationalism, kompletterad med ett antal praktiska exempel från olika länder och tider, terminologiska definitioner och noggranna noter inte att förglömmas. Författaren har varit professor vid Oxford, Sorbonne, Harvard och Tufts, och han tycks vara förtrogen med det mesta av europeisk och amerikansk expertis i ämnet. Vad mera är: han skriver livligt, kunnigt och engagerande.

Den dittills dominerande ("primordialistiska") uppfattningen att nationer-

na är lika gamla som mänskligheten tillbakavisades faktiskt ganska sent, först sedan 1800-talets karta förvandlats av en ambitiös nationalistisk praktik utlöst av franska revolutionen och Napoleonkrigen. Inför fredsfördraget i Versailles efter första världskriget var det inte bara Woodrow Wilson som satt fast i den traditionella föreställningen om nationen som ländernas grundbult.

En liten vetenskapsrevolution inleds i början av 1930-talet, anförd av den tjeckiske historiefilosofen Hans Kohn, som visade att nationalism i ordets moderna mening inte bör förväxlas med tribala traditioner. Den föds ur en blandning av upplysningstidens föreställning om folksuveränitet och Johann Gottfried Herders nationsromantik. Kohn skilde mellan en etniskt baserad nationalism (som han fann mest av i Östeuropa) och en som grundas på medborgarskapet (Västeuropa). Den här viktiga distinktionen hade dock gjorts av den tyske sociologen Ferdinand Tönnies långt innan historiker som Kohn – och Álvarez Junco – fick nys om den: han kallade det *Gesellschaft*

(civilsamhälle) och *Gemeinschaft* (stamgemenskap) och fann det förra i Frankrike, det senare i Tyskland.

Först på 1900-talet utvecklades alltså den teori som idag anses kunna karakterisera nationalismen bäst. Teorin går under beteckningen instrumentalism, eftersom dess utgångspunkt är att nationen är skapad av nationalismen, inte tvärtom. Och att nationerna ("imagined communities", för att tala med Benedict Anderson) är instrument för olika personers och gruppers politiska ambitioner.

Många har både tidigare och senare bidragit till det nya tänkesättet. Att boktryckaren Gutenberg och översättaren Luther fick tyskarna att betrakta sig som tyskar blev uppenbart först när Bismarck förstod att använda sig av det. Långt dessförinnan hade boktryckarkonstens och det allmänna prästadömetts svallvågor nått ända till Sverige och stabiliserat en då ännu relativt ny nation med hjälp av tyska pengar. Roosevelts ambassadör hos Franco, katoliken Carlton Hayes, visste att politiken styrs mer av känsla än av förnuft, och han fann att kyrkan fortfarande ger viktiga bidrag till de riter som styr människors föreställningar på det här området. Den tyske sociologen Karl Deutsch försökte kvantifiera hur nationalismen byggdes med hjälp av nya metoder för samhällskommunikation, urbanisering och industrialisering. Uppgiften var litet väl ambitiös, men de faktorer som han framhävde erkänns numera som viktiga för analysen.

Den brittiske Mellanösternhistorikern Elie Kedourie drog slutsatsen att ingen enskild faktor kan förklara nationalismen, trots eller just därför att så många kan bidra till dess uppkomst. Poängen, menade Kedourie (*Nationalism*, 1961) med rätta, är att den kan konstrueras med nästan vad som helst. Nationen är en uppfinning; om nationskänslan vore naturlig skulle den inte behöva läras ut. Staten, skrev Immanuel Wallerstein senare, kommer inte bara före nationen – staten är en förutsättning för nationens existens. Det visste redan den italienske frihetskämpen Guido Mazzini hundra år tidigare: "Nu har vi skapat Italien, så nu måste vi skapa italienarna."

De mest inflytelserika rösterna i den idag dominerande historikerskolan kommer båda från England, låt vara att Ernest Gellner (*Nationalism*, 1997) var en judisk flykting från Prag. Han såg nationalismen som en direkt följd av industrialisering och modernisering. De härskande eliterna insåg dess värde för ekonomisk tillväxt, social sammanhållning och maktlegitimering. Därmed gynnade den existerande maktförhållanden, vilket snart födde krav på en egen nation från svagare elits sida. >>

Katalanerna: har också uppfunnit en nation.

FOTO: PAUL HANSEN/TT

Den här distinktionen mellan "state-led" och "state-seeking" nationalism återkommer hos flera forskare, inte minst på tal om den så kallade tredje världens frigörelse. Så har Homi K Bhabha (*Nation and Narration*, 1990) och Partha Chatterjee (*The Nation and Its Fragments*, 1993) försökt differentiera nationalism i sina ursprungsländer från verkliga eller föremålsföreläggelser. Men poängen är den samma: i båda fallen är nationalismen ett stöd i en politisk maktkamp.

Resonemanget påminner läsaren om att striden mellan socialdemokrater och bolsjeviker kulminerade med första världskriget just därför att de förra solidariserade sig med den nationella överheten medan de senare höll sig till socialisternas principiella internationalism. Beslutet bör ha varit lätt för Lenin med tanke på klasstrukturen i det tsaristiska Ryssland. Till skillnad från Gellner var Eric Hobsbawm (*Nations and Nationalism since 1780*, 1990) marxist, men i den här frågan var de överens. Hobsbawm gick dock betydligt längre: nationerna sak-

banaliteter och vulgariteter i samtidens kungahus tycks dock varken han eller Álvarez Junco ha något att säga. Här finns kanske en uppgift för lugade svenskar, norrmän, briter, holländare och spanjorer.

I *La création des identités nationales* (1999) har Anne-Marie Thiesse granskat hur man konstruerar ett kulturellt förflutet. Den verksamheten förblir aktuell i många länder och var det ännu i 1950-talets Sverige, där jag själv gick i skolan. Till och med de poststrukturalistiska lingvisterna har dragit sitt strå till den här brokiga stacken, menar Álvarez Junco, genom att visa på godtyckligheten i språkets beteckningar. Ord kan betyda vad som helst, förkunnade de, och även om de i mina öron lät litet lättsinniga får jag rätt ofta en otäck känsla av att nutidens IT-programmerare har tagit dem på orden.

Efter den långa inledande essän ägnar författaren resten av boken åt historiska fallstudier, av vilka den första hälften handlar om England, Frankrike, Tyskland, Italien, Ryssland, Turkiet och de amerikanska staterna. Den består av allt att döma av äldre essäer och föreläsningar, och är ofta relevanta för den inledande diskussionen.

Den andra hälften ägnas åt den iberiska halvön. Författaren ägnar 65 sidor åt en lysande sammanfattning av "Spaniens" mångtusenåriga historia – lärd och underhållande, kritisk och spännst. Så följer ett lika spännande och lärorikt avsnitt om halvöns alternativa etniska identiteter med exemplen Portugal, Katalonien, Baskien, Galicien och Andalusien.

Författaren ger en tänkvärd överblick av det antika Hispania, som en gång var det romerska rikets kornbod för att med tiden bli födelseort för flera av dess

niens monarki var inte ett institutionellt imperium, skriver Álvarez Junco. Landets nationella identitet föddes 1807 under pågående fransk ockupation, med den kortvariga och maktlösa parlamentariska församling som slutade 1814 med den spanska monarkins återupprättande. Alltså just som imperiet skulle falla sönder.

1985, när vår dåvarande utrikesminister Sten Andersson besökte Madrid, hade jag satt en autentisk diplomatisk originalnote i händerna på honom för att han skulle ge den till sina värdar i present. Varken Sten eller hans unga pressekreterare begrep vitusen, fast han annars gärna bjöd på anekdoter istället för seriösa samtal om utrikespolitik. Den här svensk-spanska noten, daterad 1807, visar att det varken var första eller sista gången – från frieriet till drottning Elizabeth till erkännandet av Förenta staterna och Folkrepubliken Kina – som Sverige före de flesta förstod vartåt det egentligen lutade. Ständerna i Cadiz utropade nämligen ett Spanien vars suveränitet vilade på dess förmåga att stifta sina egna lagar, inte på någon dynastisk arvsrätt.

Portugal brukar räknas som Europas jämte Danmark mest homogena kungarike. Álvarez Junco skyndar sig dock att tillägga att Portugal under flera sekler inte skilde sig nämnvärt från övriga delar av den iberiska halvön, att landet under större delen av 1500-talet lydde under den spanska kronan och att den härskande dynastin under en stor del av 1800-talet stod med ena foten i Europa och den andra i Brasilien. Att en liten bit av territoriet fortfarande är föremål för tvist mellan Spanien och Portugal finns det inte plats för i en översikt som denna, men fenomenet beskrivs klokt och kunngjort av diplomaten och författaren Máximo Cajal i boken *Ceuta, Melilla, Olivenza y Gibraltar* (2003). Cajal var ambassadör i Stockholm på 1980-talet, när förbindelserna mellan Sverige och Spanien var som intensivast.

Dioses útiles uppvisar alltså ett speciellt intresse för dagens Spanien. Den katalanska separatismen har vuxit på senare år, och det är lätt att finna orsaker i den katalog som *Dioses útiles* erbjuder. I andra sammanhang (SvD, Dixikon) har jag skri-

"Eftersom historien med eller utan avsikt manipuleras av alla som försöker förstå den, kommer den alltid att vara påverkbar och omprövad."

nar inte bara ett förflutet, de saknar faktisk existens – de är fiktioner, tröstande utopier som har uppfunnits i det politiska syftet att stärka en liberal republik, även till "priset" av att anpassa den till demokratiska ideal.

George Mosse fortsatte tankegången med begreppet "nationalization of the masses" där han följde Bismarcks Tysklandsbygge fram till dess kulmen i nazismen. Den brittiske sociologen Michael Billig har givit ett mer trivialt men relevant bidrag med *Banal Nationalism* (1995) – det syftar inte på Le Pen eller Milosevic, utan på trivial vardagsnationalism med flaggor, idrott och vanetänkande. Om

krigskejsare och vagga för det språk som inte utan skäl (för en språkhistoriker) vill vara aristokraternas latin – till skillnad från gallernas som var soldaternas, och italienarnas som var munkarnas.

Nyssnämnda beskrivning är dock min egen, för bokens författare har bråttom till medeltidens slut – då stamidentiterna hade varit som besvärligast – och stannar inte heller särskilt länge vid det spanska imperiet, som dock återkommer i senare kapitel om kolonierna. Spa-

**DIOSES ÚTILES
NACIONES Y
NACIONALISMOS
JOSÉ ÁLVAREZ
JUNCO**

Galaxia Gutenberg 2016

vit om Francisco Ayalas och framför allt Javier Cercas fascinerande böcker. I sin senaste essäsamling visar Nathan Shachar än en gång att inbördeskriget fortfarande inte är begravet. Den katalanske historikern Xavier Andreu publicerar i dagarna *El descubrimiento de España. Mito romántico e identidad nacional* (Upptäckten av Spanien. Romantisk myt och nationell identitet).

Sista ordet är aldrig sagt. Álvarez Junco återger med respekt men utan övertygelse sentida invändningar mot instrumentalismen (från till exempel Anthony Smith och Azar Wat). Eftersom historien med eller utan avsikt manipuleras av alla som försöker förstå den, kommer den alltid att vara påverkbar och omprövad. Härefter gjorde Felipe González, socialdemokraten som förde Spanien in i den europeiska integrationens demokratiska gemenskap, ett besök i Santiago de Chile från vilket jag antecknar några visdomsord: "Vi bär alla på minnet av det förflutna. Det viktiga är att ha det i ryggsäcken, för om man har det i famnen kan det skymma sikten framåt." Många ofrivilliga bidrag till den bisarra situationen i dagens Katalonien, där halva "folket" kräver Catalexit och den andra halvan hoppas slippa, kommer från rikspolitiker som inte har förstått att stämma i bäcken. Läget i Katalonien påminner inte så litet om det som råder i England, där frustrerade äldre i avfolkningsbygder ställts mot utbildade ungdomar i städerna. Den federalism som Felipe González förespråkade för både Spanien och Europa har svårt att få stöd av en politisk klass som inte ser längre än till nästa val.

Den globaliserade världen har 200 "nationer", men nationalismen borde snart höra till det förflutna. De som mer än andra har skäl att ta till sig kunskapen om sin historia är medborgarna i Europeiska unionen. Det mödosamt förenade Europa har mött en rad reaktionära hot, alltifrån ett ständigt motvilligt "Storbritannien", franska småborgare och grekiska gratisresenärer till nya och revanschlystna östeuropeiska demokratier, för att inte tala om kvardröjande föreställningar om en nordamerikansk världsordning som blir alltmer ifrågasatt av växande flyktingströmmar. Mer än någonsin behöver Europa en federal "nationalism" på en ny nivå, lika fiktiv som de föregående och helst lika effektiv, för att kunna vidmakthålla och utveckla det enda rike i historien som har visat sig vara både fredligt och framgångsrikt. 🌸

Peter Landelius

Välavlönade pendlare: gentrifierar området.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

På väg mot pyspunka

DIGITAL EKONOMI

En decembermorgon 2013 har invånarna i San Franciscos Mission-distrikt fått nog. Hyrorna i den latinopräglade stadsdelen är bland landets högsta, en etta går på 15 papp i månaden. Priserna har trissats upp av närheten till Silicon Valley och den här morgonen bildar Mission-aktivisterna en mänsklig kedja runt en av Googles företagsbussar som kör anställda till kontoret i Mountain View. Protestskylten de fäster på sidan lyder "Gentrifierings- Och Vräkningsteknologier", skrivet med Google-karaktäristiskt typsnitt.

Till en början kunde inte medieteoretikern Douglas Rushkoff annat än att le åt denna gräsrotsreaktion mot stadens gentrifiering. Några veckor senare var det inte lika roligt längre. Då hade protester na eskalerat till stenkastning i Oakland och hans Googleanställda vänner var skräddade på riktigt.

Hur kunde det gå så här snett? frågar sig Rushkoff, som undervisar i medieaktivism på CUNY i New York och som 2013 listades som världens sjätte viktigaste tänkare av högskolan MIT. Google gjorde ju klimatet en tjänst genom att bussa sina anställda. Och visst, de var välbetalda men förväntades också att prestera så till den grad att anställningstiden snittade på ett enda år.

Nej, Rushkoff drar slutsatsen att det inte går att skylla de ökande klyftorna på just Google. Istället handlar dessa om ett

djupt liggande strukturfel – "ett utsugande, tillväxtdrivet ekonomiskt operativsystem".

Rushkoffs författarskap rör sig i gränslandet mellan medier, teknologi och kultur, och *Throwing Rocks at the Google Bus* är hans sextonde bok. Bland de andra titlarna märks *Present Shock. When Everything Happens Now* (2013) som kritiserar vår digitalt förhöjda närvaro i nuet och *Program or be Programmed* (2010) om vikten av att lära sig att koda.

Hans senaste kritik av den digitala ekonomin tar oss tillbaka till sena medeltiden och dess utveckling av *peer-to-peer*-baserade basarer. Dessa ledde till ett betydande ekonomiskt uppsving. Plötsligt växte folkets ekonomi på bekostnad av adelns. Motdraget lät inte vänta på sig; aristokraterna började beskatta basarerna, bryta upp skräna, ogiltigförklara lokala valutor och ge monopolprivilegier till sina favoritköpmän. I utbyte mot företagsandelar gav kungar vissa bolag exklusiv kontroll över deras respektive industriella sektorer.

Ekonomins karaktär ändrades över loppet av några sekel från *peer-to-peer* till toppstyrd. Istället för att byta gods med varandra fick hantverkarna söka anställning hos något av de stadgade monopolen. De sålde sin tid istället för sina varor. Affärsägare letade efter de minst kvalificerade arbetarna, då dessa var billigast. Industrialiseringen, med sina specialiserade tillverkningsprocesser, innebar en för-

>>

längning av detta skifte, menar Rushkoff.

Han är humanistisk, vänster och insåg tidigt Internets potential för att stärka individens makt. Men med nätets ökande kommersialisering började Rushkoffs entusiasm att falna. Istället för att utjämna spelplanen har den digitala ekonomin lett till större snedvridning i samhället, menar han. Rushkoff pekar på musikbranschen som exempel. Före digitaliseringen svarade de minst populära 80 procenten av utgivningen för 20 procent av den totala försäljningen. Idag säljer 94 procent av all musik på iTunes under 100 kopior var. En anledning till denna snedfördelning, anser Rushkoff, är att vi styrs av topplistor, nättrecensioner och bästsäljare. När ett album spelas i en musikaffär leder det till positiv förstärkning och ökad försäljning av just den plattan. Tack vare den stora mängden av skivaffärer spelas många olika album på många olika ställen. I den digitala världen är plattformarna istället centraliserade: iTunes säljer musiken, Netflix filmerna och Amazon böckerna och mycket annat. När kunderna passerar genom samma digitala svängdörrar och ser samma rekommendationer leder detta till en ändlös feedback-loop och en "vinnaren tar allt"-effekt.

Rushkoffs slutsatser kring den digitala ökningen av ojämlikhet beläggs av forskning. MIT-ekonomerna Erik Bryn-

jolfsson och Andrew McAfee har visat att medianinkomsten i USA är lägre idag än 1998, trots att företagen gör rekordvinster. Trenden började redan på 1980-talet och accelererade kraftigt efter millennieskiftet. Jobbtillväxten i den privata sektorn har också saktat av. Forskarna skyller utvecklingen på teknologi.

Detta är nytt. Visserligen har vi förlo-
rat jobb på grund av tekniska innovatio-
ner sedan industrialiseringen, men det har

"Rushkoff liknar den digitala ekonomin vid ett korthus, byggt på riskkapital och ohållbara tillväxtförväntningar."

aldrig tidigare påverkat löneläget. Denna gång handlar det dock om digital teknik. 1980–2005 var datoriseringen den huvudsakliga kraft som förändrade jobben och lönerna. Och när kostnaden för att reproducera en vara är nära noll skapar detta en marknad där vinnarna – de med störst plattform – kammar hem allt. Brynjolfsson och McAfee kallar paradoxen för "Den stora frikopplingen" och beskriver fenomenet i böckerna *Race against the Machine* (2011) och *The Second Machine Age* (2014).

Idag har den digitala industrialismen förvandlat mänskliga data till den nya varan, skriver Rushkoff. Precis som med digitala kopior av text eller musik är det vi själva som kopierar all denna information – gratis. Allt värde vi skapar i skrift, musik, eller i det passiva dataspår vi lämnar efter oss står utanför den officiella resultaträkningen. Bara de som äger de appar eller plattformar som samlar in dessa data gynnas. De säljer i sin tur vidare informationen till annonsörer.

I delningsekonomin är dessutom våra personliga tillgångar plattformarnas nya territorium. Airbnb:s och Ubers själva affärsidé är att slå mynt av arbetslösa människors saker och tid, menar Rushkoff. Han har en poäng. Före Airbnb kunde folk hitta delat boende gratis via Couchsurfing. Nu har generositeten ersatts av jakten på en tjänad hacka.

Men vi kan också börja skönja ett gräsrötsuppror mot de digitala jättarna. Den blockkedjeteknologi som Bitcoin och andra kryptovalutor är byggda på, har en revolutionerande potential för decentralisering. Allt ifrån demokratiska organisationer, till crowdfundingplattformar och finansiella instrument kan byggas på blockkedjor. I New Hampshire har, till exempel, den decentraliserade taxiappen Arcade City på kort tid börjat utmana Uber, och den låter förare sätta sina egna priser. Den nya blockkedjan Ethereum som släpptes i våras förenk-

lar för programmerare att inte bara skapa valutor, utan att även skriva olika typer av överenskommelser, så kallade smarta kontrakt: digitala transaktionsprotokoll som upprätthåller och övervakar sig själva, vilket löser förtroendeproblematiken i samband med internethandel och diverse verksamheter över nätet mellan människor som aldrig har träffats. Implikationerna är svindlande och hotar många av dagens centrala auktoriteter.

I *Throwing Rocks at the Google Bus* liknar Rushkoff den digitala ekonomin vid ett korthus, byggt på riskkapital och ohållbara tillväxtförväntningar som tvingar entreprenörer att fokusera på børsintroduktioner snarare än sin kärnteknologi. Väl ute på börsen kollapsar många bolag under aktieägarnas vinstkrav. Bland exemplen av högt värderade bolag som knappt går med vinst finns Twitter, Foursquare, Snapchat och Uber.

Rushkoffs teorier är i linje med den teknologibubblans annalkande pyspunka som Silicon Valley-analytiker började sia om redan ifjol. Så vad är lösningen? Här blir det svårare för Rushkoff, som vill styra oss mot en mer distribuerad och kollaborativ ekonomi. "Strunta i tillväxt", lyder första rådet. Tänk omsättning istället för tillväxt – att generera tillräcklig inkomst för att betala för anställda.

Han drar parallellen med organismer, som inte heller fortsätter att växa i all oändlighet. Människor, djur och träd växer till dess att de nått sin optimala storlek och regenererar sedan sig själva. Så borde det vara med företag och ekonomin också, menar Rushkoff. Välskötta familjeföretag har förstått detta sedan länge; ägarerna anställer vänner och familj, investerar i människor som om deras personliga öden spelar roll för dem och tänker på sitt företag mindre som ett profitdrivet bolag och mer som ett hållbart arv. Den italienske risproducenten Riso Gallo (som funnits sedan 1856) fångar det i citatet "Vi säger inte att vi fick företaget från mina föräldrar, vi säger att vi lånar det från våra barn. Vi tänker inte i kvartal utan i generationer".

Rushkoff förespråkar en prioritering av aktieutdelningar för att minska företagens tillväxttryck. Han slår ett slag för en "inkluderande kapitalism" där företag sourcar lokalt, och för att göra anställda till delägare. Och han uppmanar till alternativa bolagsformer, som "benefit corpo-

Uber: övervärderat?

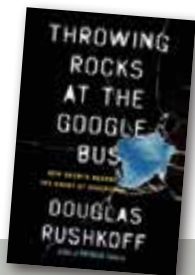
rations”, för att underlätta för annat än maximal värdeökning. Fast egentligen vill han helt frånga vinstdrivande företagsformer, då dessa extraherar resurser ur ekonomin. Hans exempel är Walmart, som stör den lokala balansen med varje ny etablering. Med sin storlek har Walmart råd att hålla låga priser, också med förlust, vilket gör att de kan slå ut konkurrensen. Sedan hyr Walmart in de före detta konkurrenternas före detta anställda, men på deltid, så att man slipper betala för sjukförsäkring, vilket pressar stadens resurser. Walmarts aktieägare berikas med den vinst som plockas ur den lokala ekonomin. Ett liknande beteende uppvisar bolag som Uber och Amazon inom den digitala ekonomin.

Rushkoff har rätt i sin kritik av det ohållbara i vårt nuvarande ekonomiska system och hans bok är intressant och lättläst. Däremot känns hans lösningar otillräckliga, ungefär som att rörelsen kring ekologiska och rättvisemärkta produkter saknar makt att i grunden ändra våra jordbruksmetoder eller globaliseringens effekt. För det krävs skarpare verktyg.

Rushkoff får också mothugg kring sin kritik av företags växande användning av dataanalys i viktiga beslut, vilket han jämför med att ”köra bil och titta i backspegeln”. Visserligen kan ”big data” överanvändas, men Erik Brynjolfssons forskning visar att verksamheter som är datadrivna och använder algoritmer för beslutsfattande överlag är avsevärt mer produktiva och lönsamma än de som inte gör det. Till de förra hör exempelvis Google, General Electric, Tesla och Amazon.

Hur som helst är *Throwing Rocks at the Google Bus* en viktig samtidsbeaktelse av globala maktstrukturer, digitalisering och vad som behöver ändras på sikt. 🌸

Hanna Sistik

**THROWING ROCKS
AT THE GOOGLE BUS**
HOW GROWTH BECAME
THE ENEMY
OF PROSPERITY
DOUGLAS RUSHKOFF
Portfolio/Penguin 2016

14 juli: Leve Frankrike!

FOTO: THIERRY CHESNOT/GETTY IMAGES

Dags att K-märka kulturen

FILOSOFI

Det brukar sägas att en reaktionär våg sveper över västvärlden idag. I takt med att distinktionen mellan höger och vänster har grumlats har den centrala politiska skiljelinjen de senaste decennierna kommit att dras mellan den ”politiskt korrekta” eliten och den ”tysta majoriteten” ute i stugorna. Debatten gäller inte längre ekonomi och resursfördelning utan invandring, identitet och kultur. Resultatet är en vänster i huvudsak intresserad av representation och en hastigt framväxande högerpopulism. Den senaste tiden har det dessutom talats alltmer om hur denna populism påverkar den traditionella högern.

Frankrike är, som så ofta i historien, ett föregångsland. Där är de ideologiska och kulturella förkastningslinjerna tydligare än någon annanstans i Europa. Det var där som extremhögern under efterkrigstiden först visade sin elektoral kapacitet. Det är där som den radikala islamismen hittills har uppvisat sitt blodigaste uttryck. Där existerar sedan år tillbaka ett begrepp som sammanfattar det politiska problem som håller på att bli dominerande i västvärlden: *vivre ensemble* (leva tillsammans).

Vänsterns svar på detta problem är

bekanta: multikulturalism, öppenhet, självkritik. Högern oscillerar i sin tur mellan vänstern, vars principer den i stort sett har tvingats ansluta sig till för att förbli valbar, och det ökande trycket från extremhögern. I Frankrike har den här dynamiken skapat utrymme för en återkomst för vad som kan betecknas som identitär konservatism. Denna nygamla strömning förkroppsligas tydligast av författaren och filosofen Alain Finkielkraut.

Finkielkraut har sedan debuten 1977 varit en kontroversiell figur i den franska intellektuella miljön. Sedan 2002 räknas han, tillsammans med bland andra författaren Michel Houellebecq, till en grupp intellektuella kallad De nya reaktionärerna. När han valdes in i Franska akademien 2014 föranledde det en mindre folkstorm på opinionssidor i mitten och till vänster. Han anklagas regelbundet för att vara fascist, sionist och islamofob (svaret är i tur och ordning: nej, ja, kanske).

Vad är det då som gör Finkielkraut så kontroversiell? Boken *La seule exactitude* består av krönikor, artiklar och små fragment skrivna under perioden 2013–2015. Det handlar om allt ifrån utbildningsreformer, genusvetenskap, Heidegger och Förintelsen till Philip Roth, Quentin Tarantinos filmer och François

>>

Hollandes kärleksaffärer, och allt detta diskuteras med samma allvar.

Det allt annat överskuggande ämnet är dock islam. Genom boken polemiserar Finkelkraut mot vad han kallar *la culte de l'Autre*, Den Andre-kulten. Med detta avses de politiskt korrekta vänsterpersoner som, inspirerade av samtida akademisk teori och förblindade av sina ideologiska skyggglappar, bortser från kulturella förklaringsmodeller och gör allt i sin makt för att förstå Den Andre och de samhällsstrukturer som kan förklara varför denne deltar i upplopp eller begår terroråd. De akademiska företrädarna för denna position kallar Finkelkraut helt enkelt nedlåtande för "sociologerna".

I kulten ingår också de personer som hävdar att Europa nu återupplever 1930-talet. Enligt Finkelkraut befinner vi oss i ett historiskt avgörande skede, men detta skede är "paradoxalt nog dolt av ett oupphörligt refererande till historien". Att ständigt upprepa att fascismen är på frammarsch igen gör oss, enligt Finkelkraut, blinda för det egentliga hotet, nämligen radikal islamism. Till dem som hävdar att muslimer i Europa håller på att hamna i samma situation som 1930-talets judar säger Finkelkraut att jämförelsen haltar betänkligt eftersom det aldrig har existerat en radikal judendom som legitimerar attacker på icke-judar. Det är sant. Men det hindrar inte att extremhögern i nästan varje val vinner terräng och att vanliga muslimer blir föremål för hämndattacker och ökad diskriminering efter varje nytt terrorattentat.

Finkelkraut är inte dogmatisk och avhåller sig ofta från att generalisera. När han diskuterar Israel gör han det med oväntad nyansrikedom för någon som har blivit ökad som sionistisk islamofob. Han är sionist men har litet till övers för Benjamin Netanyahu, vars aggressiva politik han menar har svikit sionismen och tvåstatslösningen. Han ser bosättningspolitiken som ett nästan lika stort hot mot freden som Hamas. Han har full förståelse för frustrationen hos Israelkritiker som stämplas som antisemiter, samtidigt som han klarsynt noterar ett tilltagande fokus på israelernas judiska religion och härkomst bland palestinska motståndsmän.

Men när det kommer till islam är den sortens nyktra resonemang avlägsna. Finkelkraut slår fast att islam utgör det största och mest akuta hot som Europa står inför. Han kan påpeka en passant att han inte tror att alla muslimer är radi-

kala islamister, för att i nästa andetag deklarerar att Europa befinner sig i en civilisationskamp. Finkelkraut, vars intellektuella och litterära sensibilitet inte går att ta miste på, verkar vara genuint ointres-

"Till skillnad från den klassiska högern, så som den har sett ut sedan mitten av 1900-talet, är Finkelkraut inte liberal."

serad av de sociala mekanismerna bakom radikal islamism. Hos honom framstår muslimer mest som en stor, anonym och hotfull massa där alla inom sig härbärgerar en potentiell terrorist. De få personer med muslimsk bakgrund som han refererar till i boken ger uttryck för i princip samma syn på islam.

Då och då nyanserar han sig, som när han kritiserar Förintelsens sakrala status i västvärlden, som han menar gör det omöjligt att egentligen förstå den. Han noterar även hur Förintelsens särställning i fransk undervisning har skapat en fertil grund för antisemitiska konspirationsteorier bland elever med muslimsk bakgrund.

Muslimer: franska på riktigt?

Något som Finkelkraut däremot inte nämner är bristen på kritisk diskussion om Frankrikes koloniala förflutna, såväl i skolan som i offentligheten. Att detta skulle kunna spela en minst lika viktig, om inte viktigare roll i marginaliseringen av personer med bakgrund i de gamla kolonierna, verkar aldrig föresväva honom. Enligt hans mening daltas det snarare för mycket med minoriteterna i de så kallade "utsatta kvarteren".

Alain Finkelkraut är i sig inte särskilt intressant att läsa. Han kan glimtvis vara underhållande och i undantagsfall bildande. En essä om huruvida man bör läsa Heidegger efter publiceringen av de antisemitiska "svarta anteckningsböckerna" (det bör man) utmynnar i en givande betraktel-

se över relationen mellan det judiska och moderniteten hos Heidegger och Levinas. Men för det mesta är det förutsägbart och ytligt. Hans tic att i inledningen av nästan varje text citera någon gammal författare

eller tänkare framstår mest som ett sätt att styrka de egna argumentens intellektuella legitimitet.

Däremot är det högtintressant att läsa Finkelkraut som ett uttryck för en konservativ tendens i det franska samhället som av allt att döma håller på att växa sig starkare runtom i västvärlden. Till skillnad från den klassiska högern, så som den har sett ut sedan mitten av 1900-talet, är Finkelkraut inte liberal. I hans ögon har den individuella friheten gått för långt. Han vänder sig mot att företeelser som könsbyten, samkönade äktenskap och homoadoption idag ses som rättigheter. Från samma utgångspunkt går det även att ana en sub-

til kritik mot marknadskapitalismen, som i hans ögon har slagit över i en vulgär narcissistisk kultur. Till skillnad från den parlamentariska högern misstror Finkelkraut frihandel och liberal globalisering, som han menar utgör hot mot den franska kulturens särart.

Här artikuleras på ett tydligt vis brottet med den liberala högertraditionen. Finkelkraut är identitär i den meningen att det som enligt honom gör någon till fransman är kunskaperna om och präglingen av fransk historia, civilisation och kultur. Det specifikt franska har

enligt honom inte mer att göra med revolutionen och frihet, jämlikhet, broderskap än med Merovingerna, Jeanne d'Arc och Racine. Allt som föregick revolutionen är minst lika viktigt för den nationella självförståelsen. På så sätt får den franska *jorden* en central plats i konstruktionen av den nationella identiteten. Denna syn utgör ett radikalt brott med den franska republikanska traditionen (med alla dess brister) och får potentiella konsekvenser för synen på medborgarskapet.

Vår individualistiska och rättighetsbesatta tidsålder har, enligt Finkelkraut, skapat en föreställning om människors "utbytbarhet" som hotar att undergräva den västerländska kulturen. De rådande asylpolitiska dogmerna likställer individer

från helt olika länder och kulturer med varandra: en fransman är idag utbytbar mot, säg, en beduin. Detta gör att västvärldens generösa invandringspolitik (nåja) hotar att upplösa de västerländska nationella kulturerna och leda till deras förfall.

Frankrike och dess kultur måste alltså till varje pris skyddas från såväl invandrare som anglosaxisk akademisk jargong.

Man behöver knappast påpeka att detta idébygge rimmar väl med Nationella frontens. I dagens franska debattklimat finns det, liksom i Sverige, en tendens att brännmärka alla som kritiserar status quo från höger som högerextrema (ifråga om euromedlemskapet gäller detta även märkligt nog vänstern). Det finns därför anledning att vara försiktig med sådana kopplingar. Men det är anmärkningsvärt att någon som innehar en av det franska kulturlivets mest uppburna positioner säger nästan ordagrant detsamma som extremhögerens företrädare. Det räcker med att vi försöker föreställa oss att en ledamot i Svenska Akademien öppet talar om civilisationskrig.

Finkielkraut återkommer ofta till hur bortskämda invandrarna i förorter är, och han gör sig istället till språkrör för de "verkliga" offren, nämligen de etniska fransmän ute på landsbygden och i de övergivna industriregionerna som av en händelse utgör Nationella frontens väljarbas. Han har ingenting till övers för mittenhögern, idag inkarnerad i Les Républicains, som i alltför hög grad är besatt av ekonomi. Men det är trots allt svårt att se honom omfamna det okultiverade Nationella fronten, vars grundare är en av efterkrigstidens mest ökända antisemiter. Istället bidrar Finkielkraut till att lägga den intellektuella grunden till en identitär konservativ ideologi som ser invandring, social normupplösning, liberal globalisering och kulturell nivellering som den västerländska apokalypsens fyra rytare. 🌹

Jonas Elvander

LA SEULE EXACTITUDE
ALAIN FINKIELKRAUT
Stock 2015

Höjda minimilöner: effekterna varierar.

FOTO: GETTY IMAGES

Rimlighetens filter

EKONOMI

Nationalekonomin har många kritiker. Det kan handla om invändningar mot vad som uppfattas som alltför förenklade och orealistiska modellantaganden eller kritik mot inriktningen på matematisk formalisering. Nationalekonomisk teori – och inte minst nationalekonomisk praktik sådan den kommer till uttryck i den offentliga debatten – anses av många också lida av en ideologisk bias till förmån för marknadsliberala ekonomisk-politiska projekt.

Dani Rodriks nya bok – *Economics Rules* har ambitionen att öka nationalekonomernas självförståelse och samtidigt överbrygga klyftorna mellan nationalekonomerna och dess kritiker. Rodrik är verksam vid Harvarduniversitetet och är en av världens ledande forskare inom området utvecklingsekonomi. Hans forskning bygger i regel på tämligen ortodoxa metoder samtidigt som policyslutsatserna ofta har varit oortodoxa. Författaren både risar och rosar natio-

nalekonomin. Han försvarar kärnan i disciplinen, inklusive dess fokus på formaliserad modellanalys, men kritiserar samtidigt det sätt på vilket nationalekonomer ofta använder sina modeller.

Nationalekonomisk forskning handlar i stor utsträckning om att utveckla och använda modeller. Modellerna är oftast matematiskt formulerade och syftar till att belysa någon aspekt av den sociala verkligheten. För nationalekonomerna själva är modellbyggande en källa till stolthet, medan nationalekonomins kritiker irriteras av orealistiska modellantaganden och ekonomernas benägenhet att snabbt förflytta sig från abstrakta modell samband till konkreta policy slutsatser.

Dani Rodrik försvarar med enfaset bruket av abstrakta och formaliserade modeller för att förstå sociala företeelser. Genom förenklingar och formaliseringar kan specifika aspekter av samhällsfenomen undersökas och förklaras. Olika frågor kräver olika modeller, och just mångfalden av modeller är enligt Rodrik en av den nationalekonomiska professionens viktigaste bidrag till samhällsforskning- >>

en. Nationalekonomi består av en *modell-samling* ("collection of models") och tillgången till ett rikt "bibliotek" av modeller gör att nationalekonomisk analys kan appliceras på en rad olika områden.

En modell kan ses som en artificiell värld som syftar till att klarlägga mekanismer och orsakssamband genom tankeexperiment där effekterna av en viss händelse isoleras genom att andra variabler i systemet hålls konstanta. Detta är det i nationalekonomiska texter så populära *ceteris paribus*-villkoret – alla andra (relevanta) faktorer antas oförändrade. Teoretisk modellanalys kan ses som analog med kontrollerade laboratorieexperiment (eller fältexperiment). I laboratoriet kan den kausala effekten isoleras genom att manipulera den fysiska omgivningen, medan isolering i den teoretiska modellen sker via antaganden om vad som ändras respektive hålls konstant.

Nationalekonomiska modeller innebär alltid förenklingar av verkligheten och involverar antaganden som ofta ter sig orealistiska. Är detta ett problem? En av förra århundradets mest inflytelserika ekonomer, Milton Friedman, argumenterade i en berömd uppsats från 1953 för att realismen hos aktuella antaganden är irrelevant för hur en modell ska bedömas. En modell ska enligt Friedman istället värderas utifrån dess prediktionsförmåga, det vill säga: hur väl modellens implikationer stämmer överens med observerade utfall. Rodrik skriver aningen sarkastiskt om Friedmans tes som "a wonderfully liberating argument, giving economists license to develop all kinds of models built on assumptions wildly at variance with actual experience".

En bokstavstolkning av Friedmantesen att modellantagandens realism helt skulle sakna relevans är knappast hållbar och omfattas nog inte av många idag.

Genom kreativ användning av antaganden kan teoretiska modeller formuleras för att generera i stort sett vilka resultat som helst. Det vore meningslöst och slöseri med tid att uteslutande förlita sig på empiriska test av prediktioner för att värdera modeller som bygger på uppenbart orimliga antaganden, i synnerhet som empiriska test sällan ger helt utslagsgivande resultat.

Rodrik argumenterar för att en modell måste klara av att passera ett "realismfilter" för att den ska kunna säga något om verkligheten. Filtret ska säkerställa att *kritiska* antaganden är rimliga

"Nationalekonomiska modeller innebär alltid förenklingar av verkligheten och involverar antaganden som ofta ter sig orealistiska. Är detta ett problem?"

och inte uppenbart står i strid med kända förhållanden. Ett antagande är kritiskt om resultaten påverkas substantiellt om antagandet modifieras. De modellantaganden vi gör påverkar ofta slutsatserna och Rodrik menar att det korrekta svaret på nästan varje nationalekonomisk fråga är att *det beror på*. Exempelvis beror effekterna av finanspolitiska stimulanser på om vi har fasta eller flytande växelkurser, och sysselsättningseffekterna av höjda minimilöner beror på i vilken utsträckning som det enskilda företaget kan påverka lön och personalomsättning i företaget.

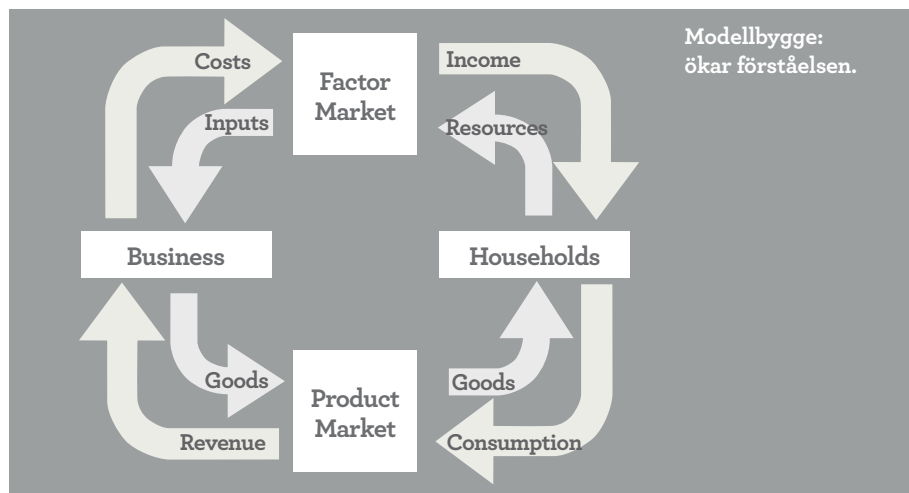
Rodrik ger i huvudsak två argument för formaliserade modeller, nämligen klarhet och konsistens. En matematisk modell minskar risken för missförstånd om antaganden och mekanismer. Exempelvis skulle frågor om vad Marx, Keynes eller Schumpeter egentligen ville säga lättare kunna besvaras med hjälp av matematiska modeller. Det andra argumentet för formalisering är att den gör det möjligt att säkerställa att modellen är konsis-

tent, det vill säga: att slutsatserna följer logiskt av premisserna. Matematiken har enligt Rodrik inget egenvärde utan värdet är instrumentellt, något som dock ibland förbises av ekonomer som förälskar sig i matematiken. Sannolikt har "matematik för dess egen skull" blivit allt mindre gångbar i ledande tidskrifter där teoretiska uppsatser allt oftare motiveras av empiriska fenomen.

En fråga som Rodrik inte berör är den om hur man ska se på realismen hos matematiskt formulerade beteendantaganden. Teoretiska modeller utgår allt som oftast från att de ekonomiska aktörerna

(hushåll, företag et cetera) står inför optimeringsproblem som kan vara komplicerade och ibland inte lösningsbara utan datorhjälp. Det kan till exempel handla om att fatta beslut om konsumtion, sparande och arbetskraftsutbud när det råder osäkerhet om framtida löneutveckling. Få verkliga hushåll klarar av att lösa sådana optimeringsproblem. I denna situation brukar nationalekonomer introducera ett *som om*-antagande: hushållet beter sig *som om* det faktiskt var kapabelt att lösa det aktuella optimeringsproblemet. Antagandet är oproblematiskt om man med Milton Friedman anser att det endast är prediktionerna som räknas. Antagandet är däremot problematiskt om man med Dani Rodrik anser att modellantaganden bör utsättas för ett "realism-filter".

Hur sker vetenskapliga framsteg inom nationalekonomin? Ett synsätt är naturvetenskapligt inspirerat och inbegriper teoriutveckling åtföljt av empiriska test som leder till att nya och bättre teorier successivt ersätter äldre teorier. Enligt Rodrik är detta synsätt missvisande av flera skäl. Tidsföljden mellan teori-formulering och empirisk prövning är sällan den som föreskrivs av den hypotetisk-deduktiva metoden. Det är vanligare att nya teoretiska modeller utvecklas utifrån observationer av empiriska fenomen som inte kunnat förklaras av existerande modeller. Vidare är det notoriskt svårt att åstadkomma avgörande test, det vill säga: test som otvetydigt falsifierar en teoretisk modell. Denna svårighet är inte unik för nationalekonomi (och andra samhällsvetenskaper), men accentueras av begränsade möjligheter att genomföra kontrollerade experiment, i varje fall när det gäller makroekonomiska frågor. En följd av detta blir att modeller med

motstridande implikationer kan samexistera under lång tid. Val mellan modeller påverkas av smak och mode i lika hög grad som av empiriska resultat. Framsteg inom nationalekonomin sker enligt Rodrik inte "vertikalt" – genom att nya teoretiska modeller ersätter gamla – utan "horisontellt" – genom att nya modeller läggs till den redan existerande modellarsenalen. De nya modellerna ersätter inte de gamla, snarare tillför de nya insikter om aspekter som förbisetts av tidigare forskning.

Det rika och ständigt expanderande "biblioteket" av modeller aktualiserar frågan om kriterier för att välja modeller. Rodrik avvisar som nämnts idén om avgörande test och förespråkar istället en mer informell "verifikationsprocess" som består av empiriska undersökningar av modellernas antaganden, mekanismer och prediktioner. Denna process innebär navigering mellan data och olika teoretiska modeller och kräver hantverksskicklighet som inte enkelt kan läras ut, i synnerhet som den enligt författaren kräver både erfarenhet och gott omdöme. Roderiks beskrivning av denna process är ganska vag i konturerna och det är oklart vilken roll som statistisk teori och metod ska spela i detta sammanhang.

Hur är det då med nationalekonomins förmenta marknadsliberala bias? Rodrik menar att denna bias är högst reell, men den gäller inte i första hand de teoretiska modellerna som sådana utan det sätt som de används i den offentliga debatten.

Dani Roderiks bok är inte ett djuplodande vetenskapsfilosofiskt arbete, men den är rik på intressanta iakttagelser och reflektioner om nationalekonomisk teori och praktik. Ett högst läsvärt bidrag som förtjänar stor publik såväl bland nationalekonomer som bland nationalekonomisk kritiker. ✱

Bertil Holmlund

ECONOMICS RULES
WHY ECONOMICS
WORKS, WHEN IT FAILS,
AND HOW TO TELL THE
DIFFERENCE
DANI RODRIK
Oxford University Press 2015

Pegida: protest inom lagens ramar.

FOTO: GETTY IMAGES

Brott och brott

SAMHÄLLE

Vem vill inte att våra medmänniskor, medborgare, visar civilkurage? Borde vi inte alla vara beredda att gripa in för att hjälpa och skydda andra människor? Det spontana svaret på dessa frågor är nästan alltid, naturligtvis. Det är en fråga om moral och solidaritet med medmänniskorna. I Sverige har man sedan åtminstone 2006 diskuterat behovet av en särskild civilkuragelag som skulle ålägga människor att ingripa.

Samtidigt finns det någonting djupt oroväckande i att staten uppmanar medborgarna till civilkurage, eftersom ingripande vid och stävjande av brott egentligen är det statliga våldsmonopolets uppgift. Denna problematik är temat för en debattbok i ämnet skriven av den tysksisraeliske professorn i historia Michael Wolffsohn, med den talande titeln *Zivilcourage. Wie der Staat seine Bürger im Stich lässt* (Civilkurage. Hur staten lämnar sina medborgare i sticket).

Det finns, enligt Wolffsohn, någonting motsägelsefullt i att politiker uppmanar medborgarna att visa civilkurage, att ingri-

pa. Den som gör det bryter ofta själv mot en lag i och med att själva ingripandet innebär att man väldigt konkret tar lagen i egna händer. Det finns fall där personer som ingriper vid rån eller inbrott straffas för detta, då rättsväsendet funnit själva ingripandet illegalt eller våldsanvändningen överdriven. Att följa uppmaningen att visa civilkurage, att stå upp mot brottsligheten, kan i sig vara ett brott. För Wolffsohn är detta en absurd situation. Staten uppmanar å ena sidan medborgarna att stå upp för varandra och handla när det statliga våldsmonopolet misslyckats att stävja ett brott, men tar sig sedan rätten att bestraffa den som följer denna uppmaning. Staten håller alltså fast vid att det statliga våldsmonopolet inte får överträdas samtidigt som det uppmanar medborgarna att bryta det vid behov.

För Wolffsohn är detta ett tecken på en statlig kapitulation inför en samhällelig situation där våld och övergrepp blivit staten övermäktigt. Enligt honom är en av statens viktigaste uppgifter att skydda medborgarna från inre och yttre fiender, och därmed är detta även en av statens viktigaste legitimitetsgrunder. Att appel-

>>

Bilbränder i Malmö: staten drar sig tillbaka.

FOTO: JOHAN NILSSON/TT

lera till befolkningen i stort att visa mer civillurage är därmed inte bara ett tecken på att staten inte längre förmår ge detta skydd, utan att den inte ens tänker upprätthålla illusionen om att det är möjligt. Denna tanke kastar ett helt annat ljus på förslaget om en civilluragelag. En sådan lag ska inte bara förstås som ett sätt att tvinga människor att hjälpa varandra, utan också som ett meddelande om att staten inte längre anser sig kapabel att utföra en av sina grundläggande uppgifter. Ni får skydda er själva nu är budskapet till medborgarna. Med tillägget att den som gör det också kan räkna med att straffas för det.

En aspekt av detta är, enligt Wolffsohn, att synen på staten i Västeuropa sakta men säkert har förändrats. Från att huvudsakligen ha uppfattats som en garant för inre och yttre säkerhet ses den nu som en tillhandahållare av sociala tjänster. Därmed tas statens uppgift att skydda inte bara den enskildes person och egendom, utan även den enskildes rättigheter och frihet, för given. Detta förgivettagande har, menar Wolffsohn, lett till att säkerheten över tid har nedprioriterats på bekostnad av andra statliga uppgifter. Det staten inte lägger på polis, militär och rättsväsende kan naturligtvis användas till annat. Huruvida denna prioritering fortfarande är rimlig är en fråga som befolkningen i varje land borde ställa sig. Författaren hänvisar till exempelvis undersökningar som visar att efter terrordåden i Paris den 13 november 2015 var två tredjedelar av de tillfrågade i Frankrike beredda att accep-

tera åtgärder som tidigare antagligen hade setts som orimliga begränsningar av friheten. Här kan man läsa Wolffsohn som att en förnyad diskussion om statens inriktning och prioriteringar avseende befolkningens säkerhet vore nödvändig. Behövs verkligen statligt stöd till exempelvis kultursektorn, idrotten eller folkbildningen om staten samtidigt underlåter att uppfylla en av sina kärnuppgifter? Wolffsohn sammanfattar sin syn på situationen på följande sätt:

Om medborgarna accepterar en stat som inte uppfyller sin uppgift som beskyddare av medborgarna mot inre och yttre hot, utan istället överlämnar denna uppgift till medborgarna själva, och om de samtidigt följer uppmaningen att visa "civillurage", då accepterar de även den statliga uppmaningen att riskera självmord eftersom staten inte förmår att förhindra mord.

Men detta är inte den enda följden av uppmaningen till civillurage som kritiserats i boken. Situationen som beskrivits ovan kan ses som möjliga följder för en individ som griper in, men enligt Wolffsohn finns även andra följder som ligger på en mer allmän samhällelig nivå. För att förstå detta tar han in ett uttryck som ofta används tillsammans med uppmaningarna att visa civillurage, nämligen "de anständigas uppror" (tyska: Aufstand der Anständigen). I Sverige finns ett liknande uttryck som används på samma sätt som det tyska, nämligen appellen till att främja "de goda krafterna" i samhället. "Fler män måste stå upp mot övergrepp"

var exempelvis titeln på barn-, äldre- och jämställdhetsminister Åsa Regnérs debattartikel i *Aftonbladet* den 24 augusti 2016. Syftet med denna var synbarligen att aktivera en majoritet av Sveriges män som uppfattas som passiva vad gäller kvinnors och flickors rättigheter.

Kan det vara ett problem att stödja de anständiga och goda krafter som arbetar mot rasism, intolerans och förtryck? Är det verkligen fel att aktivera den passiva majoriteten? Är det inte viktigt att inte överlämna gatan och det offentliga rummet till politiska och religiösa extremister och rena brottslingar? Förvisso, skriver Wolffsohn, men samtidigt är det i vissa fall en appell till medborgarna att bekämpa varandra. Han exemplifierar detta med de tyska Pegidademonstrationerna som samlade tiotusentals människor. Man behöver inte tycka om Pegida för att erkänna att det handlar om en grupp medborgare som utövade sin lagstadgade rätt till att fritt uttrycka sina åsikter i det offentliga rummet. Vad betyder det då när representanter för staten uppmanar "de anständiga" att bekämpa en organisation som Pegida? Har inte staten då övergett sin självlagda neutralitet i förhållande till de politiska grupperingar som håller sig inom lagens ramar, och därtill gått ett steg längre: att öppet ta ställning mot en utpekad grupp? Den har gjort en grupp medborgare till kombattanter och statens medkämpar mot en annan grupp medborgare. Staten har delvis övergett sitt anspråk på ett våldsmonopol och överlämnat det till "de anständiga". Var-

för då? För att de ska bekämpa "de oanständiga"? Samma logik återfinner vi i Sverige. Vilka är det som de "goda krafterna" i landet egentligen ska bekämpa? Är det de "onda krafterna"? Och hur ska de bekämpas? Med våld som rättfärdigas som civilkurage? För att återgå till Regnérs debattartikel är det betecknande för den här typen av retorik att ministern där aldrig konkretiserar hur män ska stå upp mot övergrepp. Frågan ställer sig nästan av sig själv: Ska de i nödfall tillgripa våld? Ministerns artikel kan i värsta fall uppfattas som en uppmaning till medborgargården och lynchjustis, trots att detta med största sannolikhet inte var hennes intention.

Att Wolffsohns bok är en debattskrift är uppenbart. Argumentationen är hårdragen och på sina ställen provokativ. Det märks inte minst när han ger "de anständiga uppror" ytterligare en dimension. För om en demokratisk stat uppmanar delar av befolkningen att bekämpa en annan del av befolkningen för att den använt sig av en grundlagsskyddad rättighet, så är det ingen överraskning att den sistnämnda gruppen kommer att reagera. Här finns risken för en våldsspiral som gör regerandet svårt, om inte omöjligt. Man ska inte

"Kan det vara ett problem att stödja de anständiga och goda krafter som arbetar mot rasism, intolerans och förtryck?"

tro, skriver Wolffsohn, att mobiliseringen av motkrafter nödvändigtvis leder till nedtrappning, hur goda och demokratiska dessa krafter än är. Stridsropet "Vi överlämnar inte gatan till demokratins fiender!" är en sympatisk hållning. I konsekvensens namn kan det dock betyda att man är beredd till gatustrider mot demokratins fiender. En permanent mobilisering av de goda krafterna betyder alltså än en gång att staten inte förmår upprätthålla sitt våldsmonopol. Den situation som staten själv har försatt sig i kan därmed leda till såväl revolution som inbördeskrig.

Civilkurage som leder till inbördeskrig. Det är en tanke som man måste låta sjunka in. Nu ska man inte förstå Wolffsohn som att det är uppmaningarna till civilkurage som skapar förutsättningarna för inbördeskriget. Istället sker ju dessa uppmaningar mot bakgrund av en situation där det verkar som om staten är på väg att tappa kontrollen. Det finns anledning att i detta sammanhang lyfta upp resonemangen i Hans Magnus Enzensbergers bok *Inbördes krig (Aussichten auf den Bürgerkrieg)* från 1993.

Under intryck av inbördeskriget i Jugoslavien, upploppen bland den svarta befolkningen i USA och en radikalisering av den tyska höger- och vänsterextremismen förkunnade Enzensberger att de moderna krigen mellan nationalstater tillhörde historien och att framtidens krig istället var det molekylära inbördeskriget. Molekylärt eftersom det till en början inte inbegrep den stora massan av befolkningen. Istället såg han framför sig rövarband, gangstrar och guerillas, höger- och vänsterextremister som för krig både mot varandra och mot staten.

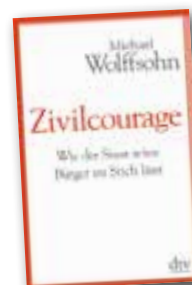
Även om rättmätig kritik kan riktas mot Enzensbergers vidlyftiga definition av inbördeskriget, så är hans bok på intet sätt inaktuell. Växande stöd för en våldsbärogen extremhöger i främst Östeuropa och bilbränder, upplopp och gangstervälde i svenska så kallade utanförskapsområden är två företeelser som bekräftar Enzensbergers över tjugo år gamla, mycket pessimistiska beskrivning av Europas framtid. I likhet med Wolffsohn betonar han statens oförmåga att hantera situationen med resultatet att det statliga våldsmonopolet urholkas. Staten drar sig tillbaka vilket är precis vad dessa grupper vill. Enzensberger beskriver hur tyska nazister under

bokens behållning. När han i bokens andra del ger sig på att förklara orsakerna till utvecklingen håller sig dock beskrivningen på en alltför generell nivå. Som förklaringar förekommer den omfattande migrationen till Europa, den misslyckade integrationen och de konflikter detta leder till, inte minst i Tyskland. Därutöver nämner Wolffsohn de traditionella institutionernas förfall efter kommunismens fall 1989/90, vilket i kombination med att ett land som Tyskland har blivit multietniskt också har lett till att det nationella paradigmet har omprövats. Rationaliseringar och utlokaliseringar inom produktionen har gjort att allt större delar av befolkningen blivit oviktiga för att hålla ekonomin igång. Dessutom har ett folk som det tyska en historiskt betingad misstänksamhet gentemot en stark stat och därmed även mot ordningsmakten och det statliga våldsmonopolet som sådant. Allt detta kan säkert vara bidragande orsaker till dagens situation, men här saknas tydliga kopplingar mellan argumentationen kring civilkurage och denna mer övergripande bild av efterkrigstiden. Man undrar hela tiden om uppmaningarna till civilkurage verkligen är så nya som Wolffsohn menar, eller om inte tyska politiker använde sig av samma instrument under 1970-talets terrorism. Skulle det i så fall tyda på en annan statlig kris, men med ursprung i andra grunder än de som Wolffsohn räknar upp för dagens situation?

Men boken är tankeväckande då den påvisar den motsägelsefullhet som finns i de uppmaningar till civilkurage som kommer från folkvalda politiker. Efter att ha läst *Zivilcourage* är det faktiskt svårt att inte förstå dem som ett uttryck för den moderna statens maktlöshet. Samtidigt visar Wolffsohn tydligt på den potential till ökat samhälleligt våld och fler sociala motsättningar som finns inbyggt i civilkuraget som idé. Det är en viktig insikt, och då spelar det mindre roll

att de historiska och sociologiska förklaringar som presenteras som orsaker till rådande läge inte riktigt håller måttet. ✿

Andreas Åkerlund

ZIVILCOURAGE
WIE DER STAAT SEINE
BÜRGER IM STICH LÄSST
MICHAEL WOLFFSOHN
DTV 2016

1990-talet arbetade för att etablera så kallade nationellt befriade zoner. Områden som på sikt helt skulle rensas från utläningar genom ett permanent hot om våld och trakasserier. Liknande tendenser såg Enzensberger i de områden i vissa tyska storstäder som kontrollerades av vänstergrupper från den autonoma rörelsen. Även där gällde i första hand de lokala våldsbägnas gruppernas regler.

Likheten med rapporterna om hur dagens svenska så kallade utanförskapsområden i allt större utsträckning domineras av lokala gäng, ofta i kombination med någon form av islamistisk sedlighetspolis, är slående. Uppmaningarna att visa civilkurage är alltså, sett mot bakgrund av Enzensbergers tankar, en allt maktlösare stats reaktion på ett pågående molekylärt inbördeskrig. Aktiveringen av medborgarna och "de goda krafterna" är alltså inte orsaken till sakernas tillstånd, utan enligt Wolffsohn ett fenomen som får utvecklingen mot fullskaligt inbördeskrig att accelerera.

Det är Wolffsohns beskrivning och analys av denna högst aktuella situation som är

Globalisering:
kan det räcka nu?

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Le Spleen de Paris

POLITIK

Den franska tidskriften *Le Débat* med inriktning på historia, politik och samhälle grundades 1980 av historikern Pierre Nora. Marcel Gauchet, historiker och filosof, har varit dess chefredaktör i mer än 35 år och haft möjlighet att reflektera över vad som lett fram till den märkliga situation i vilken Frankrike befinner sig idag, där dysterheten är djupt förankrad. Förlaget Stock och François Azauvi, ansvarig för dess essäavdelning, har förmått Gauchet att mot historisk bakgrund klarlägga dagens konflikter med hjälp av journalisten Éric Conan. Boken har titeln *Comprendre le malheur français* (Att förstå den oro fransmän upplever).

Det som ligger till grund för känsloläget är effekterna av globaliseringen. En känsla av vanmakt griper omkring sig. Ironin i det hela är att den västvärld som skapade villkoren för globaliseringen är den stora förloraren. Globaliseringen sågs som en reform tack vare vilken allt rutinarbete skulle utföras av andra, medan väst skulle svara för forskning, innovation och allt som skapar mervärde. Chocken blev desto större som de asiatiska länderna snabbt visade sig kapabla att tillägna sig de färdigheter som väst på grund av reminiscens från kolonialtiden reserverat för sig själv. En rubbad självbild blev resultatet och här ligger den yttersta orsaken till den rådande pessimismen.

De politiker som intar en helt dominerande plats i Gauchets framställning är de två presidenterna Charles de Gaulle och François Mitterrand, vilka båda läm-

nat starka avtryck i landets nutidshistoria. Gauchet är ingen okritisk beundrare av de Gaulle men väl fascinerad av hans personlighet, som förenade värdighet och framsynthet. Så till exempel insåg han redan 1947 att efterkrigstiden skulle präglas av en förödande partipolitik. Han drog sig då tillbaka för att bida sin tid.

När han 1958 kallades tillbaka till makten, berodde detta på att det algeriska befrielsekriget, som pågick sedan 1954, befann sig i ett dramatiskt skede. de Gaulle hade styrkan att inse att den enda realistiska lösningen var att låta landet bli självständigt. Kolonialismen var för Frankrikes del ett avslutat kapitel 1962.

Det statsskick han lät utarbeta med tyngdpunkt på en stark exekutiv makt har ofta liknats vid en republikansk monarki. 1962 antogs även efter en folkomröstning lagen om att presidenten skulle väljas direkt av folket.

Det de Gaulle ville förverkliga under kalla krigets dagar var att ge Frankrike en oberoende ställning gentemot USA och Sovjetunionen. I det sammanhanget blev försvarsfrågan viktig. Ett självständigt Frankrike skulle därför ha en egen kärnvapenstyrka. Det första kärnvapenprovet utfördes i det då fortfarande franska Sahara redan 1960.

På frågan om hur samhället utvecklades under efterkrigsskedet beskriver Gauchet det lyckliga mötet mellan de Gaulle och den generation teknokrater som sökte modernisera Frankrike. Under statlig kontroll samverkade kvalificerade specialister på teknik, ekonomi och vetenskap på ett sätt som regeringar

skulle drömma om idag.

För att förverkliga sin vision om Frankrike som ett starkt industriland lanserade de Gaulle en idé som kom att förverkligas långt senare: arbetarna skulle vara representerade i företagets styrelse och få del av företagets vinst. Av många på den borgerliga sidan betraktades det hela som en utopi, av vänstern som ett korporativistiskt, närmast fascistiskt förslag. Pompidou, de Gaulles premiärminister, lät förslaget falla.

En av de Gaulles sista grandiosa gester var att 1963 sammanträffa och inleda ett samarbete med den tyske förbundskanslern Adenauer. Efter det att Romtraktaten undertecknats 1950 var det europeiska samarbetet redan igång. Enligt de Gaulle borde det ta formen av ett nationernas Europa med Frankrike och Tyskland som centralmakter.

Filosofiskt och kulturellt sjöd decenniet av vitalitet. Kulturellt bildade den nya romanen, den nya vågen inom filmen och tidskriften *Tel quel* en avantgardism i vilken en auktoritär general inte kunde känna igen sig. Och ungdomen revolterade. Det som under dessa år fick de Gaulle att svikta var maj 68-rörelsen. Politiskt räta- de han dock upp situationen. Han utlyste nyval, vilket han vann med en förkrossande majoritet. Därefter infann sig lugnet.

Gauchet ser i efterhand att dessa skiftande strömningar var präglade av samma fria och oberoende tänkande som kännetecknade de Gaulles politik och alltså kan hänföras tillbaka till honom själv och den "grandeur" han velat återskänka Frankrike.

En fråga som dröjde sig kvar hos de Gaulle 1969 var den om han fortfarande hade folkets förtroende. En folkomröstning skulle ge svaret. Den skulle gälla medbestämmande och delaktighet men ändrades till att avse regionernas ökade inflytande över lokala frågor samt en reform av senaten, en dubbel fråga som blev lätt förvirrande. Omröstningen ägde rum den 27 april. Endast 47 % röstade ja. Den 28 april meddelade de Gaulle att han med omedelbar verkan lämnade sitt mandat som president.

Gauchet är förvånad över att de Gaulles avgång och död ett år senare väckte så föga förstämning i landet. Inget politiskt kaos uppstod då Pompidou tidigt låtit förstå att han var presidentkandidat. de Gaulle hade så moderniserat samhället att han blivit främling i sitt eget land. Det verkliga erkännandet kom tjugo år senare då fransmännen greps av vad Gauchet kallar en gaullomania. Under denne ledare hade de upplevt en verklig framgångssaga.

Pompidou fortsatte på den inslagna vägen att stärka fransk industri. På grund

av hans sjukdom och för tidiga död uppstod vakansen på presidentposten redan 1974, då Valéry Giscard d'Estaing, de Gaulles finansminister, blev partiets kandidat. Motkandidaten blev François Mitterrand, som 1971 ombildat det obetydliga socialistpartiet. Med knapp marginal vann Giscard valet.

Han tog sig an det som försumrats under föregångarna: de sociala frågorna. Han tänkte på ungdomar och kvinnor och lät lagstifta om sänkt myndighetsålder till 18 år, fri aborträtt och ändrad skilsmäso-lagstiftning.

Det som kom att helt överskugga mandatperioden var dock oljekrisen. För att kompensera det fyrdubblade oljepri-set tvingades europeiska länder öka sin export. 1981 stod Mitterrand som segrare vid presidentvalet. Vänstern hade mönst-rat alla sina krafter och den sänkta röst-rättsåldern hade bidragit.

Då Gauchets framställning beskri-ver politiker och inte privatpersoner blir det föga tal om den bildning och kul-tur som brukar tillskrivas Mitterrand. Å andra sidan nämns knappt heller hans tid som minister i Vichyregimen. Mitterrand

”Ironin i det hela är att den västvärld som skapade villkoren för globaliseringen är den stora förloraren.”

beskrivs framför allt som politisk stra-teg. Han hade gått till val på ett gemen-samt program för socialister och kommu-nister. För att tillfredsställa kommunisterna nationaliserades ett antal industri-koncerner och stora delar av banksektorn. En ren symbolhandling, till förfång för fransk ekonomi. Det lagstiftades om för-mögenhetsskatt, sänkt pensionsålder till 60 år, en femte semestervecka och höjda socialbidrag. En lag som låg rätt i tiden var avskaffandet av dödsstraffet. Det låg rätt i förhållande till den nyliberala anda som börjat göra sig gällande, vilket knappast var fallet med politiken i övrigt. Gauchet påminner om att Thatcher blev brittisk premiärminister 1979 och Reagan presi-dent i USA 1981. Båda var vunna för Chica-goskolans doktrin om öppna gränser och fri konkurrens.

Mitterrands lyckliga period blev kort. I globaliseringens tid kunde inget enskilt land gå mot strömmen och föra en socia-listisk politik. Mitterrand tvekade dock att inför folket erkänna den bristan-de insikt som rätt. Taktiskt valde han en annan förklaring. Under Giscard's mandat hade Frankrike anslutit sig till det euro-peiska monetära systemet. Plötsligt fram-ställdes det som någonting självklart att det europeiska samarbetet erbjöd den ram inom vilken en för Frankrike gynnsam

politik skulle föras. Illusionen lyckades.

På frågan hur väljarna kunde accepte-ra denna tvära omsvängning framhåller Gauchet ironiskt det verkliga genidragnet från Mitterrands sida, vilket bestod i att medvetet skapa ett problem som fick den allmänna opinionen att syssla med något annat. Det högerextrema partiet Front National under ledning av Jean-Marie Le Pen hade nått framgång vid kommunalva-len 1983. Inför riksdagsvalet 1986 bestäm-de Mitterrand att mandatet skulle räk-nas enligt proportionell valmetod istäl-let för den vanliga majoritetsmetoden. Front National fick 35 platser i l'Assemblée nationale. Detta sågs som en fascistisk seger. Den unga vänstern mobiliserade. De som också röstade vänster var den nya borgarklass som växt fram, *les bobos*, vil-ka endast såg fördelar med globalisering-en. Mitterrand blev omvald vid president-valet 1988.

Hans andra mandatperiod blev dock en dyster historia. Det gällde att behålla makten för maktens egen skull. Berlin-murens fall 1989 och Tysklands återfören-ing gav anledning till oro. Skulle Tyskland i framtiden vara ett demokratiskt land var

Mitterrands skeptiska fråga, vilken var helt utan underlag. Han hade redan utarbetat ett förslag till en monetär och politisk uni-on, Maastrichtfördraget, inte minst för att förankra Tyskland i väst. Det innebar att en gemensam valuta, euron, skulle införas och att länderna skulle föra en gemensam monetär politik. Fördraget antogs 1992 med knapp marginal. Därmed var Frankri-ke och Tyskland sammanlänkade.

Det Mitterrand aldrig fick uppleva var att när euron infördes blev Tyskland vin-naren. När den starka D-marken byttes mot den lägre noterade euron ökade Tysk-lands export, medan det motsatta var fal-let för Frankrike och vissa sydeuropeiska länder. Fransk industri förlorade i konkur-renskraft och landet började leva över sina tillgångar, vilket varit fallet alltsedan dess.

Europatanken hölls levande genom den utvidgning som skedde för länder som stått under kommunistiskt sty-re. Betoningen låg på att Europa skul-le återförenas. Gauchets sarkastis-ka fråga är om Europa någonsin varit förenat. Detta borde ha varit tillfäl-let för en översyn av gällande regler, då utvidgningen ändrade gemenskapens natur, men den insikten saknades. Det som helt förbisågs var att den gemen-samma valutan förväntades skapa ekonomisk homogenitet länderna emellan.

Gemensam valuta: en förlorad illusion.

FOTO: VOLKMAR SCHULZ/TT

Det som borde ha krävts var det motsat-ta förhållandet, att någorlunda ekonomisk homogenitet förelåg, innan valutan inför-des. Tillsammans skulle alla länder klara de problem som inget enskilt land kunde lösa. Ingen vågade tänka i andra banor. Illusio-nen brast 2005 då fransmän och holländare röstade nej vid den folkomröstning om för-draget om den europeiska konstitutionen, som Chirac begärt och som skulle ge glans åt hans andra mandat.

Enligt Gauchet är Europa ett misslyck-ande, ett franskt misslyckande, då franska politiker varit speciellt drivande. Det är ett demokratiskt misslyckande, eftersom ingen ansvarig kan utpekas. Dagens EU skapar ingen europeisk identitet.

Ett oväntat och paradoxalt resultat ver-ekar dock har kommit ut av det euro-peiska samarbetet: en ny syn på nationen. Dagens nationer är öppna för ett fredligt samarbete, ofta i form av bilaterala eller multilaterala avtal. Skall EU bevaras mäs-te det ske i form av ett nationernas Euro-pa. Det ska då inte styras av ett överstat-ligt utan av ett samordnande organ. Och om detta inte sker? Ett värsta scenario, enligt Gauchet, är att det går med EU som med kommunismen, ett slutligt sönder-fall blir ett faktum.

2005 blev ett ödesår för fransk poli-tik. Klyftan mellan eliten och fotfolket var uppenbar och blev en avgörande fak-tor i de två följande presidentvalen. 2007 och 2012 var det samma frustration, sam-ma motvilja mot den sittande presidenten som kom till uttryck. Sarkozy gick till val under parollen ”nyordning”, riktad mot den vankelmådige Chirac. Hollande vil-le betraktas som en ”normal” president i kontrast till sin yvige företrädare. Och Frankrike befinner sig i en djup vågdal. ❀

Ruth Lötmarker

**COMPRENDRE
LE MALHEUR
FRANÇAIS**
MARCEL
GAUCHET
Stock 2016

11 september:
allt förändrades.

FOTO: GETTY IMAGES

Ingen kommer undan politiken

USA

I en tid när det republikanska partiet har kidnappats av en oberäknelig galning och frihetens hemland inte längre går att känna igen, är det betryggande att Peggy Noonan och Charles Krauthammer fortfarande möter oss varje vecka med sina krönikor i *Wall Street Journal* respektive *The Washington Post*. Något är ändå sig likt; hela höger-USA har uppenbarligen inte tappat förståndet. Det finns hopp för supermakten, trots alla tecken på motsatsen.

Som om de haft förmågan att kunna blicka ett år framåt i tiden och i förväg insett hur mycket alla vi som delar deras konservativa värderingar just nu behöver deras texter, utkom de förra året med var sin samlingsvolym där de plockat ihop sina bästa, mest uppskattade – av dem

själva och av de många tusentals läsarna – och mest uppmärksammade artiklar av olika slag. 25 år av krönikor, längre artiklar, några tal och essäer för Peggy Noonans del, tre decenniers utvalda texter för Krauthammers.

En klar fördel med att de valde just 2015 för att ge ut ett urval av sina texter är att namnet Donald Trump inte förekommer någonstans. För ett år sedan var han fortfarande bara en av kandidaterna på podiet, den som de andra republikanska kandidaterna oklokt nog lät komma undan med sina banaliteter, och som nu är den ende som är kvar i den tidigare otänkbara rollen som det republikanska partiets officiella presidentkandidat 2016.

Om honom har de – givetvis – skrivit mycket sedan böckerna kommit ut, men här handlar det inte bara om politik, eller ens alltid i första hand om politik. Faktiskt hade Charles Krauthammer först tänkt sig

en bok som skulle handla om allt möjligt annat än politik; arbetsnamnet för den var "There's more to life than politics".

Men den idén gav han upp efter ett tag, för politiken är ju det som lägger grunden för allt det andra här i livet. Ett land kan ha världens mest avancerade kultur, men om politiken havererar går det åt skogen med allt det andra också: det är läxan från Tyskland 1933, eller från Afghanistan, där taliberna sprängde 1 700-åriga Buddhastatyer.

Krauthammer citerar president John Adams, som förklarade att han själv var tvungen att studera politik och krig för att hans söner (varav en skulle bli president John Quincy Adams) skulle kunna ägna sig åt matematik och filosofi, och för att deras barn i sin tur skulle ha möjlighet att syssla med poesi, musik och arkitektur.

Politik går med andra ord inte att undvika, inte heller i en volym som denna, även om Krauthammer har sorterat bort texter av alltför begränsat dagsaktuellt slag. Själv tog Charles en lång omväg till dagens krönikörsskrivande; den som inleddes med att han kallades in för att rädda studenttidningen på kanadensiska McGill University från den undergång som dess maoistiska redaktion beslutsamt styrde mot.

Efter några år av det och därefter studier i politisk filosofi i Oxford bytte han emellertid tvärt spår i karriären, och ägnade därefter sju år åt medicinska studier och forskning i psykiatri vid Harvard Medical School. När en professor där fick i uppdrag att leda president Jimmy Carters nyupprättade National Institute of Mental Health, NIH, hakade Krauthammer på. I boken återfinns en lång populärvetenskaplig text om "the ethics of embryonic research" som har sitt ursprung i arbetet vid NIMH.

Väl i Washington började Krauthammer skriva artiklar vid sidan om i tidskriften *The New Republic*, vilket ledde till att vicepresident Mondale gav honom jobb som talskrivare – och när president Carter sex månader senare förlorade presidentvalet med dunder och brak fick Krauthammer istället fast jobb som skribent och redaktör på *The New Republic*. Det nya jobbet började han samma dag som Ronald Reagan svors in som USA:s president den 20 januari 1981.

"Börja med att studera medicin", är därför Krauthammers litet udda råd till studenter som vill veta hur de ska göra för att liksom han bli en "syndicated columnist" – som han är i 400 tidningar världen runt. Sina närmast socialdemokratiska åsikter lämnade han någonstans på vägen, liksom det demokratiska parti som rörde sig många steg vänsterut i utrikespolitiken på 1980-talet.

I Reagans stab av talskrivare ingick ju Krauthammers blivande krönikörs-

kollega, Peggy Noonan. Hennes väg till kolumnistjobbet är mindre kringelrikig än hans. Den börjar i en brokig, irländsk arbetarfamilj och med kvällsstudier vid Fairleigh Dickinson University, fortsätter vid en lokal radiostation i Boston och vidare till CBS News i New York, där karriären tar full fart och hon bland annat skriver tv-legenden Dan Rathers dagliga kommentarer i rutan. Och så vidare till Washington och drömjobbet i Reagans Vita hus, som hon beskriver i mästerverket *What I Saw at the Revolution. A Political Life in the Reagan Era*, den första i en rad böcker.

År 2000 får Noonan erbjudandet att bli kolumnist i *Wall Street Journal*, men de första sex åren publiceras hennes krönikor enbart online. Det gör henne till något av en pionjär i branschen och ger henne dessutom utrymme att skriva i stort sett hur långt som helst, med veckokrönikor på upp mot 5 000 ord (det är väldigt långt i sammanhanget) som resultat. Samtidigt tillhör hon – liksom Krauthammer – den sista generation som helt har kunnat försörja sig på sina krönikor, vilket, konstaterar Noonan, samtidigt gjorde henne till både pionjär och den siste mohikanen när hon började på WSJ.

I sina böcker flyttar sig Noonan och Krauthammer obehindrat mellan den stora och den lilla världen, som när Noonan minns "snow days" då skolorna stänges på grund av snöoväder, förr och nu i Brooklyn, eller sonens konfirmation – med tankar kring människans behov av att ingå i gemenskaper – och Krauthammers funderingar kring bordercollierhundarnas fortlevnad, eller den stora fäbless för baseboll som de verkar dela med hela det amerikanska kolumnistkråket.

Allt här i livet är ju inte blodigt allvar, påpekar Peggy Noonan i inledningen till kapitlet "Having Fun".

Därför beger de sig smidigt över till den stora, rentav världspolitiska scenen. Det är många texter om 11 september; "det som förändrade vårt liv", som Noonan upplevde på plats i New York. En god vän till henne kunde se passagerarnas ansikten i ett av de kapade planen på väg in mellan skyskraporna från sitt kontorsfönster, en annan såg dem som hoppade från de brinnande kontoren.

Tre år dessförinnan hade Peggy Noonan på ett nästan profetiskt vis förutspått utvecklingen i en lång artikel skriven för tidskriften *Forbes*; "obehaglig", var redaktörens betyg på den artikeln. Aldrig hade amerikanerna haft det så bra, noterade Noonan i sin artikel – som har rubriken "There is no time, there will

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

be time" i boken – där hon oroar sig över att bekymmerslösheten snart skulle få ett plötsligt och dramatiskt slut: "if someone does the big, terrible thing to New York or Washington..."

Femton år senare är det USA:s trovärdig-

"Aldrig hade amerikanerna haft det så bra, noterade Noonan i sin artikel, där hon oroar sig över att bekymmerslösheten snart skulle få ett plötsligt och dramatiskt slut."

het som bekymrar henne, och en president som talar om "röda linjer" utan att agera när dessa sedan överträds. "In a world full of bad guys the indispensable nation must show it's serious", framhåller Noonan.

Att så inte har skett under de senaste åren har lett till frågetecken kring USA:s – "the indispensable nation" – fortsatta ledarroll i världen; om vi nalkar oss, eller kanske redan har passerat, slutet på "the unipolar moment" som Krauthammer skrev om i en omtalad essä i *Foreign Affairs* 1990, och därmed myntade ett nytt begrepp.

När artikeln, som finns återgiven i samlingsvolymen, ursprungligen skrevs var det populärt att hävda att världen var på väg in i inte ett unipolärt skede utan ett multipolärt, med flera olika "poler" som skulle dela på makten efter att kalla krigets bipolära system hade kollapsat. Tyskland och Japan var på den tiden huvudkandidater i dessa speku-

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

lationer, men som Charles Krauthammer så riktigt förklarade i sin artikel räcker det inte med enbart ekonomisk makt för att inta rollen som (väst)världens ledare.

Både Noonan och Krauthammer har med andra ord ofta legat ett antal steg före sin tid med sin analys. Deras skarpa hållningar – och lika skarpa språkbehandling – har ofta rört upp läsekretsens känslor, och framförallt såklart bland dem som inte delar deras konservativa utgångsläge.

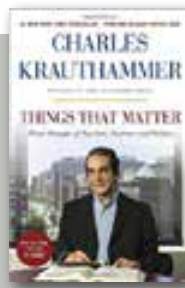
Peggy Noonan berättar i – den 30 sidor långa – inledningen till boken om en upprörd läsare som skrev till henne gång på gång, alltid med samma slutkläm: Jag tänker aldrig mer läsa dina krönikor! Efter ett tag kom det ett nytt brev med samma besked: Aldrig mer! Och sen snart igen, och igen. Till slut svarade Noonan att det nog var bäst att läsaren verkligen gjorde slag i saken och slutade upp med att läsa hennes krönikor, för det kunde ju inte vara hälsosamt att hela tiden bli så uppgjagd.

När man läser *The Times of Our Lives* är det lätt att förstå läsaren som inte klarar av att hålla sig borta från Noonans texter. Med sina vassa formuleringar, ofta uttryckta i okonventionell jagform, skapar hon ett behagligt beroende som gör det svårt att lägga ifrån sig boken. Charles Krauthammer är mer direkt i sitt språk men också mindre personlig, eller kanske snarare mindre privat; hans bok gör sig bäst i mindre portioner, litet åt gången. Titeln på hans bok fångar vad det hela handlar om för både honom och Noonan: det väsentliga här i livet, *Things That Matter*. Och det gäller även i Trump- och Hillaryland. ❀

Ann-Sofie Dahl

**THE TIME OF OUR LIVES
COLLECTED WRITINGS**
PEGGY NOONAN
Twelve 2015

THINGS THAT MATTER
THREE DECADES OF PASSIONS, PASTIMES AND POLITICS
CHARLES KRAUTHAMMER
Crown Forum 2015

Sahra Wagenknecht:
angriper ekonomin
från vänster.

FOTO: SEAN GALLUP
/GETTY IMAGES

Systemkritik

POLITIK

Vi borde samarbeta mer med Tyskland. Det var en av lösningarna för Sverige som lanserades efter att Storbritannien röstade nej till Europeiska unionen. Några debattörer konstaterade att vi aldrig varit riktigt så nära allierade med London som vi gärna har trott. Samtidigt är det uppenbart att det finns skillnader mellan det svenska och tyska sättet att se på både politik och ekonomi. Vi är ett mer liberalt land än Merkels Tyskland. Sedan andra världskriget tillhör vi också tydligt den anglosaxiska kultursfären. Vilket inte hindrar att ett ökat fokus på vad som händer söder om Bornholm skulle vara en klok investering.

Två av de politiker som har präglat Tyskland under senare år är Die Linkes gruppleddare i förbundsdagen, Sahra Wagenknecht, och den tidigare ledaren för liberala FDP, Guido Westerwelle. De har båda varit ständiga gäster i medierna, tydliga ideologer och ofta kontroversiella. De har dessutom delat egenskapen att ha intressanta privatliv. Vad gäller bakgrunden speglade de sitt lands historia. Wagenknecht växte upp i Jena i DDR. Westerwelle kommer från Bonn i det borgerligt präglade Rhenlandet.

Sahra Wagenknecht har nyligen publicerat *Reichtum Ohne Gier. Wie wir uns vor dem Kapitalismus Retten*. Boken är ett läsvärt

generalangrepp på det kapitalistiska systemet. Även om avslutningen mer påminner om en kortversion av partiets handlingsprogram, så innehåller den intressanta resonemang som inte alltid är självklara med tanke på författarinnans bakgrund.

Wagenknecht kom som ung i konflikt med systemet i DDR. Trots det gick hon med i det statsbärande partiet SED några månader före murens fall. Inom ramen för sina studier i ekonomi skrev hon bland annat om Hegel och Marx. Hon fortsatte att engagera sig i de partier som tog över SED:s roll. Wagenknecht är populär som person men förblev länge kontroversiell på grund av sitt stöd för både DDR och Stalins politik. Under senare år har hon backat och blivit lättare att acceptera för de partiledamöter som har tagit avstånd från kommunismen. Författarinnan har varit ledamot av Europaparlamentet och är sedan 2015 en av Die Linkes två gruppleddare i förbundsdagen. Hon är gift med Oskar Lafontaine, tidigare socialdemokratisk finansminister.

Huvudtesen i *Reichtum Ohne Gier* är inte att kapitalismen är ond. Wagenknecht hävdar istället att systemet inte uppnår de mål det sägs främja. Konkurrensen fungerar inte. Nya lösningar blockeras av företag som ensam kontrollerar alltför stora delar av ekonomin. Bankernas rätt att skapa pengar gynnar de redan rika och gör det mest lönsamt att spekulera – inte att ägna sig åt produktivt arbete. Dessutom resul-

terar patentlagarna i att nya idéer stoppas och miljardsummor går till egentligen onödiga forskningssatsningar.

Wagenknecht har rätt i att det ofta är svårt för små företag med nya idéer att på allvar hota större etablerade konkurrenters ställning på marknaden. Det är också korrekt att det är ett stort problem att framförallt stora företag inom den finansiella sektorn kan räkna med statligt stöd om de misslyckas med sina affärer. En reformering av patentlagarna är inte heller en orimlig tanke. Idag är det inte sällan svårt för aktörer med begränsade resurser att utnyttja det skydd som systemet är avsett att ge.

Det som gör boken spännande är de ofta förekommande hänvisningarna till Hayek, Schumpeter och Mancur Olsen som Wagenknecht använder som stöd för sin kritik mot de företag som gör livet svårt för kreativa entreprenörer. Den tyska handelskammaren var enligt författarinnan emot patentlagarna i mitten av 1800-talet. Ludwig Erhard, finansministern som stod bakom det tyska undret efter andra världskriget, funderade på att införa en mycket långtgående konkurrenslagstiftning men avstod efter hård kritik från näringslivet.

Wagenknecht är utan tvekan en tänkande person som har kunskaper om både ekonomi och historia. Hon konstaterar att de flesta av de adliga och högborgerliga familjer som 1913 var representerade i det bayerska överhuset, fortfarande spelar en viktig roll inom både delstaen och För-

”De har båda varit ständiga gäster i medierna, tydliga ideologer och ofta kontroversiella. De har dessutom intressanta privatliv.”

bundsrepubliken. Det är inget tungt argument för att göra revolution, men inte heller något bra exempel på hur ett samhälle låter nya grupper få en ärlig chans.

Vad är då lösningen? Wagenknechts väg mot ökat välfärd och mer demokrati är återreglering av finansmarknaden, återinförande av valutakontroller och ett system av lokala, regionala och statliga banker och finansinstitut som får tydligt definierade uppdrag, med styrelser som delvis besätts av politiker. De gamla lokala sparbankerna är ett ideal. Framgångsrika stiftelser ett annat. Lagar och politiskt inflytande ska främja framsteg och utveckling. Det författarinnan ser som i princip illegi-

tima vinster på spekulatation – allt som inte är resultatet av eget arbete – bör minskas radikalt.

Det som nästan helt saknas i boken är resonemang om den politiska styrningens möjliga baksida. Wagenknecht ser det som en stor fördel att banker ska kunna motverka lokala rationaliseringar och utlands-etableringar. Risken är dock överhängande att det skulle fattas ett stort antal beslut som leder till allvarliga ekonomiska problem. Dessutom brukar centralisering av makt i sig ofta få tveksamma konsekvenser. Politiker är sällan bra företagsledare. Det borde en ekonom uppvuxen i DDR tänka på.

Den liberale juristen Guido Westerwelle befann sig på politikens andra flygel. När han anslöt sig till Junge Liberalen var Tyskland fortfarande ett delat land. Efter en lysande karriär som ordförande för ungdomsförbundet och som parti-sekreterare blev han 2001 ledare för FDP. 2009 uppnådde partiet sitt bästa valresultat någonsin, över 14 procent. Mellan 2009 och 2013 var Westerwelle Tysklands utrikesminister.

Han lämnade politiken efter katastrofvalet 2013, då FDP misslyckades med att komma över femprocentsgränsen för representation i förbundsdagen. Ären i koalition med CDU och CSU präglades dels av bittra personstrider inom det egna partiet, dels av att FDP:s krav på bland annat betydande skattesänkningar inte förverkligades. Westerwelles hårda linje i främst ekonomiska frågor slog med tiden tillbaka och tvingade honom att 2011 lämna partiledarposten.

Westerwelles *Zwischen zwei Leben. Von Liebe, Tod und Zuversicht* har skrivits tillsammans med journalisten Dominik Wichmann och har en helt annan inriktning än Sahra Wagenknechts inlägg i debatten. Boken handlar även om politik, men i första hand om Westerwelles kamp mot leukemi och hans tankar om döden och livet. Den slutar med att han överlever den krävande behandlingen och ser fram emot att börja det andra liv titeln syftar på. Ödet ville dock något annat. Guido Westerwelle dog av cancer i mars i år.

Boken är en gripande skildring av hur en människa som varit vid makt och hårda tag tvingas lita fullständigt på andra, som dessutom bara kanske kan rädda honom från undergång. Sjukdomen upptäcks av en slump under en semesterresa till Mallorca, där författaren tillsammans med sin man hade ett hus. På ett ögonblick rasar alla planer på böcker, arbete med den nystartade stiftelsen och lugnt familjeliv för den tidigare närmast hyperaktive rhenländaren.

Westerwelle skildrar utförligt livet som

Guido Westerwelle: förlorar greppet om makten.

FOTO: SEAN GALLUP/GETTY IMAGES

leukemipatient i hemstaden Köln. Bilden av personalen är överväldigande positiv och tacksamheten gränslös. Strålbehandlingen gör honom svag och kräver en lång och mödosam rehabilitering i väntan på en nödvändig stamcellstransplantation. Ett tydligt exempel på hur annorlunda livet blivit är när Westerwelle berättar för sina vänner på avdelningen om en första promenad runt kliniken – som om det handlade om en expedition till ett främmande land.

Författaren konstaterar att han inte ångrar sitt sätt att driva politik – det var det liv han valde och älskade under 30 år – men visst hade saker kunnat vara annorlunda. Han hade inte behövt vara så kategorisk eller sett varje reträtt som ett stort nederlag. Den hårda tonen skadade till slut partiet, liksom mindre seriösa inslag i jakten på ständig uppmärksamhet i media. Talet om ”senromersk dekadens” gav rubriker men knappast sympati bland väljare som hade problem med att få livet att fungera. Westerwelle tyckte fortfarande att samhället inte kan ge stöd åt de som verkligen behöver det utan tydliga och rimliga spelregler för ekonomin, men det hade kunnat formuleras på ett annat sätt.

Boken börjar med ett besök i Kiev under revolten mot den ryskvänlige presidenten 2013. Här får Westerwelle göra det han uppenbarligen älskade mest av allt – att göra skillnad som tysk utrikesminister. Senare avsnitt tar upp hans avvisande av militära tyska insatser utomlands och kritiken mot den nedlagda rösten i säkerhets-

rådet 2011 när insatsen mot Libyen skulle beslutas. Många såg det som att han spelade bort Tysklands möjligheter att påverka. Folkets stöd hade Westerwelle, men bland andra försvarsminister Ursula von der Leyen försökte driva en mer aktivistisk linje.

Mellan strålbehandlingen och transplantationen får han besök av Angela Merkel. Det blir ett varmt samtal om gemensamma minnen, läget i landet och förutsättningarna för ett tillfrisknande. Westerwelle ser sin relation till kanslern som en mycket positiv del av det tidigare livet i politikens centrum. De kunde tala öppet och behövde inte oroa sig för att saker skulle gå vidare till motståndare eller media.

Zwischen zwei Leben är en angelägen och välformulerad bok om hur snabbt allt kan förändras i en människas liv, hur litet tid vi faktiskt har och hur viktigt det är att vi tänker igenom vad vi gör med den. Det är också en bok om allt det som är viktigt och värt att ta vara på – även sådant som vi alltför ofta tar för givet eller ägnar för lite engagemang. 🌸

Mats Fält

**REICHTUM OHNE GIER
WIE WIR UNS VOR DEM
KAPITALISMUS RETTEN**
SAHRA WAGENKNECHT
Campus Verlag 2016

**ZWISCHEN ZWEI LEBEN
VON LIEBE, TOD
UND ZUVERSICHT**
GUIDO WESTERWELLE
Hoffmann und Campe 2015

På främmande språk

EN AV MINA främsta professionella förebilder hävdade alltid att hans viktigaste komparativa fördel är att han är "normaldum". Han ansåg att denna egenskap gav honom en rad fördelar. Framförallt kunde han få den mest högflygande kund ur balans genom att säga att "Min stora fördel är att jag är normaldum. Och jag begriper faktiskt inte vad du säger."

Jag brukar tänka på det när jag följer den inomjournalistiska diskussionen. Få företeelser i den mänskliga kulturen får mig att känna mig så normaldum som den svenska pressetiska debatten. Jag begriper faktiskt inte vad de säger.

Urtypen är den medelålders tionsräven i Publicistklubben står där i jeans och svart kavaj. Nicorette malandes mellan fingrarna med en myndighet man sällan ser. Högst ortodoxa kretsar – deklarerade cistiska uppdraget", "demokratin" och om den "pressetiska ständigt pågår på redaktionerna". Det är som att lyssna på ett samtal på ett främmande språk.

"Svenska medier talar mycket sällan om sina misstag."

framgick dock inte av nyheten. Men det räckte uppenbart för att stänga av varningsklockorna.

DET ÄR INTE självsmål. Det är åtta självsmål i första halvlek. Avståndet mellan retoriken på Publicistklubben och kvaliteten i hantverket blir plågsamt.

Det är som att lyssna på en biltillverkare som berättar att man inom kort kommer att ha en modell som kan köra månen tur och retur på halv tank. Samtidigt som var femte bil som rullar av bandet saknar ratt.

Det är lätt att vara kritisk. I synnerhet från är heller inte den enda verkliga misstag. Jag har sett de saker. Inkompetens. Slarv. Rundade i prestige eller renade misstag. Huvudlösa misstag. Jag har naturligtvis begått

amheter talar om och lär sig av sina misstag. Det är så mänskligheten drivs framåt. Många av de bästa och mest framgångsrika ledare och organisationer gör detta systematiskt och som en del av verksamhetens vardag. Man har också modet och självförtroendet att tala om det. Inte om allt, alltid och till alla. Men tillräckligt ofta och när det är påkallat.

SVENSKA MEDIER TALAR mycket sällan om sina misstag. Det hänger kanske samman med att medier är ett område som få journalister bevakar. Mediejournalistiken är hänvisad till facktidsskrifter som antingen är arenor för de Nicorette-tuggande eller branschorgan för reklam och pr. Och det finns också en del nischverksamheter (*Medierna* i P 1, Timbros Medieinstitut etc) som gör viktiga insatser.

Men att en stor svensk redaktion skulle göra en rejäl granskning av en händelse på en annan stor redaktion tror jag aldrig har hänt. Det är ett stort samhällsområde nästan helt utan journalistisk bevakning.

Vad hände exempelvis egentligen på *Dagens Nyheter* under den så kallade Caremaskandalen? Att ingen annan större redaktion gjorde ett rejält arbete på det är lite som att de inte skulle följa upp ett tips om att det varit togaparty med fri bar i kontrollrummet på Forsmark.

Vem granskar granskarna?

DETTA NÄR SIN höjdpunkt när företrädare för public service pratar om sig själva. För en enkel själ blir debatten mellan Janne Josefsson och Jan Helin i *Aktuellt* här förleden som en inblick i ett parallellt universum.

Att *Aktuellt* någon dag senare känner sig föranlett att påpeka att de dumheter som sverigedemokraten Mattias Karlsson häver ur sig inte stämmer överens med Sveriges Televisions "värdegrund" gjorde inte saken bättre.

Det är möjligen en extrem minoritetsuppfattning, men som mediekonsument är jag nästan perfekt ointresserad av *Aktuellt*s värdegrund. Jag vill ha nyheter. Reportrar som berättar vad som händer i världen. Jag har redan en helt egen värdegrund. Samtidigt hör man mycket sällan någon större diskussion kring de uppenbara kvalitetsproblemen i svensk medier.

I BÖRJAN AV oktober meddelade *Aftonbladet*, följt av en rad (dock inte alla) andra medier, att Jan Björklund skulle avgå. Uppgiften kom från riksdagens hemsida och visade sig bero på någon mall i en databas.

Det var anmärkningsvärt. Dels att Björklund skulle välja att avgå nu. Men framförallt att det skulle meddelas på ett sätt som både var formellt och kommunikativt udda. Det var unikt i svensk politisk historia.

Vi kan alla göra oss föreställningar om vad Liberalerna kan hitta på. Men det finns gränser. Alla varningsklockor borde ringa.

Enligt uppgift ska *Aftonbladet* kontaktat Liberalerna, men inte fått någon bekräftelse. Detta

Fredrik Johansson